HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
30. srpnja 1971.
godina I.
broj 16.
cijena 2 dinara

DRAMATIČNI TRENUTAK HRVATSKE

Mi proživljavamo dramatične trenutke! To je jedini zaključak koji se može izvesti iz govora Jakova Blaževića, predsjednika Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, i dra Vladimira Bakarića, člana Izvršnog biroa SK Jugoslavije. Taj zaključak slijedi iz ovih izjava:

»I, kao što znate, Matija Gubec je danas malo na »crnoj listi« zato što je surađivao sa Slovencima. Neki drugi su zato na »crnoj listi« što su u progresivnim hrvatskim partijama razgovarali o zajedničkoj državi na našem teritoriju s onima koji tu stanuju, jedino su frankovci bili vrlo tvrdi na pitanju hrvatske države, i to su i danas. I ne samo frankovci nego i današnji frankovci, pa i neki naši ljudi.«

Dr. Vladimir Bakarić

»Tome su krivi i naši historiografi, klerikalno orijentirani. Na tu našu hrvatsku historiografiju ima i inače velikih primjedaba. U SR Hrvatskoj drže je još uvijek ljudi okupljeni u katoličkim vrhovima, impotentno vezani s katoličkom crkvom oni, okupljeni, na primjer, u Jugoslavenskom odboru za proslavu 400-godišnjice Matije Gubca svađaju se oko toga da li je Matija Gubec postojao, tvrdeći da to nije zapisano, a trebali bi znati da je zapisano i da sada upravo oni pokušavaju to falsificirati... Eto, i taj primjer dokazuje da u tim historiografskim vrhovima sjede strani elementi...«

Jakov Blažević

»Protiv nas se ujedinjuju na tom planu kominformovci, staljinisti, etatisti i šovinisti. Govore da nam je propala devalvacija, da smo izglasali reformu koja nije uspjela...«

Jakov Blažević

»Ne bih, međutim, pri tome rekao da je riječ o frakcionašima u Partiji. Prije bih tvrdio da su to osnovi kontrarevolucionarnog pokreta. Oni su se poveli s tim kontrarevolucionarnim pokretima izvan zemlje i organizirali se i kod nas na tom planu.

Ušli su u političko podzemlje – čut ćete o tome uskoro – povezali se sa špijunažom i na tim kanalima tražili sebi pomoć i oslonac.«

Jakov Blažević

»Tko hoće raditi drugačije nije na kursu Partije... unosi zabune, ne teče maticom revolucije nego ide u nabujale vode kontrarevolucije.«

Jakov Blažević

Dakle: Sada više nije riječ o neslaganju u ocjenama činjenica. Sada više nije riječ o neslaganju u pitanjima taktike. Sada više nije riječ o neslaganju u pitanjima strategije. Sada više nije riječ o frakcionaštvu. Sada više nije riječ o pogreškama suputnika. Sada je riječ o »osnovi kontrarevolucionarnog pokreta«, čak o »nabujalim vodama kontrarevolucije«!

Sa X. sjednicom CK SK Hrvatske počelo je doba našeg novog, nacionalnog poleta, doba u kojem smo s ponosom govorili o općoj podršci našeg naroda – radnika, seljaka, inteligencije – politici SK Hrvatske, njenim ciljevima i njenoj praksi; podršci što se svugdje tako burno izražavala! Pobjednički smo isticali javnost svih naših pothvata, demokratičnost svih naših mjera, humanost svih naših programa, preporod socijalizma u našoj slobodi.

Bilo je u našem poletu više riječi i više gesta nego stvarnih pothvata. Ali, nismo se toga bojali: takav je početak s oduševljenjem neizbježan! Jer, opća podrška, ma koliko strasna, ne može odmah postati opće djelo! Zato smo kao znak trezvenog realizma primili nagovještaj, da će se energično pristupiti ne promjeni, već primjeni politike koju smo svi prihvatili.

I u tom trenutku zaprepastile su nas izjave dra Vladimira Bakarića i Jakova Blaževića! Jer mi ne možemo shvatiti da je dramatična panorama, što nam se u njima pruža, rezultat našeg zanosa, naših nada! Jer mi ne možemo shvatiti da je taj prizor nastao razvojem događaja koje je pokrenula vjera svih nas! Jer mi ne možemo shvatiti da je to stvarna slika njenog sadašnjeg trenutka, slika tako neočekivana, slika njoj tako suprotna!

Mi to ne možemo shvatiti, mi smo zaprepašteni, jer nije u pitanju samo naša vjera, samo vjera današnja! U pitanju je i ona vjera koja je govorila:

»Hrvatski je narod vjekovima težio za stvaranjem svoje slobodne države... Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske izjavljuje: 1. Da odluke II. zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije kao zajedničko i jednodušno djelo pravih predstavnika svih naroda Jugoslavije... osiguravaju... ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i oživotvorenje hrvatske državnosti.« (III. zasjedanje ZAVNOH-a)

HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
30. srpnja 1971.
godina I.
broj 16.
cijena 2 dinara

VRHOVNI SUD HRVATSKE

ZAGREB Kž 1274/1971-3

R J E Š E N J E

Vrhovni sud Hrvatske u Zagrebu u vijeću sastavljenom od predsjednika Vrhovnog suda dr Dražena Sesardića kao predsjednika vijeća, te sudaca Vrhovnog suda dr Žarka Vimpulšeka i dr Bogumila Imenšeka, kao članova vijeća, i stručnog suradnika Dragutina Peheima, kao zapisničara, u predmetu zabrane raspačavanja novina »Hrvatski tjednik« br. 16 od 30. srpnja 1971. u nakladi »Matice Hrvatske« u Zagrebu, rješavajući žalbu Okružnog javnog tužioca u Zagrebu izjavljenu protiv rješenja Okružnog suda u Zagrebu od 3. kolovoza 1971. Kr. 36/1971-6 u sjednici održanoj 12. kolovoza 1971.

r i j e š i o j e:

Uvažava se žalba javnog tužioca, preinačuje se prvostepeno rješenje i temeljem člana 52. st. 1. toč. 2. Zakona o štampi i drugim oblicima informacije izriče zabranu raspačavanja prve stranice novina »Hrvatski tjednik« br. 16 od 30. srpnja 1971. što ih izdaje »Matica hrvatska« u Zagrebu i to zbog redakcijskog nepotpisanog članka pod naslovom »Dramatični trenutak Hrvatske«.

Od izdavača ima se oduzeti prva stranica tih novina u svim primjercima.

Ovo se rješenje ima objaviti u »Službenom listu SFRJ«.

SPOMENIK HRVATSKOJ MAJCI

Poštovano uredništvo!

Odnedavno sam član Matice hrvatske, a pošto sam ugledao prvi Tjednik. Upravo čitam broj u kojem Ante Rukavina iznosi prijedlog o podizanju spomenika Majci Hrvatskoj. Ideja je logična i plemenita.

Vjerujem da će ovaj prijedlog oduševiti svakog rodoljuba i da neće biti financijskih problema, pa je potrebno prići realizaciji zamisli što je moguće prije, a djelo graditi od dobrovoljnih priloga. Pozdravljam inicijatora prijedloga i obavještavam ga da će moj prilog biti 100 DM.

Inače, Tjednik me impresionira i mogu reći da mi čini najveće zadovoljstvo praćenje zbivanja kod nas, koje je proizvod snage, duha i osjećaja hrvatskog naroda. Radnik sam u Njemačkoj i ovdje uzimam Tjednik. kad god to mogu, tj. kada ne bude prije rasprodan nego što dođem na red. Zato vas molim. šaljite više brojeva, a kada dođem na godišnji odmor u domovinu. pretplatit ću se kod Matice i sam. Mnogo puta u životu imao sam razloga biti rezigniran. S obzirom na okolnosti, na koje se nije moglo imati utjecaj, jer su faktori drugačije stajali. Ipak. zahvaljujući uvjerenju koje me nikad nije napuštalo, uvijek sam se trijeznio od pomisli da ne smije biti mjesta pesimizmu. U takvim trenucima uvijek sam mislio na povijest krvi i leševa kojom cijenom je hrvatska Majka plaćala danak za očuvanje hrvatskog imena. Kada je nama bilo lako? Čak i tada kada smo bili gospodari, svoji na svome do 1102. godine, plaćali smo životima u neprekidnom ratu s protivnicima koji su jurišali na hrvatsku grudu sa svrhom da nam je otmu. I kasnije nas nije napustila ova nesreća. Doduše. gubili smo mnogo a najviše dragocjenih života, ali smo uspjeli očuvati hrvatsko ime i nacionalnu postojanost. Kada bismo danas trebali odgovarati velikom Tomislavu za ostavštinu, našli bismo opravdanja za sućut. Na našem mjestu i u položaju za vrijeme crne povijesti, mnogi se ne bi održali: MAJKA nam je uvijek zavijena u crno bila, ostajala bez sinova i sinovi bez otaca. Baka je unucima ostajala majka. To je taj veliki razlog zbog kojeg smo dužni prema Majci Hrvatskoj, što nam je darivala mladost i pomladak.

Više ne smije biti mjesta pesimizmu. Tjednik samo manifestira duh i jedinstvo jednog naroda koji ima pravo na svoju postojanost u svojoj vlastitoj hrvatskoj domovini. Osjećam se sretnim što sam Hrvat i ponosim se našim očevima i djedovima, čiju vjeru i ustrajnost prenosimo s koljena na koljeno.

Bratski pozdrav uredništvu »Hrvatskog tjednika«

F. Sturlić,
München

INCIDENT

Poštovana redakcijo!

Vaš sam stalni čitalac i redovito pratim vaš cijenjeni list »Hrvatski tjednik« i zato vam se obraćam da napišete ovaj članak koji vam upućujem preko ovog pisma.

Kako je poznato, 18. srpnja ove godine u Vodicama, malom turističkom mjestu, održavao se miting u povodu tridesete obljetnice ustanka hrvatskog naroda. Želeći da uveličam taj miting pošao sam kolima noseći sa sobom i hrvatsku zastavu na kojoj je bio i hrvatski grb na kojem se u prvom crvenom polju nalazila i petokraka. no ni u kom slučaju protuzakonito. Na samom ulazu u Vodice bila je saobraćajna milicija koja me je zaustavila zbog zastave. Ništa to ne bi bilo tako tragično i žalosno da isti milicioner nije iz moje ruke uzeo zastavu (koju sam mu ja htio dati da je pogleda i da mi kaže zbog čega me zaustavlja) i bacio je na zemlju. Ja mislim da protiv takvih treba povesti postupak. Na žalost, taj isti ne poznaje hrvatski jezik: ne zna koji je to mjesec travanj, ne dozvoljava da se govori tisuća, nego hiljada (no u tom sam ja prevagnuo jer sam mu rekao da se u Hrvatskoj govori hrvatski). Taj milicioner nosi na svom opasaču broj 21078. Želio bih da u Hrvatskoj postoji manji broj takvih čuvara javnog reda.

Unaprijed zahvaljujem!

BRANKO LUCIČ
Pokrovnik, Dalmacija

OTVORENO PISMO ULUH-a

Udruženje likovnih umjetnika Hrvatske kao dio hrvatskoga naroda i kao promicatelj hrvatske likovne kulture, pridružuje se mnogobrojnim zahtjevima za potpunu povijesnu rehabilitaciju hrvatskog državnika bana Jelačića. Dokazano je da je Josip Jelačić svojedobno bio zastupnik najprogresivnijih težnji hrvatskoga naroda u cijelosti, te da je godine 1848., ujedinivši pod svojom vlašću sve hrvatske zemlje, pa makar i na kratko vrijeme, ostvario punu hrvatsku državnost. Istodobno, shvaćajući da nacionalne slobode nema bez socijalne, i obratno, Jelačić je 25. travnja iste godine proglasio ukinuće kmetstva. što je također dugi niz godina bio neobično važan čimbenik za njegovu popularnost, i kasnije, za legendu o njemu u hrvatskom narodu. Ne razumijevajući značenje bana Jelačića, njegovu neobično važnu ulogu u uspostavljanju hrvatske državnosti i u stvaranju humanijih društvenih odnosa u Hrvatskoj, neki su Jelačića smatrali tek pukim agentom bečkoga dvora, i to samo zato što se suprotstavio inače naprednoj Kossuthovoj revoluciji, koja je u odnosu na nas značila. doduše samo mađarsko presizanje na Hrvatsku.

Promatrajući, dakle, Jelačićevo djelovanje u krivom svjetlu, došli su do zaključka da i njegov spomenik. kao jednom »kontrarevolucionaru«. treba ukloniti, zaboravljajući pri tome da je taj spomenik gotovo jedno stoljeće bio znamen oporbe i otpora hrvatskoga naroda protiv svih tuđinaca na našem tlu. Međutim, povijest nas uči da je Jelačić bio i rodoljub i socijalni reformator, te mu stoga pripada časno mjesto u historiji hrvatskoga naroda. I upravo zato valja se potruditi da spomenik banu Jelačiću bude ponovno postavljen.

Kao likovni umjetnici s punom se odgovornošću zalažemo da se u Zagrebu podigne svojedobno uklonjeni Fernkornov spomenik banu Jelačiću. Navevši razloge koji su nas ponukali da se pridružimo spomenutim zahtjevima za Jelačićevu potpunu rehabilitaciju i podizanje spomenika mu, držimo da i likovna vrijednost Fernkornova spomenika zaslužuje da bude trajno nazočna pred očima hrvatske javnosti. Zagreb, koji i inače oskudijeva spomenicima hrvatskim velikanima, bio bi time nedvojbeno obogaćen, a dobio bi tako ponovno djelo jednog značajnog kipara, kojega spomenici između ostalih gradova krase Beč, Speyer, Heiligenstadt i Beograd.

I. PLENUM ULUH-a

PISMO JANKA MATKA

Na dan 5 srpnja, kada se je još slavio narodni blagdan, tržni inzornik izdao je nalog da se stol — ormar pun knjiga Matice hrvatske prebaci s mjesta gdje je stajao u pozadinu Britanskog trga.

Došao sam slučajno na trg, te na zgražanje opazim kako nekoliko ljudi pomiču teški stol — ormar pun knjiga.

Upozorio sam ljude da ostave knjige na miru i rekao, kako smiju micati stol s knjigama bez prisutnosti namještenika Matice hrvatske. Načas su prestali, pogledali me. a jedan između njih veli:

— Tržni nadzornik nam je rekao da je zabranio Matici hrvatskoj prodavati knjige na tom mjestu, te nam je strogo naložio da premjestimo stol-ormar u pozadinu s grožnjom na posljedice.

Pošao sam do prostorija tržnog nadzorništva, ali je bilo zatvoreno. Ljudi su teško gurali po trgu stol-ormar pun knjiga. Okupilo se mnogo naroda, starije, mlađe, muško i žensko, te stali prigovarati i vikati: »Sramota! Tako velikoj prosvjetnoj ustanovi kao što je Matica hrvatska zabraniti prodaju knjiga! Taj je nadzornik sigurno protivnik bratstva i jedinstva koje propovijeda Tito!«

— Treba pitati predsjednika Kolara da li on to odobrava — poviče jedan, pa nadoda drugi: I ja ću poći mome zemljaku Karloviću! — Bilo je povika: Treba s tim nasiljem upoznati Savku, Miku, Haramiju, Pirkera. pa i Blaževića! . . .

Namještenici su dogurali knjige u pozadinu trga i pokunjene se glave razišli po trgu. Vidjelo se na njima da im taj posao nije bio drag. osobito nakon prigovora prisutnog naroda. Vratili smo se na mjesto gdje je stajao stol Matice hrvatske, a narod je pošteno govorio. »Nemamo ništa protiv toga da se na trgu prodavaju kukuruzne kokice, slatkiši, da tu stoji sanduk sa sladoledom, vaga za mjerenje težine, a malo dalje Romi-Cigani prodavaju košare, kotlove i raznu švercanu robu. tu stoji i stol za prodaju lutrije i drugo. Morao bi takav tržni nadzornik proputovati Italiju, Francusku. Poljsku i Čehoslovačku da vidi što se sve prodaje na javnim trgovima. onda mu ne bi smetao stol Matice hrvatske, koja prodaje knjige naših velikana Radića. Meštrovića. Šenoe. Kumičića i drugih!«

Molim štovano uredništvo da uvrsti ovaj moj članak od svog stalnog čitaoca.

JANKO MATKO
hrvatski narodni pisac

NACIJE U POPISU

Jednom je već rečeno:
Što NIN može, to niko drugi ne može.

Da budemo konkretniji: NIN je u svom broju od 4. 7. ove godine, pored teksta kojim se pokušava opravdati isticanje netačnih tabela (čak i grafikona), donio podatke o veličini i porastu etničkih grupa od 1961—71. godine. Po NIN-u »konačni« podaci za 1971. godinu iznuđeni su (da ne kažemo dobiveni) od Ruže Petrović, najobičnijim statističkim izračunavanjima nataliteta jugoslovenskog mnogonacionalnog stanovništva, ne na bazi posljednjeg popisa stanovništva, već na bazi podataka o ranijim popisima stanovništva, koji su, kao što je opštepoznato, u poredbi sa najnovijim popisom daleko manje vjerodostojni zato što su ili negirali nacionalnu osobenost pojedinih naroda (konkretno Muslimana), ili su provođeni u vrijeme kad su i naučna i društveno-politička atmosfera (prva zbog »očinskog« odnosa ove druge), bile van objektivnog sagledavanja nacionalne strukture stanovništva u Jugoslaviji.

Tako je NIN, u težnji da u najširoj javnosti, tendencioznim dezinformacijama povrati samoupravni progresivni tok ispravnog rješavanja nacionalnog pitanja kod nas na stanje birokratsko-etatističkih struktura došao, između ostalog. i do »značajnog« podatka da broj Muslimana u 1971. godini iznosi 1.218.732, u odnosu na 1961. kada ih je, iz poznatih razloga, bilo 972.960 na papiru, ali ne i u stvarnosti. Dakle, samo za 245.772 stanovnika više nego prije punih deset godina. Nije ni čudo što je NIN došao do ovakvih podataka, kad je prirodni priraštaj Muslimana računat na osnovu podataka dobivenih u popisu koji je obavljen u vrijeme neriješenog muslimanskog nacionalnog pitanja.

Ne gledajući stvari statički, kao što to čini NIN. realno je da očekujemo od posljednjeg popisa stanovništva. u pogledu nacionalnog opredjeljivanja Muslimana znatan preokret u odnosu na ranije popise. jer su brojni pripadnici ove nacije. u nemogućnosti da budu ono što jesu. popravljali nacionalni bilans drugih naroda. Nećemo dozvoliti sebi da budemo na nivou jednog NIN-a i da dajemo prognozu koliko će biti njih, ili nekih drugih naroda koji su oštećeni ovim NIN-ovim nagađanjem što je proisteklo iz neobjektivnih pokazatelja jugoslovenske nacionalne strukture. To će bolje i od NIN-a i od nas pokazati konačni podaci o nacionalnoj strukturi Jugoslavije, zvanično objavljeni i dobiveni na bazi ovogodišnjeg popisa stanovništva

Grupa studenata
Sarajevskog univerziteta

PISMO IZ BERLINA

Dragi moji prijatelji,

Javljam vam se iz Berlina gdje se nalazim na privremenom radu. Sretan sam što mogu pozdraviti cijenjeno uredništvo meni do sada nepoznatog lista.

Prije dva dana dobio sam »Hrvatski tjednik« od jednog prijatelja i on me je osvježio više nego i jedno njemačko piće. Kada sam pročitao njegov sadržaj, bio sam presretan, posebno me obradovao povratak bana Jelačića na jedan od trgova našeg Zagreba. Želim znati kada će se prići prikupljanju sredstava za popravak i podizanje spomenika. jer kao Hrvatu bilo bi mi žao da ne budem učesnik u akciji za pomoć koja ne traži milijune deviza, ali ipak vrijedna je milijune dinara. Vjerujem da bi mnogi ljudi bili obradovani kada bi HT mogao da se kupi u trafikama Zapadne Evrope, gdje i VUS dobivamo, kao i ostale novine. Ovo kažem jer baš smo mi Hrvati u najvećem broju napunili evropske gradove daleko od svojih dragih i svoje rodne grude, pa bi ovaj list došao za mnoge ohrabrujuće da se ne bi gubili kao pčele bez košnice.

Bratski vas pozdravljam i želim vam mnogo sreće

ILIJA GELE, Berlin

PRVA NA KVARNERU

Cijenjeni druže uredniče!
U vašem cijenjenom listu od 2. srpnja 1971., broj 12, na stranici 11 a u članku »Prva na Kvarneru« od Petra Strčića, navodi se podatak da je čitaonica u Vrbniku najstarija na Kvarneru, odnosno u Istri i na Kvarnerskim otocima. Nadalje. Petar Strčić između ostalog piše: »Na ovom se području čitaonica pojavljuje od 1866. na dalje, kada je prva osnovana u Kastuli.«

Valja odmah istaći da i prvi i drugi podatak nije točan. Prva čitaonica nije osnovana u Vrbniku, već u Novom Vinodolskom, i to još 1845. godine, što je činjenica koju može svatko i uvijek provjeriti; prema tome ne stoji ni činjenica da se »na ovom području čitaonice pojavljuju od 1866.«

Petar Strčić je povjesničar ili bi to želio biti, profesor povijesti koji se pojavljuje povremeno u tisku, pa bi onda bilo nužno da se ne povodi za svojim lokal-rodoljubljem (Petar Strčić rodom je iz Vrbnika), već za činjenicama. Primite izraze mog dubokog poštovanja.

Dr. Petar Jurišić
Novi Vinodolski

PRIMJER

Čitajući u »Hrvatskom tjedniku« članke »Bogatsvo Nina« i »Sumorne slike«, osjetila sam potrebu da Vam pišem i na taj način skrenem pažnju na još jedan velik spomenik kulture u Hrvatskoj, koji je, zahvaljujući najviše jednom čovjeku, u posljednjih nekoliko godina otet zaboravu i zubu vremena.

Radi se o kninskom starom gradu ili Tvrđavi, kako je mi Kninjani zovemo.

To je veličanstven spomenik hrvatske prošlosti, kojim bi se svi trebali ponositi. Bio je zapušten i napola srušen kao i mnogi drugi spomenici u Hrvatskoj, kako se vidi iz Vaših članaka. Međutim, zahvaljujući prvenstveno direktoru kninske gimnazije i velikom ljubitelju starina — profesoru Pašku Paiću, pokrenuta je akcija za obnovu naše Tvrđave. Do danas je, zahvaljujući toj akciji. velik dio starog grada obnovljen i na taj način sačuvan od rušenja.

Mi Kninjani ponosni smo na tu akciju i zahvalni profesoru Paiću što je, uz velike teškoće, uspio provesti u djelo svoju zamisao i sačuvati ne samo nama već i budućim generacijama taj velebni spomenik hrvatske kulture i prošlosti.

Čini mi se da bi i vaše cijenjeno uredništvo trebalo posjetiti Knin i profesora Paića te napisati poveći članak o njegovim naporima i zasluženim uspjesima na obnovi Tvrđave.

To bi mogao biti svijetao primjer i drugim gradovima za poduzimanje sličnih akcija da se sačuvaju spomenici naše kulture. Tu bi saznali i druge zanimljive pojedinosti o cijelom pothvatu. o kojima ja ne mogu ništa više reći.

Ivanka Škarica, student
Srednjaci 818-1 III Zagreb

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja
Naklada: Matica hrvatska Zagreb Matice hrvatske 2 tel 39-393
Uređuju: Zvonimir Berković, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević Zvonimir Lisinski Ivo Škrabalo. Hrvoje Šošić
Stalni suradnici: Stjepan Babić, Bruno Bušić Ivan Cerovac, Dubravko Horvatić, Srećko Lipovčan. Zlatko Markus Zlatko Posavac Petar Selem, Ivrtka Sercar, Krunoslav Suto, Vladimir Vuković

Glavni urednik: Vlado Gotovac
Odgovorni urednik: Jozo Ivičević
Tajnik uredništva: Franjo Marinković
Tehnički urednik: Drago Cvrljak
Fotografija: Ranko Karabelj

Uredničko vijeće: Zdravko Ašperger Zvonimir Bartolić Čakovec), Nikola Batušić Vlaho Benković Dubrovnik), Tihomil Beritić Stjepan Cuić Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan Nedjeljko Fabrio Rijeka), Vid Fijan Varaždin) Ljubica Filipović-Ivezić Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić Dubrovnik), Ivo Frangeš Ivica Gaži Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković. Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić. Ivan Kušan. Tomislav Ladan Trpimir Macan Ante Marin, Ranko Marinković. Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenko Munk, Ivan Mužić (Split) Stijepo Obad Zadar), Vlatko Pavletić Pavao Pavličić Danilo Pejović. Strahimir Primorac Stjepan Radić Vladimir Ruždak, Željko Sabol (Bjelovar) Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ivan Supek, Ante Sviličić (Split), Petar Šegedin. Šerif Šehović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović. Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švagelj (Vinkovci). Dragutin Tadijanović Bruno Tandara Imotski) Mirko Tomasović (Split), Franjo Tuđman, Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Vice Vukov, Franjo Zenko, Igor Zidić, Bože V. Žigo.
Stranke se primaju srijedom i petkom od 10 do 12 sati.

Rukopisi se ne vraćaju
Novine izlaze svakog petka
Tisak: »Vjesnik«, novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb, Ljubice Gerovac 1.
Pretplata: godišnja 104,00 d; polugodišnja 52,00 d. Za inozemstvo dvostruko
Cijene inozemnih pretplata: SR Njemačka godišnja 52 DM polugodišnja 26 DM USA godišnja 14$; polugodišnja 7$.
Dinarske doznake uplatiti u korist računa Kreditna banka Zagreb 301-8-2185, Zagreb Matica hrvatska ZA HRVATSKI TJEDNIK)
Devizne doznake uplatiti u korist računa Kreditna banka Zagreb 301-620 1001-32000-523, Zagreb. Matica hrvatska ZA HRVATSKI TJEDNIK)
Cijena oglasa: cijela stranica 5000 d polovina stranice 2500 d, četvrtina 1250 d 1 cm² 25 d
Poštarina plaćena u gotovu

ISCRPLJENI MARATONAC

»Žalim što sam bio jedan od onih luđaka koji su lijevali ulje na plamen koji je mogao ugroziti socijalistički svijet.«

Ova ponižavajuća samooptužba jednog običnog službenika Zavoda za geološka istraživanja u Pragu — objavljena 20. srpnja 1971. u »Rude pravu« — ne bi privukla pozornost svjetske javnosti da se čovjek koji ju je izgovorio ne zove Emil Zatopek. Premda već tri godine nije imao prilike da se javno oglasi, ovaj 49-godišnjak nije zaboravljen ni u svojoj zemlji, ni u svijetu. Za Čehe i Slovake on je živa legenda i daleko najpopularniji športaš kojim su se ikada dičili, a njegove tri zlatne medalje na dvjema Olimpijadama (London 1948. i Helsinki 1952.) i cijela blistava karijera trkača na duge staze pribavili su mu neprolaznu slavu jednog od najvećih atletičara svih zemalja i vremena. Stoga ova oštra samokritika ne može ostati bez odjeka. Ako je već gotovo nemoguće otkriti joj prave pobude, možemo se barem podsjetiti na okolnosti koje su joj prethodile.

Zatopekova izjava ne pripada dakako, športu, nego politici; ona ne obnavlja uspomene na trenutke ushićenja kad je pobjeđivao u natježoj od svih — maratonskoj — utrci, nego podsjeća na sumorne ljetne dane 1968. kad je naglo, doista preko noći, presječeno ono preporodno razdoblje socijalističke Čehoslovačke kome su novinari nadjenuli pomalo poetsko ime »praško proljeće«. »Plamen« koji u današnjoj samokritici označava opasnost pustošenja bio je u onim mjesecima izvor svjetla što je ukazivalo na izlaz iz tmine, a »ulje« se može prevesti kao Zatopekovo aktivno sudjelovanje u općoj politizaciji masa nakon Siječanjskoga plenuma i kao njegovo suprotstavljanje onome što se u današnjoj smirenoj terminologiji zove »poznatim događajima« koji su počeli u noći između 20. i 21. kolovoza 1968.

»Iz vremenske distance mogu si predočiti da bi u slučaju da su sugestije u našem apelu bile provedene — uslijedila katastrofa.«

Ovaj se ulomak pokajanja odnosi na poznati apel »2000 riječi« skupine od 70 intelektualaca i javnih radnika — komunista i nepartijaca — objavljen 27. lipnja, dakle nepuna dva mjeseca prije dramatskog obrata zbivanja. Nije to bio nikakav službeni dokument i iza njega nije stajala nikakva politička snaga osim snage uvjerenja njegovih potpisnika, a čak su se i ondašnji najpopularniji partijski vođe ogradili od »pedesetak« od tih 2000 riječi (premda ih to nije spasilo kasnijih optužbi!). Sugestije sadržane u njemu činile su se tada njegovim potpisnicima nužnim za ostvarenje »socijalizma s ljudskim likom« koji je kao obećanje budućnosti bio upisan podjednako u službeni partijski program i u intimne želje goleme većine radnih ljudi. Jesu li i koliko te sugestije doista prijetile »katastrofom« najbolje je pročitati iz njih samih:

»U posljednje su se vrijeme ljudi uznemirili zbog toga što se proces demokratizacije zaustavio. Taj je osjećaj odraz umora od svega što se događalo. Ali borba snaga je samo prikrivena, ona se sada vodi za sadržaj i primjenu zakona. Osim toga, novim ljudima, ministrima, tužiteljima, predsjednicima i sekretarima, moramo ostaviti vrijeme za rad. Oni imaju pravo na to vrijeme da bi mogli ili da opravdaju ili da ne opravdaju to povjerenje.«

Na razini okruga i kotara apel je bio energičniji:

»Zahtijevajmo odlazak ljudi koji su zlorabili svoj položaj. Potrebno je samo pronaći način za odlazak. Na primjer — javna kritika, rezolucija, demonstracija, štrajk, bojkot njihovih vrata.

Ali, treba odbacivati nezakonite načine, neuljudne i grube. Naš otpor prema pisanju grubih pisama mora biti takav da svako pismo koje dobiju mogu smatrati za pismo koje su napisali sami sebi. Oživljavajmo djelatnost Narodne fronte.«

U jednom pak ulomku gotovo se naslućuje proročanstvo:

»Obraćamo vam se s nadom koja je još i sad ugrožena. Trebalo je proći nekoliko mjeseci prije nego što su se mnogi od nas uvjerili da mogu progovoriti, a mnogi još ni sad ne vjeruju u to. Ali, počeli smo govoriti i sada svoju zamisao da humaniziramo ovaj poredak moramo privesti kraju. Inače bi osveta starih snaga bila okrutna. Obraćamo se uglavnom onima koji su za sada čekali. Vrijeme koje nastupa bit će odlučujuće.

Vrijeme koje nastupa je ljeto sa svojim odmorima, kada ćemo zaželjeti sve ostaviti. Okladimo se da naši dragi protivnici neće iskoristiti svoj ljetni odmor, da će mobilizirati sve svoje snage i da će htjeti ponovo u miru provesti Božić!«

Moglo bi se produžiti s navođenjem ovog uzbudljivog dokumenta sve do posljednje od njegovih dvije tisuće riječi, pa ipak iz svakog bi novog citata izbijala ista mješavina nade i strepnje koja je označavala ono razdoblje čehoslovačkog političkog preporoda. Potpisnici tog povijesnog dokumenta nisu bili političari, pa stoga i nisu vodili računa o tome da politiku mnogi definiraju i u praksi doživljavaju kao bešćutnu djelatnost u kojoj su emocije najgori mogući saveznik. Pa ipak, dobro su slutili: osveta starih snaga bila je doista okrutna, i to podjednako prema političarima koji su ostali dosljedni svom programu kao i prema onima koji su činili kompromise u uzaludnom nastojanju da se održe u struji vlasti. Osveta, dakako, nije mimoišla ni intelektualce koji se nisu mogli oglušiti o zov vremena i ne priključiti se preporodnoj mobilizaciji radnih masa pokrenutih obećanjima istinskog napretka, koja su na čas zazvučala ostvarljivo. Mnogi su od te sedamdesetorice danas izbjeglice protiv svoje volje, neki su proveli dosta vremena po zatvorima, a nitko više nije aktivan ne samo u politici, nego ni u svojoj vlastitoj struci.

Ipak je Zatopeka, čini se, zadesila najokrutnija osveta. On se, naime, ponizio svojim pokajanjem a tko može znati koja su sve sredstva primijenjana da bi se to postiglo. Uostalom, možda i nije više bilo potrebe za izravnim pritiskom: kad čovjek izgubi svaku nadu, spreman je na sve. Svaki otpor postaje besmislen, a i najgore poniženje može se podnijeti.

»Nitko me ne progoni zbog mojih nekadašnjih stavova. Imao sam dovoljno prilika da sam prosudim u čemu sam bio u pravu, a u čemu sam pogriješio. I zašto bih se morao suprotstavljati ovom režimu?«

Bivši pukovnik Emil Zatopek vjerojatno govori istinu kad kaže da ga nitko ne progoni zbog nekadašnjih stavova. A one ranije »prilike da prosudi svoje stavove« bile su možda ove:

— kolovoz 1968: skrivanje od mogućeg hapšenja;
— travanj 1969: otpušten iz Ministarstva obrane gdje je bio zaposlen;
— listopad 1969: isključen iz Partije;
— jesen 1969: otpušten s mjesta trenera »Dukle«;
— prosinac 1969: lišen čina i isključen iz vojske;
— lipanj 1970: isključen iz Središnjeg odbora Saveza za fizičku kulturu.

Ovaj svojevrsni trogodišnji maraton nekadašnjeg najboljeg maratonca svijeta doimlje se doista kao teška osobna drama. Gledalište mora obuzeti tuga na prizor iscrpljenog trkača koji posrće i pada, jer ga izdaje snaga na stazi kojoj ne sagledava kraja. No valja se prisjetiti da je maratonska utrka nastala kao uspomena na onog Filipidesa koji je 490. prije Kr. pretrčao 42195 metara od Maratonskog polja do Atene da bi javio pobjedu Miltijadove vojske protiv nadmoćnih perzijskih zavojevača, te je nakon obavljene zadaće pao mrtav. Od tada je maraton simbol pobjede slobodoljubiva naroda nad zavojevačem, a svaki maratonac svojim trčanjem slavi Filipidesa koji nije zaboravljen upravo zato što je vršio svoju dužnost sve dok nije podlegao.

Glosator

Što nakon odluke zagrebačke Privredne banke?

Odluka zagrebačke privredne banke, koja s udruženim bankama predstavlja gotovo polovicu snage bankarstva Hrvatske, poznata je:

1. do kraja 1971. godine obustavlja se daljnje odobravanja intesticionih kredita;

2. kratkoročni krediti u odnosu na stanje 30. lipnja 1971. smanjit će se za 100 milijuna dinara;

3. korištenje investicionih kredita u iznosu od 68 milijuna dinara odgađa se za 1972. godinu.

Ovakva odluka izazvala je konsnteranciju. Ona za znatan dio privrede Zagreba i Hrvatska najavljuje još veće probleme i još veće teškoće, jer ona znači još manje novaca u općoj besparici. A raditi i živjeti se mora. Proizvodnja se ne može zaustaviti, niti se mogu otpustiti radnici.

Ovakva odluka banke nije neočekivana. Ona je posljedica odluke Narodne banke Jugoslavije, koja je tijekom lipnja i srpnja povlačila novac, u uvjerenju da će tako pridonijeti stabilizaciji (iako su rezultati uvijek do sada kada je novac povlačen — bili suprotni).

Privredna banka Zagreb prva je banka u Jugoslaviji koja je povukla ovaj potez da bi osigurala svoju plaćevnu sposobnost, da bi održala likvidnost kako to traži od nje Narodna banka Jugoslavije, te da bi izvršila svoje obveze prema inozemnim vjerovnicima. Sve ovo moralo je ići na nečiju štetu. Na štetu onih zajmotražilaca kojima su krediti već odobreni ali se njima neće moći koristiti sada, nego tek iduće godine. Banka će, tako je odlučeno, nastojati da posljedice po privredu budu što manje pa će zato prvenstveno isključiti iz kreditiranja sve nosioce neprivredne potrošnje. Poduzet će i sve mjere da prikupi što više sredstava, od štednje do naplate dospjelih kredita.

Zagrebačka privredna banka poduzela je najdrastičnije mjere da bi se potpuno uklopila u zahtjeve Narodne banke Jugoslavije. To, prirodno, moraju osjetiti njezini partneri iz Zagreba i Hrvatske. Pitanje koje se s tim u vezi nužno postavlja jest: **kako će se ponašati ostale banke i središta financijske moći?**

Do sada su se druge banke i središta financijske moći ponašali tako da su iskoristili svaku besparicu i svako povlačenje kredita, pa su investicione kredite prodavali još skuplje i pod još težim uvjetima (za više deviza, na kraće rokove, uz veće kamate i fiksni udio u dobitku bez obzira na to hoće li biti ostvaren ili neće), dakle pod težim uvjetima od onih prije no što su se krediti počeli povlačiti. To su uvijek činili stvarajući na razne načine fiktivni novac i odobravajući kredite za investicije koje nisu na vrijeme isplaćivali korisnicima. Radili su ono što bi mogla i Privredna banka u Zagrebu, ali neće, ne hoteći još više poremetiti stabilnost privrede.

Ako ostale banke i središta financijske moći (prvenstveno reeksporteri) ne postupe kao i Privredna banka u Zagrebu, to će još teže pogoditi zagrebačku i hrvatsku privredu. Očekivati je da će Narodna banka Jugoslavije i savezna vlada poduzeti energičnije mjere nego do sada i da neće dopustiti da ostale banke i vlasnici kapitala iskoriste odluku zagrebačke Privredne banke o obustavljanju kredita za investicije na taj način što će tržištu kapitala za investicije ponuditi fiktivan novac pod još težim uvjetima.

No u vezi s odlukom Privredne banke Zagreb ostaje otvoreno još i najvažnije pitanje:

Kako to da Privredna banka nema novaca za isplatu kredita koje je već odobrila? Gdje je taj novac?

Iz odgovora na ovo pitanje odmah se dolazi i do polazne osnove, kako riješiti sav taj problem.

Privredna banka Zagreb, kao i druge banke u Jugoslaviji, ostala je bez dijela svoga novca zato jer joj ga je uzela Narodna banka Jugoslavije kao obveznu rezervu, i to tako da joj na uzeti novac ne plaća kamate. Kako najveći dio novaca u bankama jest ili polog privrednih organizacija ili novac banke koji im ona daje na kredit, to svaka obvezna rezerva što je uzima Narodna banka Jugoslavije od poslovnih banaka (i Privredna banka Zagreb poslovna je banka) neposredno pogađa privredne organizacije.

Obvezna rezerva Privredne banke Zagreb i njenih udruženih banaka iznosila je 31. V. 1971. preko 48 milijardi starih dinara. Ta se rezerva nakon toga još povećala. Kamate što bi ih Narodna banka trebala za uzeti novac u ime obvezne rezerve platiti poslovnim bankama, a one privredi, iznosile bi samo za obveznu rezervu Privredne banke preko 3 milijarde starih dinara godišnje.

Obvezna rezerva, zajedno s novcem koji banke ne mogu trošiti kako bi imale određenu rezervu likvidnosti, iznosi 38%. Ta rezerva ne bi trebala biti veća od 5% (jedna saborska komisija predložila je maksimum 15%), a trebala bi biti rezerva Narodnih banaka republika za potrebne investicije. No do sada se tim novcem koristila Narodna banka Jugoslavije za davanje kredita. NBJ za uzeti novac nije plaćala kamate, ali je taj isti novac onima od koga ga je uzela davala na kredit i uzimala kamate. Do sada je to bio prihod izvanbudžetske bilance federacije.

S likvidacijom izvanbudžetske bilance federacije trebalo bi likvidirati i sve načine na koji su prihodi te bilance stvarani, a to znači da bi trebalo smanjiti obvezne rezerve i novac vratiti privredi, a neophodnu rezervu (npr. 5%) zadržati u republikama i na nju platiti kamate. To bi bio pravi put za rješenje ovog problema, a tada bi i odluka Privredne banke Zagreb, koja tako teško pogađa privredu Hrvatske i Zagreba, postala nepotrebna.

Hrvoje Šošić

PLOČE NA RASKRSNICI

BILJEŠKA O SUGOVORNIKU: drug ZLATKO RAJIĆ predsjednik je Općinske konferencije SK Ploče. Rođen je 1934. u Gradcu. Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu, apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (grupa jugoslavenskih književnosti i jezika): upisao je postdiplomski studij iz ekonomike turizma na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.

NA POČETKU NAŠEG RAZGOVORA ZAMOLIO BIH VAS, DRUŽE PREDSJEDNIČE, DA NAM OPĆENITO PREDSTAVITE PLOČE.

Ploče su prirodni izlaz na more, u svijet, za čitav srednjobosanski bazen, za istočnu Slavoniju, za velik dio Srbije i Vojvodine. Osim toga Ploče su i u pogledu prometnica u povoljnom položaju (najmodernija željeznička pruga Vrpolje—Sarajevo—Ploče, Jadranska magistrala, Bosanska transverzala; nadalje, u radijusu od 100 km tri su aerodroma: mostarski, splitski i dubrovački, a Neretva je plovna od ušća do Metkovića). Stoga su uvjeti za razvoj grada, lučke privrede, turizma, industrije — izvanredni. Pa ipak, ne možemo biti zadovoljni dosadašnjim razvojem luke i ostalih privrednih djelatnosti. Uzrok je tome, ponajprije — nedostatak kadrova. Širom Jugoslavije ima ljudi iz ovoga kraja koji rade na vrlo odgovornim položajima; no u samim Pločama nismo stvorili prilike u kojima bi se mladi ljudi, mladi stručnjaci, mogli afirmirati. Postojali su krugovi što su, iz bojazni za svoje položaje, mladim ljudima onemogućavali da se afirmiraju. Nezdrava atmosfera, u kojoj se na mlađeg stručnjaka sumnjičavo gledalo i nastojalo već na prvom koraku onemogućiti ga, uzrokovala je to da su stručnjaci potražili pogodnije sredine no što je ova.

KAŽITE NAM NEŠTO VIŠE O LUCI. KAKO POSLUJE? ZAŠTO JE NERENTABILNA? KAKVI SU IZGLEDI ZA NJEZIN RAZVOJ?

Sve ono što prati lučku privredu u Jugoslaviji odražava se i na našem području. Zbog neriješenih sistemskih pitanja lučka je privreda u našoj zemlji u vrlo teškom položaju. Ako je riječ o luci Ploče, to se još potencira jer je građena iz kredita. U svijetu se inače luke ne grade pomoću kredita. Društvo i država, i svi zainteresirani, priznaju luci da je funkcija svih ostalih privrednih grana, da je potrebna za razvoj čitave privrede, te da ona sama stoga ne mora biti ni rentabilna ni akumulativna. Nijedna luka ne bi mogla vraćati ove kredite. A krediti kojima je građena ova luka i veliki su i teški, tako da na Ploče otpada preko 60% svih kredita koje je lučka privreda u SFRJ dobila. Stoga samo godišnji anuiteti iznose preko milijardu dinara, a brutto-produkt iznosi 3,5 mlrd. dinara. Zbog nedovršenosti lučkih kapaciteta, zbog nedovoljne mehanizacije, zbog velike fluktuacije radne snage, zbog loše strukture kadrova, u luci je onemogućena i ona najjednostavnija reprodukcija, odnosno rentabilno poslovanje. Poseban se danak plaća danas zbog lošeg gospodarenja. Postojali su megalomanski planovi a nisu bila rješavana ni neka najosnovnija pitanja. Svi objekti u luci nisu izgrađivani skladno, nego su neki razvijeni supermoderno, nepotrebno, a neki najpotrebniji nisu bili uopće izgrađivani. Narušeni su samoupravni odnosi, lukom se potpuno nestručno upravljalo, što je dovelo do velikih gubitaka. Uslijedio je požar lučkog skladišta i sve se to reflektiralo manjim prometom, nedostatkom poslova, a to je opet bilo uzrokom onim poznatim štrajkovima što su potresali luku.

Intervenirali su društveno-politički faktori da se situacija sredi, i budući da nije bilo drugoga izlaza, preostala je integracija luke sa ŽTP Sarajevo. U Saboru je jasno rečeno da moramo potražiti izlaz u suradnji s privredom BiH. Bilo je ponekad i nezgodnih izjava i stavova političkog rukovodstva SRH koje su nas pogađale, jer je naglašavanje kako privreda SRH nije zainteresirana za luku Ploče imalo negativnih političkih odraza. Nastojali smo da se taj stav SRH prema ovom kraju izmijeni. Isticali smo da je jedno gospodarski odnos s grupacijama privrede SR BiH, ali da bi političko vodstvo Hrvatske moralo voditi računa o ovom kraju, koji je integralni dio Hrvatske, kraju gdje živi hrvatski živalj. Prilikom posjeta drugarice Savke Dabčević-Kučar, u jesen prošle godine, ovaj smo problem otvoreno iznijeli i dobili obećanja da će se političko vodstvo SRH i čitava Republika sasvim drukčije nego do sada odnositi prema ovom području. Drugarica Savka rekla je da se zbog poteškoća u kojima je bila privreda SRH problemi luke nisu mogli drukčije riješiti, da su možda pogriješili i da će ovom području ubuduće dati onu podršku koju po svom privrednom i društvenom položaju i zaslužuje. Mogu reći da je sada taj odnos, bar, što se tiče političke podrške, sasvim dobar. Neki dan imali smo razgovore i s drugom Perom Pirkerom. Iznijeli smo mu sve probleme i zaključeno je da se oni, zbog iznimnog položaja luke Ploče, riješe na republičkom nivou sa SR BiH. Očekujemo da će se taj razgovor obaviti u jesen i da će problemi biti riješeni. A problema u integraciji za ŽTP Sarajevo ima. Na primjer: luka Ploče nema statusni ugovor sa svojim matičnim poduzećem, nema sanacijskog programa za gubitke koji su se nagomilali, i nema uopće programa razvoja luke u srednjeročnom planu. Sadašnje stanje u luci zadovoljava samo utoliko što nemamo štrajkova, jer matično poduzeće osigurava plaće radnicima. No gubuci se gomilaju. Ti gubici posljedica su brodskih i kolskih zastoja, jer ŽTP Sarajevo forsira da se poveća promet robe, a luka za taj povećani promet nije osposobljena. Iako dakle do tih gubitaka dolazi jer ŽTP Sarajevo hoće što više iskoristiti prugu Sarajevo—Ploče, gubici se knjiže na teret luke. Ako kada dođe do razdvajanja, te će milijarde netko morati podmiriti.

Nastavimo li pak ovako, za 5—6 godina ne bi drugo preostalo nego da cijelu luku jednostavno prodamo ŽTP-u Sarajevo. To je osnovni problem i morat ćemo ga riješiti sa ŽTP Sarajevo.

KAKVI SU, DRUŽE PREDSJEDNIČE, IZGLEDI ZA RAZVOJ TURIZMA?

U svim našim planovima predvidjeli smo da bi razvoj turizma morao biti druga važna privredna grana na ovom području. Za to postoje svi privredni uvjeti. No, iako u primorskom dijelu općine ima 5—6 km lijepih šljunčanih plaža, koje spadaju među najljepše na Jadranu, iako je ušće Neretve velika turistička vrijednost, iako imamo Bačinska jezera, koja su posebna turistička atrakcija, sve to nije dovoljno iskorišteno. Turistički se donekle razijao Gradac, zahvaljujući izgradnji većeg broja sindikalnih odmarališta, i to odmah poslije rata. Konjunktura turističkih kapaciteta koju su mnoga mjesta iskoristila, u nas nije iskorištena, prvenstveno zato jer nismo imali takvo ugostiteljsko poduzeće koje bi bilo nosilac turističke ekspanzije. Postojalo je ugostiteljsko poduzeće »Jadran«, ali se zatvorilo u uske okvire, životarilo je bez ambicija da se razvije; i kad je bilo sredstava, pogrešno su investirana, na pogrešnim lokacijama; osim toga, ni kadrovska rješenja nisu bila najpovoljnija, te su izbila trvenja između vodećih ljudi u poduzeću. Došlo je do nezdravih međuljudskih odnosa, do međusobnih optužbi, pa se više nije moglo normalno raditi. Društveno-politički faktori pokušali su intervenirati, probleme riješiti aktiviranjem unutrašnjih snaga u tom poduzeću, tj. organizacije SK. Pokazalo se, međutim, da partijska organizacija nije snaga što bi te probleme i odnose mogla riješiti jer je bila brojčano mala i privjesak grupe oko direktora. Tako se ni partijska organizacija nije izdigla iznad nezdravih odnosa u poduzeću, i nije smogla snage da nosioce negativnih pojava pozove na odgovornost. Stoga je Općinski komitet SK formirao komisiju koja je ispitala stanje u poduzeću i zapisnički ga utvrdila. Općinski komitet je dao i neke sugestije kako da se kriza prevlada, te je predvidio kazne za nosioce nezdravih odnosa i pojava, ali je partijska organizacija reagirala oportunistički i nije imala snage raščistiti situaciju, iako je nalaz partijske komisije jednoglasno prihvatila. U više navrata pozivali smo partijsku organizaciju na sastanak s Općinskim komitetom, no po nagovoru bivšeg direktora partijska se organizacija oglušila. Tada smo zaključili da partijska organizacija ne želi surađivati s Općinskim komitetom i da ne može raščistiti situaciju u poduzeću, te smo predložili Općinskoj konferenciji SK da se raspusti. To je i prihvaćeno. No pogriješili smo što smo odmah nakon raspuštanja partijske organizacije prišli formiranju nove, i to tako da smo u SK primili čitavu staru organizaciju, osim petoro ljudi. Pokazalo se, naime, da ni ta nova partijska organizacija nije kadra poduzeti ništa pozitivno i u tome surađivati s društveno-političkim tijelima komune. Partijska se organizacija žalila Statutarnoj komisiji CK SKH zbog raspuštanja, ali je, nakon više mjeseci, CK potvrdio odluku Općinske konferencije. U međuvremenu, zbog frontalnog otpora iz poduzeća da se prilike srede, odlučeno je da se u poduzeće uvede prislina uprava. Na tu se odluku kolektiv »Jadrana« žalio, no Vrhovni je sud SRH potvrdio odluku Općinske skupštine. Tako smo zbog otpora snaga oko bivšeg direktora situaciju, koja je bila veoma teška, počeli vrlo kasno sređivati.

KAKAV JE POLOŽAJ OSTALE PRIVREDE U PLOČAMA?

U Pločama postoje uvjeti i za razvoj druge privrede. Postoji »Azbest«, tvornica azbestnih proizvoda, koja zapošljava oko 450 radnika i ima brutto-produkt od oko 3 mlrd. dinara. To je poduzeće momentalno najbolje u našoj komuni. Prosječni je osobni dohodak 140.000 st. dinara i približio se prosječnom osobnom dohotku u Republici, dok ostala poduzeća imaju osobni dohodak znatno ispod republičkog prosjeka. Očekujemo da će »Azbest« postati jedno od naših najvažnijih i najakumulativnijih poduzeća, jer sada radi na tome da se uvede nova tehnilogija. Od zapadnonjemačkog poduzeća »Jurith« otkupljena je licenca i vjerujemo da će za godinu dana, kad se ti novi pogoni izgrade, ta radna organizacija izdvajati u fondove oko milijardu starih dinara. Poduzeće »Kartonplast« mala je tvornica koja zapošljava 140 osoba, uglavnom radnica. Razvoj tog poduzeća posljednjih nam godina izaziva velike probleme. Zbog neriješenih unutarnjih odnosa vodeće se garniture stalno smjenjuju. Osobni su dohoci minimalni i kreću se oko 80.000 dinara.

Iako nismo zadovoljni postojećim stanjem, valja naglasiti da se ekonomska situacija u posljednje vrijeme bitno izmijenila na bolje. U društvenom sektoru zaposleno je oko 4000 ljudi. Istina, to nisu samo radnici iz naše komune, nego ih je oko 1.500 iz drugih komuna. Ove godine otvoreno je 300 novih radnih mjesta. Osnovana su nova poduzeća, kao npr, trgovačko poduzeće »Bačina«, zatim »Brodometal«, koje ima dobre razvojne planove i moglo bi zapošljavati oko 500 radnika. Osnovan je i »Turist-biro«. Te novoosnovane radne organizacije imaju velike mogućnosti razvoja i u njih polažemo velike nade. Imamo i stolarsko poduzeće koje je dugo godina životarilo radeći građevinsku stolariju i bilo na granici rentabiliteta. Sad su se preorijentirali i kupili u Staroj Pazovi pogon za proizvodnju armiranih rebrastih cijevi za motornu industriju. Taj je pogon toliko akumulativan i rentabilan da je poduzeće već uspjelo izdvojiti u fondove 50 mil. dinara.

KAKVA JE DRUŽE PREDSJEDNIČE, POLITIČKA SITUACIJA U KOMUNI?

Politička je situacija, moglo bi se reći, kao i drugdje u nas poslije X. sjednice CK SKH. Izražena je opća politizacija, volja ljudi da aktivno sudjeluju u kreiranju politike i rješavanju problema u komuni. Prirodno je da je i u ovoj sredini bilo otpora promjenama poslije X. sjednice, otpora novom političkom krusu. No ti otpori nisu rezultat organiziranog okupljanja snaga protivnih tom kursu, nego su potekli iz nerazumijevanja biti promjena. Što je taj smisao postajao jasniji, nerazumijevanja je bilo sve manje, pa danas općenito možemo biti zadovoljni političkom situacijom u općini. Postoje još neki otpori, pogotovo kod starijih ljudi, koji misle da je sve ovo napad na ono za što su se oni borili. Ne shvaćaju bit problema, ne shvaćaju da je ovo jačanje Jugoslavije. Nacionalno osvješćivanje, što je uslijedilo, oni shvaćaju kao nekakvu pojavu nacionalizma i šovinizma. I u nas ima ljudi kojima »Lijepa naša« i hrvatska zastava znače rušenje njihovih snova o integralnoj Jugoslaviji.

KAKO JE OSNOVAN OGRANAK MATICE HRVATSKE U PLOČAMA?

Baš prilikom osnivanja Ogranka MH u Pločama moglo se najbolje primijetiti da još ima takvih pogrešnih shvaćanja. Bilo je otpora i tvrdnji da je osnivanje Ogranka nepotrebno. U Općinskom komitetu o osnivanju smo Ogranka u dva navrata raspravljali i zaključili da je MH kulturna institucija koja je od svog osnutka odigrala važnu ulogu u nacionalnom integriranju, u očuvanju nacionalnog bića i nacionalne kulture, te bi djelatnost takve institucije bila poželjna u gradu koji se tek razvija i nema povijesne i kulturne tradicije. Od samog početka nastojali smo da MH vrši samo onu funkciju koja proizlazi iz njena statuta i osnovnih načela. Ogranak smo osnovali uz podršku svih društveno-političkih organizacija komune, a u upravi našeg Ogranka 80% članovi su SK. Predsjednik Ogranka član je Općinskog komiteta i predsjednik Ideološke komisije OK, a i ja sam član uprave. U Ogranku su okupljeni prosvjetni i kulturni radnici našeg kraja i to garantira da će Ogranak raditi na unapređenju onih djelatnosti koje proistječu iz same funkcije MH.

KAO ČLAN MH, KAKO BISTE OCIJENILI POJAVU »HRVATSKOG TJEDNIKA«?

HT su, smatram, novine kakve su se trebale pojaviti u Hrvatskoj, one su potrebne. No u prvim brojevima HT se, smatram, ponekad istrčavao iz svog osnovnog kursa, pa je u traženju previše radikalnih rješenja ponekad štetio političkom kursu rukovodstva Hrvatske, dovodeći ga u neugodan položaj.

OVIH SU DANA ODRŽANI DOPUNSKI IZBORI ZA OPĆINSKU SKUPŠTINU. KAKO OCJENJUJETE TE IZBORE?

U našem kraju postoje snage što su na starim pozicijama, a sklanjaju se iza paravana X. sjednice i verbalne podrške kursu SK. Te su snage došle do izražaja baš ovih dana, prilikom dopunskih izbora za Općinsku skupštinu. Oni koji su luku doveli u težak položaj udružili su se sa svima s kojima smo mi raskrstili, iz bilo kojih razloga. Pokušali su se nametnuti u društveno-političkom životu komune. Na izborima su progurali nekoliko kandidata, koji su čak i izabrani za odbornike. Ti ljudi nisu sposobni da djeluju na današnjem kursu SK, niti da cjelovito prate procese kroz koje naše društvo prolazi. Kad sutra budu u Općinskoj skupštini, bit će velika kočnica. Smatram, međutim, da stupanj razvoja samoupravnih odnosa i uopće nova atmosfera koja u našem kraju postaje sve izrazitijom — smatram, dakle, da ta nova politička klima neće ostaviti prostora za djelovanje snagama što nisu na političkom kursu SKH.

Razgovor vodio: Ivan Cerovac

STAVOVI SAVEZA STUDENATA

Saopćenje Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske sa izvanredne sjednice održane u Splitu 28. srpnja 1971.

U raspravi o ulozi i mjestu Saveza studenata u tekućim političkim zbivanjima, na ovoj sjednici je konstatirano da se organizacija SSH nalazi u stanju bremenitom delikatnim političkim događajima. Politika Saveza studenata koja se od samog početka pokreta hrvatskih sveučilištaraca jasno iskazala u koordinatama hrvatskog prostora u programu SKH i SKJ, sastavni je dio općenarodnog političkog raspoloženja u Hrvatskoj i pridonosi uobličenju bitnih problema radničke klase u dosljednjoj borbi za samoupravni i socijalistički razvitak. U posljednje vrijeme sa uvaženih političkih tribina u kontekstu rasprava o aktualnoj društveno-političkoj situaciji nakon usvajanja ustavnih amandmana i radu na donošenju republičkog državnog ustava, izrečene su poneke djelomične ocjene o nama, koje su za nas neprihvatljive i mislimo da ne odgovaraju nastojanjima i radu naše organizacije. Iz tih bi se izlaganja dalo naslutiti da u SSH ima neprihvatljivih političkih nastojanja, pa čak i da je djelovanje SS suprotno programu SKH i SKJ.

Ovakve tendencije smatramo smišljenom kampanjom, čije izvorište nipošto nije na liniji progresivnog kursa SKH i SKJ, a objektivno znači zamagljivanje problema i prikrivanje unitarističkih, informbirovskih i rankovićevskih pozicija, koje su glavni neprijatelj našem razvitku, neprimjerenim i preuveličanim isticanjem stvarnih i tobožnjih nacionalista.

Prihvaćamo svaku konstruktivnu kritiku naše djelatnosti. Ali ne možemo međutim prihvatiti tvrdnju Saveza omladine Hrvatske o manipuliranju s njegovom delegacijom na našem Plenumu od 14. srpnja 1971., jer smo ju sa plenuma spomenuli samo kao gosta.

U tom smislu odlučno se suprotstavljamo nastojanjima kojima se želi razjediniti naš pokret, a koja se potiču u našoj sredini. Zajedničko saopćenje Saveza studenata Rijeke i Saveza omladine Rijeke, takvog je karaktera, a uz to i nelegalan čin. Posebno smatramo odgovornim predsjednika SS Rijeke Alenka Rubešu, i suspendiramo ga sa dužnosti člana koordinacionog odbora USSJ, s time da se imaju ispitati okolnosti u kojima je saopćenje petorice članova Predsjedništva doneseno. Za vršioca dužnosti člana koordinacionog odbora USSJ izabran je Ivan Tašinski, student VIPŠ-a u Rijeci.

Začuđuje nas optužba i političko obezvrijeđenje uvaženih kulturnih ustanova, pojedinih znanstvenika, kulturnih i javnih radnika, nedvojbeno angažiranih na dosljednom provođenju humanog i samoupravnog koncepta socijalizma.

Posebno nas iznenađuje neosnovan i politički štetan stav članova Predsjedništva Gradske konferencije SK Zagreba prema uglednim znanstvenicima i političkim radnicima doktoru Šimi Đodanu i doktoru Marku Veselici, u javnosti poznatim beskompromisnim i istinskim borcima za socijalističko samoupravno uređenje naše zajednice.

Njihovi javni istupi i znanstveni radovi nisu mogli dati povoda za takovu ocjenu. Stoga držimo da ovakva prosudba ne može biti konačnom i očekujemo da će se izmijeniti.

U Splitu, 28. srpnja 1971.

Predsjedništvo Saveza studenata Hrvatske

Zaključci V. sjednice Predsjedništva SS Splita

1. Politička zbivanja proteklih dana, a posebno diskusije i zaključci na IV. Konferenciji SK Hrvatske u Zagrebu, nedvojbeno su pokazala da su sudionici rasprave na plenumu SS Hrvatske imali pravo kada su konstatirali »da se ne može djelovati u interesu radničke klase izmišljanjem neprijatelja samo radi toga da bi se vlastita pozicija osmislila, nego hitnim rješavanjem problematike deviznog režima, središta otuđene gospodarske moći, nedopustivo velikih socijalnih razlika, nezaposlenosti, iseljavanja i drugih problema.« Također je konstatirano da nitko ne može biti žrtvovan samo poradi toga jer je konstelacija političkih snaga takova, a ponajmanje to mogu biti ljudi koji su u svom političkom radu stekli nepodijeljenu podršku u svojim radnim sredinama i javnosti.

Predsjedništvo SS Splita u potpunosti, stoga podržava saopćenje plenuma SS Hrvatske.

2. S obzirom na to da se delegati SS Rijeke nisu suprotstavljali mišljenjima sudionika plenuma, čudi nas saopćenje rukovodstva riječkih studenata. Poznavajući političko raspoloženje studenata u Rijeci, i do sada iznošene stavove njihova rukovodstva, ne možemo a da ne posumnjamo u legalnost ovog čina. Saopćenje Predsjedništva SS Rijeke držimo niskim političkim podmetanjem. Najviše od toga začuđuje zahtjev, koliko znamo samo dijela Predsjedništva SS Rijeke, za pozivanje na odgovornost članova SS Hrvatske i nazočnih članova SS Zagreba.

Budući da i inače X. sjednica CK SKH postaje paravan za razne zaokrete i saopćenje Predsjedništva SS Rijeke takva je karaktera. Nerazložno i neargumentirano pozivanje na X. sjednicu CK SKH od strane nekih članova SS Rijeke, kako bi se odbacilo saopćenje plenuma SS Hrvatske, nedostojan je čin. Ovakav postupak je, između ostaloga, pokušaj razbijanja političkog jedinstva iskazanog u pokretu hrvatskih sveučilištaraca te zaslužuje najoštriju osudu.

U uvjerenju da studenti Rijeke ne podržavaju stavove nekolicine članova Predsjedništva SS Rijeke očekujemo da će ih pozvati na odgovornost.

Predsjednika SS Rijeke, Alenka Rubešu, smatramo odgovornim za ovaj akt i predlažemo Predsjedništvu SS Hrvatske da ga opozove sa dužnosti člana Koordinacionog odbora USSJ.

3. Na Konferenciji SK Zagreba, kao što je poznato, isključeni su iz SK dr. Šime Đodan i dr. Marko Veselica. Po našem mišljenju oni su sasvim neargumentirano optuženi zbog nacionalizma i šovinizma. Nijedan od njihovih javnih istupa ili znanstvenih rasprava koje su publicirali, po našem sudu ne daje razloga za takvu ocjenu. Dr. Šimu Đodana i dr. Marka Veselicu držimo beskompromisnim borcima za samoupravni socijalistički razvitak te odbacujemo optužbe uperene protiv njihovih osoba i ispravnosti njihova političkog kursa.

Eventualne zamjerke njihovim znanstvenim radovima mogu se i moraju se izraziti adekvatnim jezikom; znači jezikom znanosti i argumentima iz gospodarstva. Stoga i optužbe poradi njihova navodnog zalaganja za antisamoupravni, tehnomenederski koncept hrvatske privrede otpadaju osim ako se iza načela o samoupravljanju ne krije zastarjelo, u biti autarhično rješenje gospodarske situacije.

Nakon X. sjednice CK SKH, koja je otvorila široki politički prostor svim progresivnim tendencijama, a prvenstveno komunističkim, omogućena je sustavnija i radikalnija kritika birokracije i onih snaga u Hrvatskoj, koje su dugogodišnjim manipuliranjem interesima radničke klase osigurale povlašteni položaj.

Znajući da su upravo dr. Đodan i dr. Veselica kritizirali pojavu tog birokratskog, antisamoupravnog društvenog sloja, začuđuje nas i revoltira takvo tumačenje njihovog djelovanja.

Odbacujemo optužbe da su dr. Đodan i dr. Veselica svojim javnim istupima stvarali prostor za okupljanje političkih snaga mimo platforme SK, jer je upravo masovna podrška koja im je iskazana na javnim zborovima najbolji dokaz da pozitivni procesi, koji su otpočeli X. sjednicom, njihovim djelovanjem nisu bili zloupotrebljeni.

Ukoliko se na osnovi punovažnih argumenata ne uvjerimo u suprotno, smatramo osudu njihovih stavova neodrživom.

U Splitu, 26. srpnja 1971.

Predsjedništvo SS Splita
Predsjednik
Ante Štambuk v. r.

Saopćenje Predsjedništva SS Zagreba

Dana 27. srpnja 1971. održana je sjednica Predsjedništva SS Zagreba na kojoj se raspravljalo o aktualnoj političkoj situaciji, o odnosima u organizaciji SS Hrvatske u povodu saopćenja Predsjedništva SS Rijeke u kojem se odbacuju zaključci plenuma Predsjedništva SS Hrvatske održanog 14. srpnja 1971.

Odlučeno je da se studenti i ostala naša javnost obavijeste o niskim političkim podmetanjima koja se posljednjih dana čine zagrebačkoj studentskoj organizaciji, te o onemogućavanju političkog djelovanja naše organizacije od raznih političkih tijela u republici. Praktično nama je onemogućeno kontaktiranje s ostalim društveno-političkim organizacijama budući da smo u jednom službenom dopisu koji je razaslan po SR Hrvatskoj označeni kao nacionalisti s kojima se ne smije stupati u vezu. Ovakav odnos prema nama najbolje smo osjetili prilikom akcije »Hrvatski sveučilištarci Istri«. Nitko od predstavnika vlasti i društveno-političkih organizacija Istre kojima smo se obratili i prezentirali svoj program nije bio voljan ili nije smio razgovarati s nama. I ne samo to. U pojedina poduzeća po Istri također je razaslan dopis općinskog Komiteta SK Pule u kojem se i njima preporuča da ne stupaju u kontakt s nama. Ne mislimo da se ispravnost jedne politike potvrđuje odnosom prema studentima, ali držimo da je ovakav stav i prema nama jedan od indikatora naše političke situacije. Ističemo usput da smo od naroda Istre primljeni izvrsno, a posebno u istarskim selima.

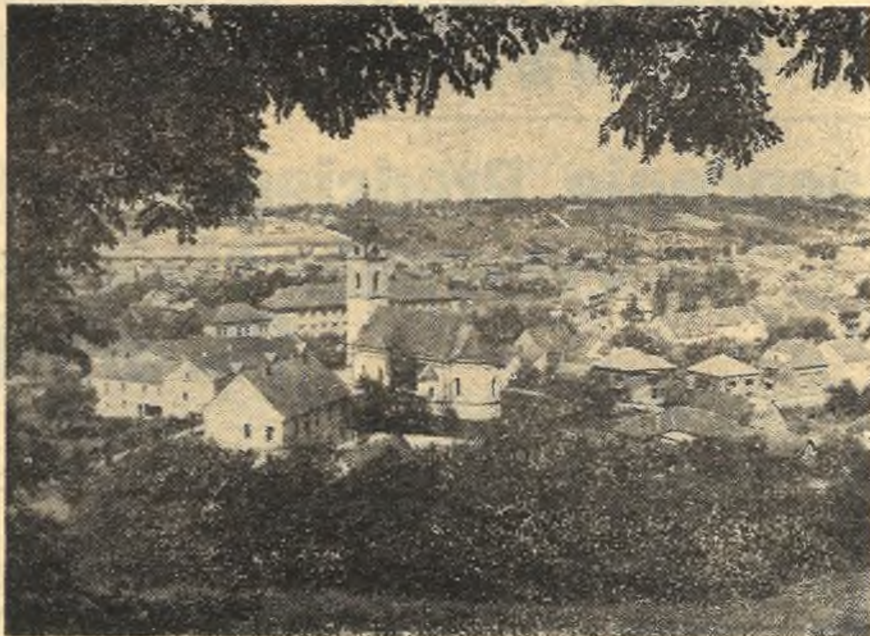
Ne možemo dopustiti apriorne kvalifikacije po kojima je SS Zagreba malodobna i neodgovorna organizacija čije se političko djelovanje protivi programu SK Hrvatske. Niti jedna naša akcija nije išla mimo koncepta samoupravnog socijalističkog razvitka, i radi toga smatramo deplasiranim, političko neodgovornim i štetnim nastojanja da se studentska organizacija i studentski pokret prikaže kao igračka navodnih kontrarevolucionarnih manipulatora, a njima i uvaženih znanstvenika dr. Šime Đodana i dr. Marka Veselice. Istina je da smo mi studenti iz Zagreba često i rado vidali profesora Đodana i profesora Veselicu na našim političkim tribinama i studentskim zborovima, no istina je i to da nikada u njihovim javnim istupima nismo čuli nešto što bi dalo za pravo gradskoj Konferenciji SK Zagreba da donese onakve zaključke i stavove o njima. Naprotiv, znanstveno i političko djelovanje ove dvojice komunista uvijek je bilo na tragu najprogresivnijih stremljenja u borbi za afirmaciju samoupravnih odnosa jačanjem materijalne baze samoupravljanja, za ravnopravne odnose među našim bratskim narodima i za istinsku socijalističku demokraciju. Oni su svojim radom razotkrili mnoge neuralgične probleme koji su se ispriječili na daljnjem putu naše socijalističke izgradnje. Mislimo da se i od njih ukazani problemi ne mogu razriješiti ušutkivanjem i političkim diskvalificiranjem lijevih hrvatskih intelektualaca, nego mobiliziranjem svih progresivnih snaga angažiranih na kursu ostvarivanja programa SK Hrvatske i SK Jugoslavije.

Na sjednici Predsjedništva podržan je stav SS Splita u kojem se kritizira Predsjedništvo SS Rijeke. Mislimo da je nedopustiv način na koji su članovi Predsjedništva SS Rijeke osudili zaključke s plenuma SS Hrvatske održanog 14. srpnja posebno stoga što su i sami na tom plenumu bili nazočni. Podržavamo također prijedlog upućen od Predsjedništva SS Splita Predsjedništvu SS Hrvatske u kojem se traži smjenjivanje Alenka Rubeše s dužnosti člana Koordinacionog odbora Udruženja SSJ, jer ga smatramo odgovornim za čin koji je imao tendenciju razbijanja studentskog pokreta.

U Splitu, 27. srpnja 1971.

Predsjedništvo SS Zagreba
Predsjednik
Dražen Budiša

Slavonija i plan razvitka Hrvatske

PAKRAC

Predstavnici Slavonije i Baranje po prvi su put jedinstveno izrazili stav regije u diskusijama o Nacrtu društvenog plana razvoja SR Hrvatske za razdoblje od 1971. do 1975. Taj su stav i pismeno oblikovali kao zaključke Predsjedništva zajednice općina Slavonije i Baranje i Upravnog odbora Osnovne privredne komore u Osijeku.

Ovakvo jedinstveno istupanje primljeno je ponegdje i s iznenađenjem, a od nekih i s nerazumijevanjem. Prvi ovakav istup možda je u nekim svojim dijelovima bio i nespretno sročen, ali možda baš zato i simpatičan jer odražava napore prvih početnih samostalnih koraka.

Nacrt društvenog plana SR Hrvatske za iduće petogodišnje razdoblje doživio je prve i najpotpunije kritike upravo u Slavoniji, pa su onda i razumljivi napori planera da svoje stavove i prijedloge usklade s kritikama Slavonaca i Baranjaca. No, čini se da su oni ostali prilično nezadovoljni, jer su im republički planeri u tri navrata nudili uglavnom iste stavove s obećanjem da će se njihovi prijedlozi valorizirati, tj. vrednovati, pa će se onda vidjeti što će s njima biti.

Stalno zaostajanje

Slavonci kao bitnu činjenicu ističu stalno zaostajanje slavonske makroregije, koja konstantno zaostaje u svom gospodarskom razvitku u odnosu na razvitak republike. Ta se bitna činjenica ističe i u Nacrtu društvenog plana SR Hrvatske.

U posljednjih 5 godina, tj. od 1966. do 1970., Slavonija je ostvarila prosječnu godišnju stopu rasta društvenog proizvoda nižu za 2,2 indeksna poena od prosječne stope rasta SR Hrvatske. Tih 2,2 indeksnih poena niže stope rasta društvenog proizvoda znači zaostajanje od čitavih 15% u odnosu na prosječna ostvarenja SR Hrvatske. Kako se ovo zaostajanje nastavlja na već ranija nepovoljna kretanja u gospodarskom razvitku Slavonije, to Slavonija u gospodarstvu Hrvatske sudjeluje sa sve manjim udjelom.

Slavonce i Baranjce najteže pogađa prijedlog prema kojemu bi se dosadašnje zaostajanje trebalo nastaviti, tako da bi i u razdoblju od 1971. do 1975. slavonsko-baranjska regija imala nižu stopu rasta i sporiji razvitak nego republika u prosjeku.

Ne bi trebalo samo za Slavonce biti neprihvatljivo daljnje zaostajanje Slavonije i Baranje u odnosu na razvitak Hrvatske u cjelini. Takav daljnji razvitak morao bi biti neprihvatljiv i za sve ostale regije, a time i za Hrvatsku.

Stari a neriješeni problemi

U čitavom poslijeratnom razdoblju Slavonija je uvijek davala iznad prosjeka, a u nju se, uvijek iz drugih razloga, sasvim neproporcionalno ulagalo. Ti su razlozi dovoljno poznati i o njima se mnogo govorilo. Slavonija neprekidno daje svoj obol održanju životnog standarda, a time i razvitku drugih krajeva, i to u cijenama poljoprivrednih proizvoda, koji se silom zakona drže uvijek ispod svojih stvarnih vrijednosti.

U čitavom razdoblju od 1956. do 1969. godine brutto investicije u proizvodne fondove u Slavoniji bile su niže čak za 36% od prosječne stope brutto investicija u Jugoslaviji.

Zaostajanje u ulaganjima za preko 1/3 od jugoslavenskog prosjeka u 15-godišnjem razdoblju moralo se je negativno odraziti na cjelokupni njezin privredni razvitak, ali to ne znači da nije vrijeme da se konačno dosadašnja kretanja zaustave.

Slavonci i Baranjci sasvim određeno prigovaraju planerima da se koncepcija razvitka SR Hrvatske ne zasniva na realnom valoriziranju uloge i značenja pojedinih regija Hrvatske, a niti na realnom vrednovanju regionalnih izvora. Prigovara se da regija Slavonije ne nalazi svoje mjesto u republičkom planu, *a da razlike u razini razvijenosti pojedinih područja Hrvatske nisu uvijek rezultat objektivnih uvjeta, već najčešće odraz kumuliranih neadekvatnih društveno-ekonomskih odnosa.*

Ovo — prevedeno na jednostavniji jezik — znači da Slavonija i Baranja nisu do sada zaostajale zbog nesposobnosti ili nedostatka radinosti i marljivosti njihovih žitelja, ili pak zbog pomanjkanja prirodnih uvjeta za brži razvitak, već zbog toga što se je to područje na razne načine zapostavljalo.

Razlike interesa

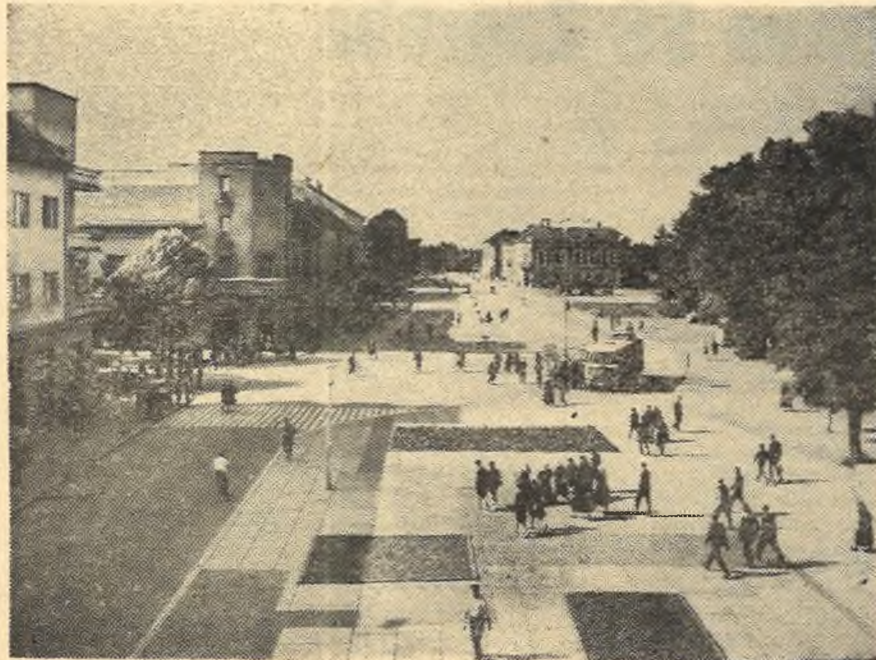
Suvremeni razvitak jedan je od čimbenika koji je očito protiv ubrzanog razvitka Slavonije i Baranje, unatoč svim prednostima koje ona ima za određenu proizvodnju.

Slavonija se nalazi u prostoru između Zagreba i Beograda, gradova koji se nalaze na udaljenosti manjoj od 400 km. Normalno je da ona zbog svog takvog smještaja, u eri modernizacije prometnica i prometa u cjelini, i bez svoje volje ulazi u gravitacijska područja obaju tih središta, a samim time ulazi i u račune njihovog gospodarskog razvitka i kao potrošno i kao sirovinsko područje. U računima ekspanzije mnogih proizvodnji računa se sa Slavonijom ne samo na područjima Zagreba i Beograda već i na područjima susjedne Bosne i Vojvodine, koje neke svoje prerađivačke kapacitete već zasnivaju na slavonskim sirovinama. Takvo je stanje prirodno i takav se razvitak ne treba i ne može zaustaviti.

No, za Slavonce je neprihvatljivo da se sav njihov industrijski razvitak zadrži radi toga da bi Slavonija mogla postati potrošno i sirovinsko tržište njezinih susjeda.

Ne smiju se baš sve proizvodnje locirati izvan Slavonije. Od mlijeka do piva. Ne smiju se baš u svim slučajevima odbaciti lokacione prednosti samo zato što je kapital koji je neophodan za izgradnju kapaciteta koncentriran izvan Slavonije.

Dosadašnje zaostajanje Slavonije, a osobito zaostajanje prerade poljoprivrednih proizvoda, trebalo bi biti konačan dokaz da se daljnji ravnomjerni razvitak Hrvatske i Jugoslavije ne može zasnivati na dosadašnjem sustavu financiranja reprodukcije, jer koncentrirani kapitali očito pokazuju tendenciju privilegiranog ulaganja u središtima u kojima su koncentrirani.

SLAVONSKI BROD

Ako bi se išlo do kraja, onda se mora ubrzano razvijati daljnja polarizacija između razvijenih i nerazvijenih, jer oni koji zaostaju te nemaju dostatno vlastitih sredstava nisu dovoljno interesantni ni za kojeg financijera. S druge strane, oni već razvijeni, a locirani u određenim financijskim središtima, dolaze do vječnog prava za nova sredstva i nova ulaganja, a prema tome i za još brži razvitak, a takav razvitak mora onda uvjetovati daljnje zaostajanje, u našem slučaju Slavonije i Baranje.

Što traži Slavonija i Baranja?

Na opetovane prigovore da nemaju programa, Slavonci i Baranjci ovaj su put postavili mnogo šire i ozbiljnije zahtjeve nego ikada do sada. Jesu li ti zahtjevi više ili manje realni, moglo bi se utvrditi tek nakon potpunijih analiza, a za mnoge od njih bilo bi neophodno izraditi i odgovarajuće studije. No, za većinu zahtjeva već postoje mnoge studije, koje bi samo trebalo osuvremeniti u dijelu tehnoloških rješenja i financijskih konstrukcija. Originalnost pristupa u zahtjevima može se vidjeti već i po načinu i redoslijedu grupiranja, koje izgleda ovako:

1) energetika;
2) prometna infrastruktura;
3) poboljšanje strukture privrede;
4) akumulacija i financiranje razvoja.

U poboljšanju strukture privrede Slavonci traže mijenjanje postojeće privredne strukture, a posebno strukture industrije u Slavoniji.

Zahtjevi iz područja energetike, prometne infrastrukture i industrije razrađeni su na taj način što obuhvaćaju prilično velik broj objekata koje bi trebalo izgraditi ili osposobiti, i to onih koji su već više puta bili u planovima (kao npr. kanal Dunav — Sava), a tako i priličan broj sasvim novih, iako su za mnoge od njih prijedlozi i zahtjevi mnogo ili više energično postavljani već ranije.

Kakve mjere predlažu Slavonci?

Slavonci upozoravaju da bi zapostavljanje razvitka Slavonije od strane republike još i u slijedećem petogodišnjem razdoblju imalo dalekosežne negativne posljedice u sveukupnom razvoju SR Hrvatske.

Slavonija ima velike nade u novu ulogu republike, ulogu koja proizlazi iz ustavnih promjena. S tim u vezi ona upozorava republiku kako je zainteresirana za razvijanje jadranske orijentacije Hrvatske i smatra da bi republika morala društvenim planom predvidjeti akcije i mjere za uključivanje kontinentalne privrede u jadransku privredu, pa naglašava potrebu izgradnje objekata za distribuciju proizvoda u turističkim punktovima. Također predlaže konstituiranje suvremene veletržnice — agrokomercijalnog središta u Hrvatskoj, kojemu bi lokacija trebala biti u Zagrebu. Ovi prijedlozi očito dokazuju da slavonske kritike plana i zahtjevi nisu regionalistički obojeni, već proizlaze iz težnje da i Slavonija pridonese optimalizaciji gospodarskog razvitka Hrvatske. S obzirom na dosadašnje iscrpljivanje slavonskog područja, zbog kojega Slavonija ne može vlastitom akumulacijom riješiti osnovne probleme svoga razvoja Slavonci i Baranjci predlažu i sasvim određene mjere kako bi se riješio problem financiranja njihova razvoja:

1. da republika u svom planu razvitka do 1975. usmjeri određena sredstva na financiranje krupnih zahvata u Slavoniji. Tu se polazi od ustavnih promjena prema kojima bi republika mogla utjecati na kreditnu politiku u okviru hrvatskog gospodarstva;
2. **izmjena odnosa u diobi društvenog proizvoda. Prihvatljiv bi bio odnos 65:35 u korist privrede, a ne 57,4:42,6, kako se predviđa u nacrtu plana;**
3. neophodno je provesti korekciju cijena poljoprivrednih proizvoda i proizvoda prehrambene industrije, ili osigurati kompenzacije za utvrđene disparitete cijena;
4. treba provesti sanaciju gubitaka u poljoprivrednim kombinatima i osloboditi kombinate nekih ranijih kreditnih obveza;
5. treba riješiti pitanje rente koja bi se plaćala za eksploataciju prirodnih bogatstava Slavonije (nafta, šume i dr.), kako bi se tim sredstvima pridonijelo gospodarskom razvitku nedovoljno razvijenih dijelova Slavonije;
6. treba osigurati veći udio krupnih slavonskih kapaciteta u međunarodnim zajmovima, udio koji ne bi smio biti manji od 20% od ukupnih kredita Hrvatskoj, i to s obzirom na omjer stanovništva Slavonije prema cijeloj Hrvatskoj i s obzirom na dosadašnje zaostajanje Slavonije.

Slavonci još traže stvaranje takve klime koja bi dovela do toga da se u okviru hrvatskih banaka intenzivnije nego do sada sredstva usmjeravaju u Slavoniju, a da osnovni nosioci razvoja u republici, u pojedinim kompleksima i proizvodnjama, budu već do sada formirani važni nosioci razvitka u Slavoniji kao što su npr. »Đ. Đaković«, OLT, »Saponia«, »Borovo« i »Belišće«, dok bi u prehrambenoj industriji osnovna jezgra integracionih povezivanja u SR Hrvatskoj trebao biti slavonski kompleks te industrije.

Očito je da slavonski zahtjevi pokazuju nove putove kojima bi trebalo krenuti ako se želi doći do optimalnog gospodarskog razvitka Hrvatske. Za to su neophodne izmjene, u prvome redu u kreditno-novčarskoj politici i sustavu financiranja reprodukcije, te stvaranja materijalnih uvjeta neophodnih da bi republika mogla usmjeravati gospodarski razvitak i materijalno podržati plan om utvrđene nosioce gospodarskog razvitka.

No do tada pred Slavonijom i Baranjom stoje još teško rješivi problemi, koji će još više usporiti njezin razvitak. Na primjer, izvanredno bogatu ovogodišnju žetvu pšenice, u Slavoniji ne prati radost, već zabrinutost, jer za otkup pšenice nema gotovo ni dinara, budući da se raspoloživim sredstvima moraju plaćati stari dugovi. Od više tisuća vagona nove pšenice što su je prodali poljoprivredni kombinati i seljaci — nije plaćeno gotovo ništa. Seljaci će, kao i prošlih godina, vjerojatno najduže čekati na isplatu.

Novca, kojega je prije osamostaljenja saveznih banaka bilo uvijek dovoljno za isplatu žetve, svake godine ima sve manje. Taj isti novac danas se iskorištava za krupne financijske poslove, za trgovinu novcem i devizama koju vode osamostaljena središta financijske moći. Lišena tog novca, Slavonija mora zaustaviti sav svoj razvitak, a novac namijenjen industriji, prometu, zanatstvu i svom sasvim nerazvijenom turizmu i trgovini, koja nazaduje — mora uložiti u zalihe pšenice i čuvati ih mjesecima za druge.

Stoga se ne treba čuditi što Slavonci i Baranjci očekuju i traže od svoje republike da planom razvoja riješi one probleme koje oni sami ne mogu riješiti.

Hrvoje Šošić

GOSPODARSKI I DRUŠTVENO-POLITIČKI TEMELJI USTAVNIH PROMJENA (2)

Socijalno-gospodarski razvitak od reforme 1965. do pojave amandmana

I pored jasno proklamiranih političkih stavova o potrebi radikalne deetatizacije cjelokupnog procesa društvene reprodukcije, formuliranih na VIII. i IX. kongresu Saveza komunista Jugoslavije, na V. kongresu Saveza sindikata Jugoslavije, kao i u nizu rezolucija Savezne skupštine u posljednjih 10 godina, nije napravljen ozbiljniji korak u prenošenju viška rada na radne ljude, radne organizacije, nacije i republike.
Osnovni razlog za ovakvo kretanje leži u činjenici što se u biti u posljednjih 10 godina nije izmijenio mehanizam političke vlasti u federaciji, niti u pravcu afirmacije proizvođača kao osnovnih pokretačkih snaga našeg razvitka i nosilaca globalne političko-gospodarske strategije, niti afirmacije nacija i republika kao primarnih socijalno-gospodarskih zajednica u okviru kojih se je morala u mnogo većoj mjeri ostvarivati suverenost naroda Jugoslavije i njihovih radničkih klasa. Zbog toga se preko konkretnog mehanizma političke vlasti u federaciji, a na temelju odnosa snaga naslijeđenog iz centralističkog perioda, mogao stalno blokirati proces stvarnih promjena u privrednom sistemu.

Osnovne pozicije društveno-gospodarske reforme

Zbog toga je društveno-gospodarska reforma, koja je od najnaprednijih snaga u Savezu komunista Jugoslavije proglašena novom etapom naše socijalističke revolucije, trebala dovesti do korjenitih promjena na svim stupnjevima organizacije našeg gospodarskog i političkog sistema. U tom pravcu društveno-gospodarska reforma proklamirala je slijedeće osnovne pozicije:

1. Na kraju perioda 1965—1970. privreda treba raspolagati s preko 70 posto narodnog dohotka, 70 posto društvenog viška rada i 70 posto brutto i netto investicija.
2. U investicionoj aktivnosti prednost treba dati rekonstrukciji i moderniza iji postojećih kapaciteta poradi tadašnjeg debalansa u proizvodnoj strukturi Jugoslavije, neiskorištenosti i niskoj djelotvornosti postojećih kapaciteta i radi daleko veće djelotvornosti investicionih ulaganja u postojeću privredu, u kojoj se nalaze nagomilana golema znanja i iskustva.
3. Jugoslavensku privredu i privredu svih nacija treba korjenito uključiti u svjetsku podjelu rada i preko svjetskog tržišta razbiti zatvorenost jugoslavenske privrede, racionalizirati jugoslavensku proizvodnu strukturu pomoću njene specijalizacije, te apsorbirati suvremeni znanstveno-tehnički napredak koji proizlazi iz kretanja najrazvijenijih nacionalnih ekonomija u svijetu.
4. Treba likvidirati platni debalans i stvoriti potrebne devizne rezerve da bi se osigurala stabilnost i međunarodna likvidnost jugoslavenske privrede. U tu svrhu treba izgraditi takav sustav vanjskotrgovačkih odnosa pomoću kojega će se afirmirati najvitalnije i najpropulzivnije snage jugoslavenske privrede, polazeći od kriterija svjetskog tržišta kao i slobodnog djelovanja ekonomskih zakona na našem tržištu.
5. Treba osloboditi ekonomske zakone, a osobito zakone tržišta, uz pomoć kojih treba ekonomski valorizirati najvitalnija uporišta naše privrede i likvidirati državno arbitriranje u ekonomskim procesima.
6. Treba do maksimuma razviti proizvodne odnose zasnovane na zakonu dohotka i samoupravljanja i na toj logici otvoriti proces integracije jugoslavenske privrede, proces koji je iz čitavog niza objektivnih i subjektivnih razloga kočen, s napomenom da integracija bude izraz gospodarskih interesa i kriterija, a ne izraz političkog pritiska.
7. Treba izgraditi stimulativan i socijalističkoj robno-dohodnoj privredi primjeren sustav cirkulacije društvenog kapitala u okviru Jugoslavije kao cjeline, tako da se kapital kreće ne na osnovi političkih odluka i regionalnih interesa, nego na osnovi granske rentabilnosti investicija.
8. Treba donositi takve mjere gospodarske politike koje će dovesti do stabilnijih kretanja na jugoslavenskom tržištu i koje će inflaciju svesti u okvire prihvatljive za jednu socijalističku privredu u razvitku.
9. Posebnu ulogu treba dati suvremenom kadrovskom kompleksu, koji treba uskladiti s potrebama buduće tehničko-tehnološke i privredne strukture i u tom pravcu stvoriti instrumente i mehanizme povezivanja osnovnih nosilaca procesa društvene reprodukcije i nosilaca znanstveno-obrazovnog procesa.

Prethodne obveze i stagnacija gospodarstva

Međutim, što se dalje išlo u realizaciju reforme, to smo se više, osim nekih iznimaka, udaljavali od strateških ciljeva od kojih je reforma u svom osnovnom konceptu pošla 1965. godine.
Ključno pitanje koje se pojavilo jest pitanje sustava proširene reprodukcije i uloge kapitala i banaka u našem gospodarskom i društveno-političkom razvitku.
U predreformskom periodu stvorene su goleme obveze pomoću tzv. prethodnih investicionih odluka, koje su polazile od toga da će stopa rasta narodnog dohotka privrede Jugoslavije u razdoblju 1966-1967. biti preko 9 posto. Na osnovu toga izvršen je raspored investicija i planirani su objekti izgradnje između privrede i društveno-političkih zajednica, prije svega federacije, koja je imala najveći dio investicija u svojim rukama. Prethodne odluke donesene su kao kompromis da bi se moglo prijeći na prihvaćanje koncepcije društveno-gospodarske reforme.
Međutim, zbog čitavog niza objektivnih i subjektivnih razloga socijalistički robni proizvođači i samoupravljači nisu imali dostatno manevarskog prostora za svoju ekspanziju, pa je već u početku došlo do ozbiljne stagnacije jugoslavenske privrede, koja je bila izražena u veoma niskoj stopi porasta narodnog dohotka.
A zbog niske stope rasta i nestimulativnog privrednog sustava u cjelini, privreda nije mogla dobiti ni izdaleka onaj dio društvene akumulacije koji je bio predviđen kvantifikacijama mjera i instrumenata društveno-gospodarske reforme. Gotovo sva društvena netto akumulacija otišla je u prethodne obveze preko famozne vanbudžetske bilance federacije, bilance koja je u posljednjih nekoliko godina veća od cjelokupnog budžeta federacije. Zbog toga je, nakon početnih uspjeha, u preraspodjeli narodnog dohotka i viška rada u korist privrede u 1966. godini, otvoren proces siromašenja privrede u odnosu na društveno-političke zajednice, prije svega federaciju i savezne banke u periodu 1967—1971.

Bankarski etatizam i vlast kapitala

Jedna od najvećih deformacija koja se dogodila u tom periodu jest fenomen državnog kapitala koji se je počeo koncentrirati u trima saveznim bankama (Jugoslavenska investiciona banka, Jugoslavenska banka za vanjsku trgovinu i Jugoslavenska poljoprivredna banka), i to na temelju zakona što ih je donijela federacija, kojima su obveze federacije i sredstva Općeg investicionog fonda prenesena na te banke.
To je bio način da se izravni savezni etatizam pretvori u tzv. bankarski etatizam, koji počinje dobivati goleme razmjere i predstavlja osnovnu komponentu duboke korozije našeg društveno-političkog i gospodarskog sustava. Bankarski kapital koncentriran u središtima financijske moći počinje se pojavljivati kao jedna od odlučujućih gospodarskih i političkih sila.
Ovaj kapital počeo je dovoditi u sve teži položaj jugoslavensku privredu u cjelini, to znači — u načelu gledano — sve radne organizacije neovisno o njihovoj nacionalnoj pripadnosti, iako se on nepojmljivo diferencirano ponaša prema pojedinim poduzećima i regijama. Logika ovog kapitala suprotna je logici dohotka i samoupravljanja. Što se privreda nalazi u lošijem položaju sa stajališta raspoloživih osnovnih i obrtnih sredstava, to se banke, a prije svega savezne, nalaze u boljem položaju jer privredu mogu dovoditi u mat-poziciju dajući joj kredite pod uvjetima koji su u normalnoj gospodarsko-političkoj situaciji neprihvatljivi.
Svjetski ekonomski eksperti, a tako i naši, smatraju da bi jedna kako-tako razvijena tržna privreda u kojoj su proizvođači osnovni nosioci procesa društvene reprodukcije morala raspolagati sa 70—86 posto sredstava iz vlastitih izvora, a dopunski bankarski kapital trebao bi iznositi od 15 do 30 posto, a sada je situacija u neposrednom financiranju reprodukcije gotovo obratno. Zbog postojećih odnosa u raspodjeli narodnog dohotka, viška rada i društvenog kapitala, samoupravni i dohodni društveno-ekonomski odnos nije dominantan, nego je dominantna vlast državnog kapitala potpomognuta postojećom strukturom vlasti i načinom odlučivanja u federaciji, pretvarajući sve više samoupravne odnose u kapital-odnose.

Mehanizam donošenja odluka

Ekonomska politika Jugoslavije koju je definirala Savezna skupština, a provodio SIV i njegovi operativno-izvršni organi, stalno je bila u sudaru sa strateškom političko-gospodarskom orijentacijom najnaprednijih snaga svih jugoslavenskih naroda. Konkretne mjere ekonomske politike, koje se nikada nisu precizno i adekvatno provjeravale, a niti za to postoji političko-stručni instrumentarij, stalno su obezvrijeđivale političko-gospodarske ciljeve našeg razvitka, sužavajući prostor osnovnim snagama koje je afirmirao samoupravni koncept našeg razvitka od 1950. godine naovamo.
Proces odlučivanja u kojem nije bio izgrađen mehanizam rigoroznog provjeravanja da li se strateške odluke ostvaruju pomoću operativnih zahvata ekonomske politike, kao što nije bio izgrađen ni mehanizam zaštite opravdanih parcijalnih interesa svakog jugoslavenskog naroda, doveo je do krizne situacije u razrješavanju neizbježnih sukoba našeg burnog gospodarsko-društvenog razvitka na višem stupnju razvijenosti ukupne strukture Jugoslavije.
Radničke klase pojedinih nacija u tim uvjetima nisu imale šanse da izravno zadužuju i provjeravaju svoju političku reprezentaciju u federaciji i da sudbinu gospodarsko-društvenog razvitka u okviru republike preuzmu u svoje ruke.
Ovakav sistem privređivanja stalno je kao svoju posljedicu proizvodio neracionalni proizvodni i gospodarski struktur u svim republikama, rušeći i pojedinačnu produktivnost i rentabilnost svakog poduzeća i nacionalne ekonomije, a tako i globalnu jugoslavensku produktivnost.
U sistemu u kojem nije bilo ni pojedinačnih ni globalnih konzekvencija za promašene investicione odluke, stvarali su se lažni investicioni elaborati i trule proizvodne i gospodarske strukture koje u sistemu korektne i na ekonomskim zakonima osnovane konkurencije nemaju nikakvih šansi za život. Istodobno, ovako stvorene strukture, koje nisu polazile od gospodarskih kriterija, pojavljuju se kao objektivna, materijalno-tehnička, kadrovska, politička i financijska podloga za konzerviranje postojeće neracionalne proizvodno-gospodarske strukture, kao i za konzerviranje postojećeg sistema privređivanja i načina donošenja političkih odluka.

(Nastavlja se)

Marko Veselica

FRAJE I RASPRE POSTIRSKE

Slučaj Vice Vukova otkriva dublja i složenija protuslovlja u životu Postira

Od 1968. godine, kada su započele Postirske fraje, ovaj svojevrsni festival zabavne glazbe osim toga što je stekao zavidna priznanja široke javnosti intenzivirao je i kulturni i uopće društveni život u Postirama, koji je dotada bio gotovo zamro. Dugogodišnje mrtvilo, prikriveni nesporazumi, nespokoji i težnje prokuljali su na površinu. Naizgled, sve je počelo nakon završetka prošlogodišnjih Fraja, kada su pojedini listovi, povodeći se za kojekakvim glasinama, napali jednog od sudionika Fraja — poznatog pjevača Vicu Vukova, navodeći između ostaloga da ga je omladina Postira htjela baciti u more. Organizacioni odbor Postirskih fraja nije smatrao da treba demantirati te glasine, a odlučni prosvjedi postirske omladine nisu nailazili ni na kakav odziv u uredništvima listova, tako da nije objavljen nikakav ispravak, niti ikakva nadopuna jednostranih novinskih izvještaja i komentara. Bolje upućeni govorili su da postoji napetost i sukob između Postirana i Organizacionog odbora Fraja, što su kasniji događaji u mnogočemu i potvrdili.

Organizatori »Fraja« i Postirani

Što su pripreme za ovogodišnje Postirske fraje (održane 4., 5. i 6. srpnja) više odmicale, bivalo je sve jasnije da na njih neće biti pozvan i Vice Vukov, a kad je konačno bio objavljen program Fraja, te su slutnje bile i potvrđene.

Ogorčena što je nitko nije pitao, niti smatrao potrebnim da razmotri i uvaži njezine primjedbe, postirska je omladina mimo Organizacionog odbora Fraja uputila pismeni poziv Vici Vukovu da i on nastupi. Osuđujući insinuacije i neistinite izvještaje, kao i nekorektno držanje Organizacionog odbora, omladinci su u svom pismu napisali i slijedeće: »Mladi smo ljudi, zdrava duha, zdravih i neiskrivljenih ideja, znamo što hoćemo i sa sigurnošću tvrdimo da oni koji su te prošle godine oklevetali nisu u pravu. Mimo svih njih mi te pozivamo da ove godine za vrijeme održavanja Fraja, i ne samo tada, budeš naš dragi gost. Bit će nam svima velika čast da te pozdravimo i počastimo u našoj sredini, da bi bar donekle na taj način skinuli ljagu koja je pala na naše Postire, a tu ljagu nanijeli su nam oni koji se stide svoje nacionalnosti, koji se stide svog hrvatskog imena, a samim tim i svojih Postira.«

Pismo je bilo pročitano nazočnom općinstvu, te su ga svi okupljeni Postirani, više od pet stotinja njih, potpisali. Radi boljeg razumijevanja ovog broja potpisanih, treba upozoriti da čitave Postire broje tek nekih 1300 žitelja.

Vice Vukov odazvao se ovom pozivu, ali opet nije mogao izbjeći neugodnostima. Prilikom njegova dolaska trojica nepoznatih mladića nastojala su ga isprovocirati, pa čak baciti u more. Postirani su na vrijeme omeli te provokatore, na čemu im je Vukov zahvalio, dodajući da bi izazivače trebalo baciti u more. Neki članovi Organizacionog odbora shvatili su to kao poziv da treba njih baciti u more. U istom smislu pisala je i »Arena« od 16. srpnja: »Iako u Postirama nikome ne pada na pamet da izazove kakav incident, što je toliko uobičajeno na drugim festivalima, i ove Fraje imale su dva svoja dramatična trenutka. Prvi, kad se po završnom i izvanredno uspjelom koncertu Kiće Krunoslava Slabinca nenadano na brod popeo Vice Vukov, momak koji je, tko zna zašto, u ratu sa svima oko sebe. Poslije sjajne večeri Kiće Slabinca veliki pjevač Vice Vukov drži male govore u kojima traži da publika baci u more čamac s organizatorima.« Ovu neistinitu tvrdnju u p[illegible]unosti opovrgava magnetofonski snimak na kojemu su zabilježene inkriminirane riječi.

Na poziv postirske omladine Vice Vukov je uskoro nakon završetka Fraja (20. srpnja) održao još jedan koncert, kojemu su pored velikog broja Postirana prisustvovali brojni domaći i strani turisti koji su se tada zatekli u mjestu.

Grupica koja se svima nametnula

Onima koji su donekle poznavali situaciju u ovom malom bračkom mjestu od početka je bilo jasno da je za događaje koji su se odigrali ponajmanje kriv Vice Vukov i da su problemi mnogo dublji i složeniji. To ponajbolje shvaćaju članovi novoizabranog predsjedništva Omladinske organizacije u Postirama. Izražavajući svoje neslaganje s postojećom društveno-gospodarskom situacijom u svom mjestu, oni kažu: »Društveni život u Postirama gotovo je zamro. Nemamo se gdje sastajati. Zadružni dom, koji je poslije rata bio sagrađen zajedničkim naporima svih Postirana, sada je isključivo vlasništvo Poljoprivredne zadruge. Izvršena je svojevrsna denacionalizacija. Kad smo početkom ovoga mjeseca htjeli održati omladinski sastanak, zamolili smo da nam se ustupi kino-sala. Rečeno nam je da za dozvolu pitamo kino-poduzeće iz Supetra, što smo i učinili nudeći ustupnicu od 50 tisuća st. dinara, iako se za prodane kino-ulaznice za jednu večer ubire tek nekih 30 tisuća. Odbijeni smo. Dosad se naša prisutnost u javnom životu nije osjećala, iako smo imali volje i dobre namjere. Već deset godina nijedan omladinac nije primljen u Savez komunista. Naglašavamo da se ne radi ni o kakvom sukobu generacija. Stariji nas shvaćaju i sami su nezadovoljni i pomalo rezignirani. Progresivnim težnjama suprotstavlja se tek 4—5 ljudi, koji su se uspjeli nametnuti svima«.

»Na gospodarskom razvoju Postira malo je što učinjeno«, tuže se mještani. »Podignut je jedan mali hotel s nekih 130 ležaja, a stara tvornica ribljih konzervi sagrađena prije kojih sedamdesetak godina, nešto je modernizirana. Sada upošljava upola manje radnika nego prije rata. Smještena uz samu obalu sa svojih pedesetak radnika, gotovo se i ne zna da li više koristi ili šteti razvoju gospodarstva. Bilo je planova da se njezina lokacija pomakne dublje u unutrašnjost, ali zbog

nedostatka financijskih sredstava od toga se odustalo. Ipak, moderniziranjem odvodne vodovodne mreže postignuto je smanjenje zagađivanja mora, barem to.«

Umjesto razumijevanja — optužbe

S obiju strana, i istočne i zapadne, Postira su uklještena novopodignutim vikendicama, od kojih mnoge imaju izgled prostranih obiteljskih kuća. Od 1954. g., kada je podignuta prva vikendica, pa sve do 1965. općina je zainteresiranim osobama besplatno davala zemljište za gradnju. Kasnije je lokaciju ustupila uz određenu materijalnu naknadu. Već je podignuto stotinjak vikendica, kojih su vlasnici većinom iz Beograda, Novog Sada, Subotice U početku se mislilo da će podizanje vikendica potaći turistički razvoj i podići standard Postirana. Dogodilo se upravo suprotno. »Vikendice onemogućuju daljnje širenje Postira. Njihovi vlasnici iznajmljuju ih svojim prijateljima i poznanicima, tako naše sobe počesto ostaju prazne«, jadaju se stare Postiranke. »Njihovi gosti odbijaju da plate i boravišnu taksu, provokativno se ponašaju.«

Bilo je očekivati da će mjesna zajednica i ostale društveno političke organizacije poduzeti odredene napore da se uklone nesporazumi s vikendašima. Dogodilo se upravo suprotno. Na sastanku koji je održan izmedu predstavnika općine i predsjedništva Omladinske organizacije postirska mladež bila je optužena zbog nekakvih šovinističkih istupa, o kojima nikada nitko nije čuo. Na tom sastanku između ostaloga, rečeno je da je omladina ispred jednog beogradskog odmarališta stvorila živi lanac i tako zapriječila radnicima toga poduzeća pristup k moru. Omladina je nadalje bila optužena da je zahtijevala da se na zgradu vojnog poduzeća, koje izvodi radove na mjesnom vodovodu, postavi hrvatski grb.

»Prije toga sastanka nitko od nas nije čuo za takav ili sličan istup u Postirama. Ovo je malo mjesto, i da se nešto takvo dogodilo, mi bismo sigurno znali« — tvrde omladinci. »Istina, bilo je slučajeva da su neke neodgovorne osobe oštetile automobile zagrebačke, splitske i beogradske registracije, a također je bilo provala u vikendice kojih su vlasnici iz Zagreba. Preko svega se prešlo šutke, ali su zato oštećenja automobila iz Beograda bila okarakterizirana kao šovinistički čin.« Omladina Postira s pravom ističe da neodgovorne osobe mogu učiniti ovo ili ono, širiti ovakve ili onakve glasine, ali to gostima ne daje nikakvo pravo da u takvim prilikama šute ili da čak podržavaju neistinite priče.

Ico Biočina, jedan od organizatora ustanka na Braču i predsjednik Organizacionog odbora Postirskih fraja, kaže: »Omladina je progresivna, teži najboljemu. Kao i svugdje u provinciji, tako i kod nas, postojeći kadrovi nisu u stanju da slijede promjene i napredne težnje omladine.«

Rasprodaja bez rezultata

Stanovitu nelagodu i zbunjenost izazvao je i stav Osnovne škole »Marko Orešković« iz Beograda, koja je od postirske obitelji Peruzović kupila zgradu i pretvorila je u odmaralište za svoje đake. U međuvremenu je postirska osnovna škola morala biti zatvorena. Jedan sedamdesetogodišnjak mi reče da je još njega i njegove sudrugove učitelj upozoravao da ne skaču po školi, jer se može svaki čas raspasti. Kako se nije imala gdje održavati nastava, Postirani su zamolili upravu škole »Marko Orešković« da im privremeno ustupi praznu zgradu svog odmarališta, s napomenom da bi je odmah po završetku školske godine napustili i oličili, kako bi beogradska djeca nesmetano mogla provesti svoj odmor na moru. Uprava osnovne škole »Marko Orešković« je udovoljila ovoj molbi, ali tako tako da im se povrh toga isplati još po 200.000 st. dinara mjesečne najamnine. Postirani nisu imali drugoga izbora, pa je svaki postirski učenik uplaćivao određeni mjesečni iznos u korist svojih beogradskih kolega. Nasuprot tome, nitko nikada od beogradskih učenika nije tražio da plaća boravišnu taksu.

»Često se ističe da su posljednjih godina Postire doživjele određeni gospodarski napredak, iako činjenice to ne potvrđuju. Nedostaje novac za najosnovnije pothvate, kao što je podizanje škole i drugih objekata kulturnog značaja, i to unatoč rasprodaje općinskog zemljišta. Drugi imaju dovoljno novaca da grade u svom kraju i ovdje«, ističu nezadovoljni Postirani. »Gospodarstvo u sadašnjim uvjetima nema nikakve perspektive. Stručnih domaćih kadrova ima, ali oni nemaju mogućnosti da se uključe u rad. Poljoprivreda propada; poučeni prijašnim gorkim iskustvom, ljudi se preorijentiraju na druge grane djelatnosti. Sele s otoka. Od ljepote se ne može živjeti«.

Jedan omladinac poljoprivrednik reče mi: »Već pet mjeseci nisam bio na njivi, a niti imam želje da zakoračim na nju. Ne isplati se«.

Naljepnicama se ništa ne rješava

U Postirama nema ni čitaonice, kulturni život je umrtvljen. Zborovi birača gotovo se i ne održavaju, a nema ni interesa za njih. »Sve se svodi na ukalupljene govore«, prigovaraju Postirani. »Ne stimulira se nikakva incijativa. Nekoliko ljudi okamenilo je čitav društveni život, oni idu tako daleko da gase televizor kad je na programu govor Mike Tripala, Pere Pirkera, a kad se prosvjeduje, onda i prijete: Doći će vrijeme kad ćemo mi opet stisnuti!«

Omladina je davala inicijativu da se iz Zagreba i Splita pozovu predavači koji će govoriti o suvremenim društveno-gospodarskim probemima i težnjama. Sugestija je odbijena, jer tobože na Braču ima i boljih predavača. Naišlo se na nerazumijevanje i nepotrebno nepovjerenje kad se htio osnovati ogranak Matice hrvatske. Prije nego se išta konkretno na tome i poduzelo, došli su Zaključci sa sjednice Općinskog komiteta SKH Brač od 29. VI. o. g., u kojima se izmedu ostaloga kaže: »Takozvani pokušaji oko eventualnog formiranja ogranka Matice hrvatske na području komune, na Komitetu su ocijenjeni kao neprihvatljivi u ovom trenutku i nepotrebni, pa ovaj zaključak treba da obavezuje Savez komunista u svakoj sredini i svaki pokušaj formiranja Matice hrvatske apriori odbiti«.

Odlazeći iz Postira osvrnuo sam se na plakat kojim se pozivaju građani da upišu zajam za auto-cestu Split — Zagreb. Jedan ribar, primijetivši moj pogled, nezadovoljno otpljunu i reče: »Zalijepili su taj plakat i to je sve. Nitko nije poveo akciju za upis zajma. A dali bismo! Davali smo i za Skopje, i za Banja Luku, trebaju se ljudi uzajamno pomoći, a ovo je za nas«. I otišao je odmahujući rukama, dok je nenadna južina povijala njegovu izbjedjelu košulju, plakat i zelenilo između crvenih postirskih krovova.

Bruno Bušić

UZROCI I POSLJEDICE...

Bilogorsko-podravski kraj napustilo je toliko aktivnih stanovnika koliko danas broji njihova središnja, bjelovarska općina!

Na savjetovanju što ga je nedavno organiziralo Predsjedništvo Međuopćinske konferencije SSRN bjelovarske regije moglo se čuti niz zanimljivih podataka o odlasku naših radnika na rad u inozemstvo.

Bilogorsko-podravski kraj »dao« je stranim privredama oko 20.000 radnika (toliko stanovnika broji središte ove regije — Bjelovar). Zapanjuje i drugi podatak: 30.000 stanovnika »raselilo« se u druge industrijske centre u Hrvatskoj! To je ukupno 50.000 aktivnog stanovništva, gotovo toliko koliko ukupno ima sadašnja općina Bjelovar.

Treći je podatak osobito karakterističan: gotovo 75 posto od ukupnog broja radnika što su na radu u inozemstvu, otišlo je u posljednje dvije godine.

Četvrto: među »iseljenicima« izuzetno velik postotak čine mladi ljudi. Službeno između ostalog, kao objašnjenja za ovu pojavu slijedeći su razlozi: niski osobni dohoci u proizvodnim radnim organizacijama, nedovoljno proširenje proizvodnih kapaciteta, slabe mogućnosti za prekvalifikaciju radnika, zaostajanje privređivanja na seoskim gospodarstvima u odnosu na privređivanja u »ostalim granama« (koje također imaju niske osobne dohotke!).

Dakle, postoje uzroci i razlozi za odlazak u inozemstvo, ali su očevidne i posljedice toga. Na poljoprivrednim gospodarstvima ostarjela je radna snaga, brojne su obitelji sasvim nemoćne, znatne površine u poljoprivredi uopće se ne obrađuju dok se u industriji osjeća nedostatak kvalificirane radne snage.

Istodobno treba imati na umu još nešto: posljednje desetljeće bilo je karakteristično po mnogim administrativno-teritorijalnim promjenama. Najprije su ukinuti mali kotarevi da bi se stvorili veći, zatim je (1962.) provedena reorganizacija općina, onda su ukinuti kotarevi... Sve ove preformacije donijele su bjelovarskoj regiji mnoštvo problema, osobito administrativno-kadrovskih. Sva obećanja i sve nade da će se smanjiti broj administrativnih kadrova uglavnom su se izjalovile, pri čemu je osobito loše prošao Bjelovar koji je morao »akumulirati« višak administrativnog aparata iz mnogih općina. Na žalost u preuzetom kadru bilo je dosta onih koji nisu imali potrebnih kvalifikacija. Doškolovanja često nisu dala pozitivne rezultate, jer sređivanje kriterija za izvanredna studiranja i druge vrste školovaja izbacile su mnoge »ambiciozne« iz toka napredovanja. To je sasvim sigurno donosilo nove brige, a one su odvlačile pažnju od stvarnih privrednih teškoća.

Postavljanje problema zapošljavanja u sadašnjem trenutku sigurno je korak naprijed, ali će se teško riješiti ako se ne riješimo na svim područjima onoga što ustraje po inerciji bez obzira na to što koči razvitak. To znači: na svako mjesto postaviti kvalificiranog čovjeka koji će znati raditi i stvoriti uvjete za rad i novim mladim kadrovima.

D. Havliček

O HRVATSKOJ MARKI – ZAKLJUČNO

ODGOVOR VLADIMIRA LOKNARA

U svom članku »O hrvatskoj marki još jednom« (HT br. 12, od 2. VII. 1971) Zvonko Ivanković-Vonta obara se na moj polemički članak »Za hrvatske poštanske marke« (HT br. 7) uporno tražeći pogreške umjesto da, kao pravnik i filatelistički funkcionar, razradi moju zamisao, te odgovori na još neka pitanja: npr. o upravno-pravnim uvjetima izdavanja hrvatske marke, o njenom naslovu, njenom statusu u SFRJ, njenom odnosu prema Svjetskom poštanskom savezu (UPU) i sl., a što bi veoma zanimalo i šire čitateljstvo Hrvatskoga tjednika.

Evo kako Z. Ivanković-Vonta »pronalazi« moje »pogreške« i kako ih »popravlja« svojima ili se bavi protukritikom »nije šija, nego vrat«.

1) On opširno opetuje osnovne pojmove o Državi SHS i meni predbacuje da »pokrajine« Države SHS-a stavljam u staru Jugoslaviju. Pri tom upotrebljava navodnike za »pokrajinu« (čime sam sebi proturječi) ne primjećujući da i ja taj pojam upotrebljavam uvjetno, pa čak to i ističem kad kažem »tzv. pokrajinske marke« ili kad činim upravo obrnuto te čak i marke Kraljevine Srbije »trpam« u Državu SHS: »Tamo su važile (tj u Srbiji. Crnoj Gori i Makedoniji) marke Kraljevine Srbije, koje bismo u tadašnjem smislu Države SHS također mogli nazvati pokrajinskim markama.« Posve je naivno što se hvata za moj »prevodilački« lapsus datuma 29. novembra kao 29. prosinca i što time jednu hrvatsku marku stavljam u Jugoslaviju, kad to nema baš nikakve načelne važnosti za pitanje o kojemu je riječ: druge, naime, hrvatske originalne »pokrajinske« marke s oznakom »Hrvatska SHS«, tj. Država SHS, ipak su izašle u staroj Jugoslaviji, i to 15. siječnja 1919. godine! Inače, možda ja nisam baš najsretnije upotrijebio naziv »pokrajina« za članice Države SHS, ali sam ga upotrijebio uvjetno i u navodnicima, što je morao prihvatiti svaki čitatelj HT-a koji zna čitati navodnike u jednom određenom kontekstu.

Tvrdnja Z. Ivankovića-Vonte da je Hrvatska u Državi SHS »bila samostalna federalna jedinica s punim suverenitetom« proturječi samoj odluci Hrvatskoga sabora od 29. listopada 1918. godine, u kojoj se istodobno s proglasom nezavisnosti priznanje i Narodno vijeće Države SHS kao vrhovna vlast! Čini mi se da bismo s takvim definicijama morali biti malo precizniji i oprezniji, osobito danas, kad se u svijetu pod tim terminom »puni suverenitet« koješta nudi i prihvaća.

2) Uredničkom ili slagarskom greškom moje »Hvarsko kazalište« postalo je »Hrvatsko«, ali da sam i napisao »Hrvatsko kazalište«, moja se tvrdnja ne bi mogla poreći markom koja je pod naslovom »100 godina narodnoga kazališta u Zagrebu« izašla 1960. godine. Valja znati da mi imamo više »Hrvatskih kazališta«, a još više obljetnica koje smo propustili proslaviti ili bar označiti kojom markom!

3) Kad spominjem marku za Zagrebački velesajam, onda je vjerojatno i nefilatelistu poznato da su za tu priredbu već izašle tri, a ne samo jedna marka. To je, ipak, bar Z. Ivankovića-Vontu moralo podsjetiti na što sam pri tome mislio: od 1950. godine marka za Zagrebački velesajam trebala je postati svakogodišnja, ali su je unitaristi »stornirali«! A danas bi je trebalo obnoviti da posluži, eto, i u smislu njegova prijedloga kao »propaganda naših privrednih rezultata koje kao Hrvatska nudimo svijetu«.

4) Z. Ivanković-Vonta bez osnove i olako mi podmeće kako ne zapažam našu herojsku narodnooslobodilačku borbu, itd., itd., te da isključivo gledam u našu daleku prošlost. Do ovakva zaključka nije mogao doći ni filatelistički neupućen čitatelj HT-a, jer je svakom znano da su marke koje imamo u prometu već ionako pretežno s temama naše bliže prošlosti, pa nije bilo ni najmanje potrebno da to ističem ili da se čak i zalažem za njihovo brojnije izdavanje. Riječ je bila o zapostavljenu dijelu naše dalje prošlosti, pa to ističem i danas, osobito za onu koja je čvrsto i nerazdvojno vezana i s pozitivnim suvremenim zbivanjima ne samo u Hrvatskoj i Jugoslaviji nego u čitavomu svijetu. To što — prema Ivankovićevim riječima — »u vezi s urotom zrinko-frankopanskom... nismo još ni mi u Hrvatskoj raščistili...«, mene ni najmanje ne obvezuje na suglasnost, jer tvrdim da tako nije, a što »nitko od odgovornih nije poslao pošti takav prijedlog«, ne priječi bar mene, neodgovorna, da takav prijedlog i ovom prilikom ponovim.

5) Ja ne uvećavam »ionako prevelike grijehe emisione politike ZJPTT«, nego se koristim rijetkom prilikom da o tome izvijestim i našu širu javnost, pa bi se Z. I.-Vonti moglo ozbiljno zamjeriti što mi ni jednom riječju ne daje potporu osudi neetičnosti te »trgovačke« politike ZJPTT, nego nas kao priprema i na »privredne interese naše pošte«. On bi morao biti jasniji i oprezniji kad naglašava »privredne interese naše pošte«, kako ne bismo shvatili da se zalaže i za onakve u izdavačkoj politici koji će kao i dosadašnji izazvati posvemašnju špekulaciju s našim markama, bez obzira na to prikazivale one našu dalju ili bližu prošlost.

6) Kad se Z. Ivanković-Vonta zalaže za brojnije ili pretežno izdavanje naših maraka iz bliže prošlosti, tj. iz NOB-a, on je samo djelomično u pravu, jer prelazi u suprotnu krajnost od one koju meni podmeće. A ja se zapravo zalažem za usklađenu politiku izdavanja hrvatskih poštanskih maraka koja će ujediniti sve vrednote naše prošlosti, pa tako i događaje iz NOB-e istaći i ukomponirati na taj način u neprekinuti kontinuitet svih pozitivnih zbivanja u hrvatskoj povijesti, a ne izlučiti ih iz te cjeline i izolirati, te im tako, i nehotice, svojom isključivošću dati manju vrijednost nego što sami želimo. Zato je i neobičan Ivankovićev prijedlog da ponovno izdamo marku o pripojenju Istre Hrvatskoj, kad je ta marka već izišla 1968. godine u povodu 25. obljetnice. A također ne bih preporučio Hrvatskom filatelističkom savezu da nas uveseljava »sa svečanim obilježavanjem 53. obljetnice hrvatske marke«, kad je to propustio učiniti u povodu pedesete obljetnice, jer se ne bi moglo ustvrditi da je tada i za taj čin trebalo neke osobite hrabrosti ili domišljatosti.

Vladimir Loknar

BEZ DOVOLJNO RAZUMIJEVANJA

U svojem članku »O hrvatskoj marki još jednom« (HT br. 12, 2. VII. 1971) apostrofirao me je moj ratni drug Zvonko Ivanković-Vonta u vezi s akcijom ZAVNOH-a godine 1944. oko izdavanja hrvatskih maraka. Kad sam se u drugoj polovici prosinca 1943. godine vratio u Otočac iz Podravine, moj otac, dr. Ante Mandić, spomenuo mi je da se među nadležnim organima ZAVNOH-a razgovara o mogućnosti izdavanja partizanskih poštanskih maraka u Hrvatskoj. Interpelirao sam dr. Paju Gregorića, tajnika ZAVNOH-a, koji je pokazao najveće razumijevanje za taj projekt, te sam za njega sastavio i pro memoriju. Kako me je u siječnju 1944. godine ZAVNOH poslao u Istru (u posljednjem broju Historijskog zbornika tiskan je moj referat o tom putovanju), nisam bio u stanju da pratim daljnji tok događaja oko projektiranja izdanja maraka. Kad sam u ožujku 1944, u jeku ustaške ofenzive, dohvatio ZAVNOH u Rakovici, interesirao sam se također za projekt o markama. Stekao sam dojam da je čitava stvar pala u vodu, ne toliko zbog ofenzive, kako to misli drug Ivanković, koliko zbog nerazumijevanja i nemara nekih ljudi na koje je projekt naišao na nekom odgovornom mjestu.

prof. dr. Oleg Mandić

Napomena uredništva: ispričavamo se dr. Olegu Mandiću što zbog ograničenog prostora kao i s toga što je o pitanju hrvatskih maraka u našem listu dosta pisano, nismo bili u mogućnosti njegov prilog tiskati u cjelini. Ispušten je tekst promemorije koju autor spominje u uvodnom dijelu objavljenog teksta.

Bolji oblici života mogu nastati samo po boljem čovjeku

IDEJA KAO TEMELJ

U POVODU

Zlatko Posavac

dr. Vladimir Filipović

Bilo je ugodno iznenađenje kada je časopis »Umjetnost riječi« posvetio jedno svoje izdanje, (broj 1-2, 1970, kao »Festschrift«), istaknutom hrvatskom teoretičaru književnosti i slavnome germanisti, Zdenku Škrebu. U sferi znanosti što ih nazivamo humanističkim — neće li zazvučati sada ironija i paradoks u ovakovu nazivu? — taj običaj, inače normalan u svijetu, u novijoj povijesti Zagreba postao je sticajem vrlo čudnih okolnosti gotovo nepoznanicom. Za mnoge javne djelatnike rijetki su čak i kraći prigodni tekstovi. A u filozofiji našoj, kao da je spomenuta tradicija postala sasvim strana. Ako je međutim već učinjeno mnogo propusta, pokušajmo izmijeniti »uhodanu praksu« u povodu 65-godišnjice života Vladimira Filipovića. Bar jednim člankom.

Doyen zagrebačke filozofske škole poratnog razdoblja

Uskoro će biti punih trideset godina odkako Vladimir Filipović djeluje u nastavi na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (rođen je 26. srpnja 1906. u Ludbregu), djelujući neprekidno u javnom životu Hrvatske: kao predavač, filozofski pisac, suradnik brojnih časopisa i knjiga kolektivnog autorstva (surađuje tako npr. što je manje poznato, i u »Minerva leksikonu«, svojednobno najboljoj publikaciji te vrsti u nas); sam je urednik brojnih filozofskih edicija i prijevoda, sam prevodilac, organizator mnogih akcija. Njegovi nastupi nisu rijetkost ni izvan granica Hrvatske, a u inozemstvu je bio — često jedinim — »ambasadorom« hrvatske filozofijske baštine. Još uvijek aktivan u nastavi filozofije Zagrebačkog sveučilišta, sada je direktor Instituta za filozofiju gdje u suradnji s brojnim suradnicima uz inicijativu Akademije znanosti i umjetnosti organizira prvo izdanje antologije hrvatskih filozofa latinista (vidjeti o tome interview, »Hrvatski tjednik« od 16. travnja 1971. broj 1).

Vladimir Filipović je čovjek briljantnog europskog duha i nenadmašiv kozer, čovjek kojemu ništa ljudsko nije strano, uvijek spreman za humor, već prema prilikama čas blago čas oštro ironičan, ležeran katkada do pune bezbrižnosti, ali u bitnim ljudskim stvarima ozbiljan, sabran i razborit. Anegdote o njemu i »viceve« uvijek aktualne, kojima je on autor, nije moguće izbrojiti. Erudit, izvrstan predavač i vrstan poznavalac povijesti filozofije, uvijek o svemu dobro informiran, jasan u izrazu i svagda razumljiv u svojim tezama; poslije njegova izlaganja nikad ne ostaje lebdjeti u zraku ono čudno i tako često pitanje: što je zapravo htio reći?! Od rijetkih je »mohikanaca« u ovom dijelu Europe što ih još uvijek užasava barbarstvo kojemu smo se prisiljeni navikavati sve više. Premda dio djelatnosti Vladimira Filipovića pada u doba njemu očito nepovoljno za publiciranje, Filipović — unatoč tiho ali uporno lansirane fame da je »neproduktivan« — razvija široku aktivnost, objavljujući razmjerno velik broj spisa, članaka, te većih i manjih rasprava; (vidi priložen popis radova). Zaslužan je, koliko je bilo do njega, za objavljivanje niza prijevoda kapitalnih djela iz svjetske povijesti filozofije, među ostalim i onih izvrsnih Viktora Sonnenfelda, dosad najmarnijeg i najpouzdanijeg hrvatskog filozofskog prevodioca s njemačkog jezika. U poratnom razdoblju, po zagrebačku katedru filozofije kritičnim godinama, kada se nenadno na njoj našao sam, Filipović je zaslužan za održavanje visoke razine filozofijske nastave, ne dopustivši ni u jednom trenutku, pored svih teškoća, da ona potpuno izgubi svoje dostojanstvo, ranije postignut ugled i tradicionalan tad već neprekinut kontakt s europskom i svjetskom filozofijom. Svim mogućim prigovorima usprkos, zagrebačka filozofija duguje baš u tom pogledu najveću zahvalnost umješnosti i upornosti dra Vladimira Filipovića, za koga se nerijetko tvrdilo i još uvijek tvrdi da predaje »samo« »školsku filozofiju« i da predaje »prepopularno«. A upravo je tim načinom Filipović uspio u Zagrebu sačuvati ne samo solidnost filozofijske nastave, nego i filozofiji primjerenog načina mišljenja, dakle filozofiranja samog, dakako za one, kojima doista bijaše, i jest, prvenstveno do filozofije, a ne do nekih drugih ciljeva.

Zagreb je poznat — što je i prirodno — kao najjači filozofijski centar u Hrvatskoj; no ne samo u Hrvatskoj nego i u Jugoslaviji. U jugoslavenskim razmjerima pripada mu izuzetno mjesto, pa se stoga nerijetko već govorilo i o tzv. »zagrebačkoj filozofskoj školi«, koju, u tom kontekstu, karakterizira izrazita humanistička orijentacija s osloncem na cjelokupnu povijest filozofije, europsku u užem smislu, i onu klasičnu, a posebno njemačku novovjeku filozofiju; no isto tako i s nadovezivanjem na vlastitu noviju tradiciju (F. Marković, Đ. Arnold, A. Bazala, A. Haler, P. Vuk-Pavlović i dr, bez obzira na individualne razlike). U takvim okolnostima očito Vladimiru Filipoviću za poratno razdoblje pripada naziv, kojim su ga već nazivali u inozemstvu, a i ovdje: doyen zagrebačke filozofske škole.

Eseji o humanizmu

Zanimljivo je kako se moglo dogoditi, da je Filipović, inače u nas vrlo poznat i popularan, baš u filozofijskom pogledu — »zaboravljen«. Radeći kao urednik i stručni suradnik, savjetnik i konzultant u više nakladnih kuća i u mnogim publikacijama, izgleda, nitko se nije dosjetio da mu ponudi nakladništvo za njegove vlastite, izvorne, samostalne studije i rasprave, čak ni u obliku sabranih eseja (što je ionako sada jedan od uobičajenih načina prezentiranja stanovišta nekog suvremenog autora). Zašto na primjer ne bi to bili »Eseji o humanizmu« — dakle tematika karakteristična za Vladimira Filipovića kao filozofa podjednako kao i za cijelu zagrebačku filozofijsku orijentaciju, koju upravo reprezentira!? Bilo bi tu moguće objaviti prilično ekstenzivan pregled njegovih radova, koji bi, u pažljivu izboru, iznijeli na vidjelo cjelovit, izgrađen i u sebi zaokružen nazor o svijetu i životu. Ideja humaniteta i teze humanizma kao filozofijske koncepcije prisutne su desetljećima u člancima i raspravama, knjigama, pogovorima i predgovorima, što ih je pisao Filipović, kao i predavanjima, koja je u različitim prigodama držao. Zastupajući ideju slobodnog stvaralačkog individualiteta, ljudske jedinke kao homo humanusa i bića kulture, unutar konkretne povijesne, nacionalne i socijalne zajednice, protivi se konceptu povijesnog determinizma, koji je, po mišljenju Vladimira Filipovića, uvijek — pesimističan, jer negira i »podcjenjuje spontanu stvaralačku aktivnost individue«, čak i onda, kad se taj determinizam deklarira s tezom progresa, dakle prividnog optimizma.

Nije na odmet spomenuti činjenicu da od Vladimira Filipovića u nas potječe zahtjev teorijskog, filozofijskog utemeljenja, obrazloženja i oživotvorenja pojmovne sintagme »socijalističkog humanizma«; tematski, a navlastito u pogledu rješenja u nas već dugo aktualnog no i s mnogo buke spornog područja, spoja i sklopa. Zahtjev dakle, za koji je u filozofijskom smislu i u novije doba, upravo u nas, dobrim dijelom Filipović direktan — »krivac«: detalj, kojeg naše kasnije diskusije o toj temi, raznolikih orijentacija i različitih spram njegova polazišta, najčešće »zaboravljaju«. A zajedno s postulatom prešućene su onda i razlike. U prilog spomenute tvrdnje moguće je citirati tekst nastao vjerojatno negdje pred puno desetljeće i po: »Ako ikoja orijentacija, onda socijalistička ne smije da se gubi na bespućima prakticizma nego ih svagda treba da prevladava kao ideja vodilja — socijalističkog humanizma«.

Po Filipovićevim shvaćanjima takva sintagma ne mora biti samo puka fraza. Baš zato je neophodno da budę utemeljena i obrazložena idejom humaniteta, ali ne unutar neke slučajne, pragmatističke ideologije, ili, još gore, dogme, nego suvislog i cjelovitog humanističkog nazora o svijetu i životu, što dakle onda znači i ozbiljno shvaćene, prave filozofije.

Filozofija kao nazor o svijetu i životu

Ne treba posebno isticati da se filozofijski pogledi Vladimira Filipovića najneposrednije oslanjaju (i nastavljaju) na bogatu tradiciju zapadnoeuropskog mišljenja, navlastito onu novovjekovnu, kao na nešto, što je »prethodilo, ali ne i prošlo«, tj. na ono »što u današnjici živi kao njena baza, čak i smisao koji se može i mora prevladati, ali se ne može mimoići ni zaboraviti«. Pokušamo li konkretnije imenovati bliža izvorišta inspiracije, to je onda linija koja vodi od aksiologije, filozofske antropologije i filozofije kulture, Sprangera, Diltheya i drugih do njemačkog klasičnog idealizma, i »druga« linija koja ide »obratno«, (ako je tako dozvoljeno reći), od Kanta, njemačkog klasičnog idealizma i novokantovaca, preko Husserla i fenomenologije do glavnih nama suvremenih filozofema. K tomu je Filipović protivnik filozofije onog tzv. »pozitivističkog« tipa, premda nam je napomenuti da nikada nije zanemarivao tekovina pozitivnih znanosti.

Filipović smatra kako filozofija »svagda struji iz onog istog izvora, želje i potrebe čovjeka, da sebi stvori jedinstvenu sliku svijeta, u koju će uključiti svoj doživljeni smisao života. Tako se slika svijeta i ocjena života povezuje u životni nazor, a taj kritički obrazložen, predstavlja — filozofiju«. Ili, drugim riječima, »kritički osvijetliti sve znanje ljudsko i sve ocjenjivanje njegovo i spojiti tako sliku svijeta i ocjenu života, znači izgraditi svoj nazor o svijetu i životu«. Zbog toga filozofija, »svaka prava i živa filozofija, i nije, dakle, neka apstrakcija, neki misaoni ekstrakt iz opće teorijske refleksije o svijetu, nego izraz čovjeka, u kome se odražava puna životnosti njegove cjelovite povijesne faktičnosti, faktičnosti, koja uključuje dijalektičke suprotnosti, stvarne antiteze njegova života«. Otud onda važi konzekvencija da »unaprijeđivati filozofsku misao znači unaprijeđivati život«. Filipović pri tome misli na razvijanje filozofije kao takove, u cjelini, jer bi pogrešno bilo misliti, da bi se takova teza u njegovu konceptu mogla prihvatiti kao jednostrano insistiranje na isključivosti jedne jedine doktrine, ili još gore, dogme.

Antropološka i aksiološka problematika, što se kod Filipovića koncentrira u problemima kulture, uvijek je jasan akcent svakog njegova izlaganja i mišljanje. Međutim, »spoznati bit čovjeka, a s tim u vezi osvijetliti njegovu ulogu i zadatak u zajednici i vremenu, u kome živi, ne predstavlja — iako je riječ upravo o nama! — najlakši i najjednostavniji, nego upravo najsloženiji problem filozofije«. Antropologija je »dio ontologije« tj. »antropološka ontologija — dio opće ontologije«. U čovjeku su, po mišljenju Vladimira Filipovića, »ukrštena oba pola kozmičke zbilje — priroda i duh — povezane u neraskidivo jedinstvo«; »čovjek se očituje kao nerazlučivo ontičko jedinstvo realnog i idealnog«. Razumljivo je stoga što će Filipović »monističku ontologiju« ponekad označiti »dogmatskom«.

Poštovatelj i znalac ne samo Kantove filozofije, nego i kantovske (neokantijanske) tradicije, pa tako i problematskih zadaća koje se otud nadaju, Vladimir Filipović ne zaobilazi ni spoznajnoteorijska pitanja. Priklanja se transcendentalizmu u njegovom povijesno prihvaćenom, no i proširenom značenju, tj. kao spoznajnoteorijskom shvaćanju i pojmu »koji podvlači uvjete stvaralačke spoznajne funkcije, koje uvjete svijest u sebi nosi kao mogućnosti doživljavanja, a onda i spoznaje svijeta«.

HUMANITETA

NAZORU O SVIJETU I ŽIVOTU

65. GODIŠNJICE ŽIVOTA VLADIMIRA FILIPOVIĆA

Svekolika naime zbilja suvremenog nam svijeta i zbivanje suvremene nam povijesti, bliže i dalje, sve glasnije i u teoriji i u praksi nameće pitanje: da li je čovjek doista moguć kao homo humanus, kao etičko biće, biće kutlure, biće koje živi potvrđujući vrednote, potvrđujući svoje dostojanstvo? Biće kojemu je to doista moguće! Pored svih dosadašnjih napora, izgleda naime neizvjesno: da li je humanizam uopće moguć? I kao filozofija, još više kao stvarnost, kao ljudska zbilja? Ili je on možda samoobmana, čak šta više obmana kao takova, kao sredstvo, kao ideologijska prevera? Iluzija ili iluzioniranje? Možda tek splendid isolation, utjeha i utopija!?

Uočiti i osvijetljiti probleme, kad oni to doista jesu i one koji to jesu, ma kakovi bili izgledi za rješenje, bila je uvijek prava zadaća filozofije. U tom aspektu valja nam onda vidjeti značenje filozofijskog tematiziranja i aktualiziranja humanizma i u razmatranjima Vladimira Filipovića.

Svoje stanovište dopunjuje Filipović fenomenologijom (husserlijanske provenijencije), budući da je po njegovu mišljenju »odlučnu razrješnicu« teškoćama transcendentalizma »dala fenomenologija, koja je svojom tezom 'natrag k stvarima' pokušala uz uvažavanje uloge subjekta u spoznajnom procesu odrediti i determinantnu ulogu zbilje«.

Dijalektika je po Vladimiru Filipoviću primarno spoznajnoteorijska kategorija jer joj je podrijetlo u strukturi svijesti i modusima njenih spoznajnih mogućnosti, ali ujedno i kategorija koja se može i u ontičkom smislu primijenjivati, ako se radi o području u kome je determinatorni faktor stvaralaštva i zbivanja — svijest«. Ali »primijenjivati kategoriju dijalektike na tumačenju zakonitosti prirodnog zbivanja bio bi svakako metafizičko-spekulativan pothvat, koji bi nas lako odveo preko Hegela sve do Leibnitzova idealizma«. Marxova uporaba termina »dijalektika« po mišljenju dra Filipovića jest uporaba »metodološkog značenja tog pojma«.

Humanizam, kultura, revolucija i filozofija

U pogledu povijesnog obilja i mnogolikosti svih mogućih filozofijskih pogleda postoje, smatra Filipović, »tri tipična nazora, u koje možemo uklopiti sve ono mnoštvo shvaćanja i ideologija« što smo ih zatekli, što nam ih nude povijest filozofije i naša vlastita suvremenost: To su prije svega dvije temeljne orijentacije: idealizam i naturalizam, koji su podjednako ekstremni, pa stoga i neprihvatljivi, budući da je u njima, kako kaže Filipović, »dano čovjeku kao stvaraocu kulture sekundarno značenje«. Time Filipović nastoji otkloniti zabludu »idealizma da su ideje svemoćne« no isto tako »i pogrešku naturalizma, da su one nemoćne«. Zato izabire i izgrađuje treću mogućnost: humanizam. On to čini na temelju povijesnog uvida i tradicije, radi razumijevanja čovjekova položaja i njegovih zadaća u sadašnjosti, ali u ime novog doba, s pogledom u budućnost, »Novo pak doba, izraslo na razvalinama nihilizma, nože biti ostvareno samo po ideji jednog novog humanizma, koji će kao zadatak novog života obuhvatiti u novom liku sve vrijedne ideale čovjeka i čovječanstva«. (»Novog«, ovdje očito u smislu »budućeg«, no isto tako i za razliku od »klasičnog humanizma«, nadovezujući na njeg; »klasičnog«, o kojem npr, u nas Šrepel govori kao o »starinskom humanitetu«.

»Bolji oblici života mogu nastati samo po boljem čovjeku«. Ne nikakvom pukom vanjskom mehanikom svijeta ili realne zbilje, niti pukim instaliranjem ideja, ideala ili ideologija. Težište je stoga ovom naziranju čovjek, stvaralačka i kulturna jedinka, koja živi i djeluje u zajednici. A čovjek pak, dakle svaki pojedinac, svaki od nas, onoliko »vrijedni kao čovjek, koliko je više kulture u sebi ostvario i u svijet unio«. I obratno: kultura ne znači udobniji, nego vredniji život. Orijentacija ova pokazuje kako Filipović slijedi tradiciju »zagrebačke škole«; prema učenju svog učitelja Bazale, koji je tvrdio kako je svaki čin prosvjete u biti revolucionarni čin, postavlja tezu »sve revolucije su u osnovama duhovne revolucije«, što znači da je duhovno revolucioniranje neodvojivo, tijesno vezano sa zbiljskim revolucioniranjem uopće, i bez njega nemoguće. Upravo na ovome je mjestu neophodno podsjetiti na Filipovićevo shvaćenje filozofije kao duhovne tvorevine i njezinu povezanost, uzajamnost, sa zbiljom svijeta i života, kako ne bi došlo do zabune i zlobnog, krivog tumačenja ovog stanovišta. Naime, »aktualni filozofski problemi nisu ... izraz nekih zatvorenih filozofskih škola, nego pitanja koja su na jednoj strani odražavala, a na drugoj stvarala duh vremena, a to će reći oblik ljudskog života«.

Kultura je stalna preokupacija razmatranja i razmišljanja Filipovićeva, od njegovih ranih interesa na području aksiologije, pedagogije i psihologije (duhovnoznanstvene prije svega!), pa preko bavljenja mofrologijom kulture sve do suvremene antropološke i egzistencijalne tematike i problematike. Strogo razlikuje kulturu od civilizacije, jer »civilizacijom nazivamo sva ona ostvarenja čovjekova kojima on sebi olakšava svoju životnu borbu« (materijalna dobra, tehnička pomagala, sprave i sl), a kulturom »sva dobra u kojima čovjek ostvaruje samostalne svoje vrednote« (oblici etički vrijedna života, umjetnost, itd). Pri tome su »kulturna dobra sama sebi svrhom, a tekovine civilizacije služe u svrhe koje leže izvan njih«. U oba slučaja, dakako, unutar čovjeka svijeta. »Samosvršenost« pak kulturnih vrijednosti ne smješta kulturu i njena dobra u nikakvu maglovitu sferu. Naprotiv će kultura kao život ponajprije značiti praksu, tj. ljudsku praksu, gdje »kultura ... nije neko stanje nego vječni proces«. Baš zato i »ne možemo ... ni za pojedinca ni za narode reći da oni kulturu imadu. Kultura se ne može posjedovati. Kultura nije posjed, ona je život. Gdje se vrijednim životom ne živi, tamo kulture nema. I uvijek je ima samo onoliko, koliko se nje ostvaruje«.

Što pak u horizontu svega ovoga, u relacijama spram krize kulture, svoje vlastite krize, krizâ i prijetnjâ suvremenog svijeta, zbilje našeg svijeta onakav kakav jest, može i treba da bude, ili da čini, djelujući, filozofija? Filozofija, koja ne zna da pravi ni cipele, ni kobasice, a ni ceste ni mostove!? Odogovor je Filipovićev u tom pogledu decidiran: »Filozofija ne može ništa drugo nego da ukazujući na vječnu ulogu i neotklonjivu odgovornost čovjeka za sva djela kao i za sva zlodjela, pobija krivu tezu o fatalnosti, koja čovjeka oslobađa odgovornosti. Odgovoran je svaki pojedinac, a preko njega svi zajedno za sve zlo što se dogodilo. I budućnost čovječanstva ne leži prema tome zapisana u knjigama Usuda, nego će biti rezultat borbe sviju za ostvarenje slobode čovjeka kao uvjeta ostvarenja što punijeg vrijednosnog života, po kome se ostvaruje ideja čovječnosti. Sav je napredak civilizacije i besmislen i opasan ako nije podvrgnut osnovnom zadatku, u kojem se ostvaruje smisao i realiziraju vrednote ljudskog života. Što će nam najistančanija sredstva života, ako svrhe života njima ne bivaju realizirane?«.

Discipulusi ili sljedbenici?

U najboljim oblicima suvremene duhovne klime zagrebačke kulture i filozofije — ne, na žalost, uvijek i predominantnim, premda neizbrisivim tragom — prisutna su Filipovićeva shvaćanja unutar zagrebačkog teorijskog kruga, obuhvaćajući različite orijentacije, i različite generacije. Ukoliko pak neprekidno imamo na umu teze da »bolji oblici života nastaju samo po boljem čovjeku« i da »samo onoliko svatko vrijedi kao čovjek, koliko je više kulture u sebi ostvario i u svijet unio« (proumivši dobro smisao pojma »kultura«), neće se većina suvremenih naših filozofskih djelatnika ni trenutka moći kolebati u priznanju da su pripadnici tzv. »zagrebačke filozofske škole« najvećim dijelom upravo po tome što su bili učenici, studenti, Vladimira Filipovića, i više nego u običnom, školskom značenju riječi. A u duhu netom istaknutih teza, pozivom na sve koji su izgradnji toga naziva pridonijeli ili mu prethodili, smatrat će za sebe, bar nekolicina, da su, bez susdržavanja, njegovi — sljedbenici.

Otvoreni problemi

Sljedba, prihvaćanje, pa ni prihvatljivost sama, ne znači međutim ni u kojem slučaju statičnu završenost, mogućnost da se samozadovoljno prekriže ruke uz ponavljanje nekih, ma i temeljnih, glavnih načela. Valja naime upozoriti kako upravo moderna misao ukazuje na teškoće i neprilike kojima vodi ovdje izloženo shvaćanje filozofije kao »slike svijeta« (Heideggerov izraz!) ili nazora o svijetu, a također i neprilike u konzekvencijama humanizma kao mogućeg antropocentrizma, dakle i svojevrsnog subjektivizma, sa svim posljedicama otud izvedenog disponiranja svijetom. S druge pak strane, čak i pri pozitivnom odnošenju spram humanizma nisu čak ni izvan strogo filozofskih krugova rijetke primjedbe kako je humanizam zapravo jedan stav, držanje i shvaćanje (E. Panowsky npr), odnos, pa dakako onda i nazor kao naziranje, kojem je filozofijsko utemeljenje otvoren problem. Stoga baš, ako prihvatimo aksiološku poziciju, ostaje zadaća: kao što vrednote uvijek iznova moraju biti doživljajem oživljene, ostvarene i samo tako zbiljski prisutne, tako i humanizam, ukoliko nam je do njega, valja ne samo ustrajno (u prečesto više no dehumaniziranom, onečovječnom svijetu) iznova ostvarivati, usrodno njegovati, nego mu isto tako teorijski graditi podlogu, filozofijski ga nastojeći utemeljiti, a time i unapređivati. Jer do toga stoji onaj veliki, odlučni »ili — ili« ne tek humanizma kao nazora i teorije nego i humanizma kao ljudske zbilje, prakse i života, dakle čovječnosti same.

POPIS RADOVA

KNJIGE: Moderna psihologija u pedagogiji, 1938; Logika, 1941; Čovjek i tehnika, 1944 (koautor); Antologija filozofskih tekstova, 1954 (urednik i koautor); Filozofija renesanse, 1956; Klasični njemački idealizam, 1962; Filozofijski rječnik, 1965 (urednik i koautor); Novija filozofija Zapada, 1968.

RASPRAVE I ČLANCI: Pedagogija i aksiologija, 1934; Teorije kulture i kulturna praksa, 1938; Suvremeni nazori o svijetu i životu, 1941; Sudbina kulturnoga života, 1941-42; Značenje Sprangerovih »Oblika života« za suvremenu psihologiju, 1942; Značenje Platona, 1942; Smisao i vrijednost tehnike, 1944; Akademik dr A. Bazala, 1947; Lukrecijev materijalistički životni nazor, 1952; Bibliografija radova Alberta Bazale 1952; Značenje Kantove filozofije, 1953; Značenje Hegelove kritike formalne logike, 1953; Diskusija o predmetu i metodi sociologije, 1954; Hegelova fenomenologija duha, 1955; Problem znanosti i znanstvene metodologije, 1955; Descartes i njegovo značenje za razvoj europske filozofske misli, 1955; Povijesno značenje Fichteove filozofije, 1956; Kantova etika, 1956; O čemu raspravlja Platon u »Zakonima«, 1957; O našoj filozofskoj terminologiji, 1957; Max Scheler i suvremena filozofijska antropologija, 1960; Filozofija i problem budućnosti čovječanstva, 1961; Prilog tematici filozofske antropologije, 1962; O aksiologiji kao temeljnoj filozofskoj disciplini, 1963; Pojam filozofske antropologije, 1963; Prilog raspravljanju o dijalektici, 1963; Prilog ideji humaniteta, 1963: O psihologiji glumačkog stvaralaštva, 1964; Socijalizam i personalizam, 1965; Spoznaja i iskustvo, 1965; Sarvepalli Radhakrishnan, 1965; Priroda i povijest, 1966; Mogućnost filozofskog dijaloga, 1966; Apstraktni i konkretni humanizam, 1967; Uloga filozofije u našem vremenu po Marxu i Husserlu, 1967; Značenje hrvatske filozofijske baštine, 1968; Zadaci filozofije kulture danas, 1968; Prilog hrvatskih humanista europskoj estetici renesanse, 1969; Hrvatski filozofi latinisti-humanisti, 1971 (serija predavanja na Radio-Zagrebu)

PRIJEVODI: Eduard Spranger, Oblici života, duhovnoznanstvena psihologija i etika ličnosti, 1942; Max Scheler, Položaj čovjeka u kozmosu, 1960. i dr. (Sastavio Z. P.).

30. OBLJETNIC

POVIJESNO ZNAČENJE I SMIS
HRVATS

OSNIVANJE K
STRANKE

Osnivanje nacionalnih komun
revolucionarni

FRANJO T

Od osobita značenja za jačanje revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj bilo je donošenje odluke IV. zemaljske konferencije godine 1934. o osnivanju Komunističke stranke Hrvatske i Slovenije.
Sve dotadašnje iskustvo govorilo je da nacionalno pitanje u višenarodnoj jugoslavenskoj državi postaje temeljnim pitanjem svakodnevne političke borbe i socijalističke revolucije, a KP nije mogla u potpunosti, niti s potrebnim autoritetom, voditi borbu za ravnopravnost i za priznanje prava na samoodređenje ugnjetenih naroda ako je i sama bila organizirana na centralističkim principima još iz vremena kad je zastupala teoriju jugoslavenskog nacionalnog unitarizma.

Otpori i nerazumijevanja

Odluka o osnivanju komunističkih stranaka Hrvatske i Slovenije naišla je, ipak, unutar same KPJ na otpore i nerazumijevanje. Pišući o tome ljeti 1935. »Proleter«, organ CK KPJ, kaže da rješenje IV. konferencije »još nije provedeno u život, djelomično i zbog toga što veliki broj drugova nije shvatio praktično-politički značaj toga pitanja« i što je u vezi s tim »još u redovima samih komunista... ostalo nerazjašnjenih pitanja«.

Na pitanje: »zašto stvaramo KP Hrvatske i KP Slovenije, »Proleter« odgovara: »Stvaramo ih prije svega zato, što radne mase Hrvatske i Slovenije traže da njihova partija nosi naziv njihove narodnosti ... Stvaramo ih zato, da i tim svojim aktom ... podvučemo našu borbu za slobodu hrvatskog i slovenskog naroda, da i time kažemo ugnjetenim narodima, da njihov nacionalni osjećaj, tj. njihova privrženost rodnoj grudi, svome zavičaju, nije tuđa proletarijatu i njegovoj partiji. Da mi volimo svoj narod i ne štedimo snaga i žrtava u borbi za njegovo oslobođenje od svakog ugnjetavanja i izrabljivanja ... Mi stvaramo KP Hrvatske i KP Slovenije da mobiliziramo inicijativu hrvatskih i slovenskih radnih masa u borbi za njihovo oslobođenje, da ničim, pa ni nazivom partije ne slabimo tu inicijativu za učešće radnih masa u izgradnji svoje partije.« Dalje se navodi da se time daje veća mogućnost za izgradnju domaćih kadrova i »vođa i boraca« iz redova hrvatskog i slovenskog revolucionarnog pokreta.
U odgovoru na prigovor zašto se ne stvara KP Srbije, rečeno je: »Prvi i glavni razlog: ne stvaramo je zato, što radne mase u Srbiji ne traže stvaranje KP Srbije«, jer »srpski narod nije nacionalno ugnjeten. Srbi su vladajuća nacija ... Prema tome ni klasna borba ne zauzima oblike borbe za nacionalno oslobođenje.«
Govoreći o tome da stvaranje KP Hrvatske i KP Slovenije ne znači federalizaciju KPJ, što je očito bio ustupak pobornicima unitarizma, glasilo CK KPJ piše: »Mi smo za slobodu i pravo samoodređenja ugnjetenih naroda. Ali mi ne tražimo cijepanje Jugoslavije pod svaku cijenu.« Ako Hrvati, Slovenci ili drugi narodi, izvojevavši pravo samoodređenja, »slobodno i bez svakog prisiljavanja ili prevare« odluče da ostanu u nekom obliku u državnoj zajednici, »mi nismo protiv toga, kao što nismo ni protiv odcjepljenja, ako je ono jedini put za oslobođenje tih naroda«. »Naziv KP Jugoslavije ni u kom slučaju ne znači priznanje neke nepostojeće 'jugoslovenske' narodnosti. On prosto označava da naša partija radi na teritoriju jedne države, koja se tako naziva.«
Sama činjenica što, usprkos odluci IV. konferencije iz godine 1934. i navedenim stavovima CK KPJ iz 1935, KP Hrvatske i KP Slovenije nisu osnovane sve do 1937, govori da su se nastavili otpori i nerazumijevanje, koji su očito imali svoje korijene u unitarističkim gledištima nekih predstavnika komunističkog pokreta i to ne samo iz redova vladajuće nacije. Ti unitaristički stavovi uporno su se održavali unatoč tome što su bili štetni za revolucionarni pokret u Hrvatskoj.
Govoreći u prigodi dvadesete obljetnice osnutka Komunističke stranke Hrvatske, na to je ukazao i Josip Broz Tito: »Zbog krupnih grešaka u nacionalnom pitanju prijašnjeg desničarskog rukovodstva KPJ, sa Simom Markovićem na čelu, postojale su kod radničkih masa u Hrvatskoj rezerviranost i sumnjičavost prema Komunističkoj partiji.«
Zbog tih unutrašnjih razlika u vodstvu KPJ, odnosno zbog neprestane prisutnosti jugoslavensko-integralističkih tendencija i zbog potcjenjivanja nacionalnog pitanja u teoriji i u zbilji revolucionarne klasne borbe, nastao je ozbiljan raskorak i nelogičnost između organizacijskog ustrojstva KPJ i njezinih idejno-programskih stavova. U doba kad se KPJ programski izjašnjava za razbijanje Jugoslavije (1924—1934), ona zadržava svoje unitarističko ustrojstvo, a kad se poslije 1934. izjašnjava za očuvanje Jugoslavije, ona i dalje priznaje načelo samoodređenja naroda, a kad pristupa osnivanju nacionalnih komunističkih stranaka, onda to ne čini dosljedno za sve narode. Tako se i na tom pitanju osjećalo s jedne strane miješanje pozitivnih i negativnih utjecaja Kominterne na KPJ, a s druge strane različiti pogledi predstavnika revolucionarnog radničkog pokreta vladajućeg i ugnjetenih naroda, pogledi koji su se neutralizirali više kompromisnim i protuuvjetnim negoli dosljedno načelnim rješenjima.

Povijesno značenje osnutka KPH

Ali, bez obzira na sve to, stvaranje nacionalnih komunističkih stranaka godine 1937. označilo je put organizacijskog i idejnog približavanja Komunističke partije nacionalno ugnjetenim slojevima i povezivanja revolucionarnog pokreta radničke klase s nacionalnooslobodilačkom i revolucionarnom borbom ugnjetenih naroda.
Slično manifestu osnivačkog kongresa KP Slovenije, i osnivački kongres Komunističke stranke Hrvatske uputio je proglas hrvatskom narodu u kome se konstatira da osnivanje KSH svjedoči o zalaganju KPJ za ideju nacionalne slobode, ravnopravnosti i bratstva među narodima, da je radnički pokret, kao dio svog naroda, krvno zainteresiran da hrvatski narod bude slobodan, da mu bude osiguran razvitak, da se poštuje sve što je lijepo i napredno u njegovim tradicijama i kulturi, da se on, boreći se za te ideale, bori ujedno protiv nacionalne zagriženosti (šovinizma) jer napredak i sloboda hrvatskog naroda mogu biti najbolje osigurani u bratskoj slozi i u suradnji s ostalim narodima Jugoslavije. U proglasu se govori da bez nacionalne ravnopravnosti nema opstanka današnjoj državi; da je radnička klasa Hrvatske dvostruko porobljena; da radnička klasa mora imati svoju političku stranku koja neće značiti cijepanje hrvatskih redova i slabljenje hrvatskog naroda. Pozivajući u borbu za svrgavanje nasilničkog režima Stojadinović-Korošec, a za nacionalna i demokratska prava, za sazivanje Ustavotvorne skupštine, Glavni odbor Komunističke stranke Hrvatske traži stvaranje Narodne fronte za slobodu i demokraciju koja bi imala obuhvatiti sve narodne i demokratske stranke: Komunističku stranku Hrvatske, Hrvatsku seljačku stranku i Samostalnu demokratsku stranku, — a u Jugoslaviji u cjelini uspjeh u borbi

Dr. Pavle Gregorić

za slobodu, demokraciju i ravnopravnost naroda može se postići ako uz dvije velike demokratske političke grupacije: Seljačko-demokratsku koaliciju i Udruženu opoziciju, sudjeluje i radnička klasa kao ravnopravan faktor.
Hrvatski komunisti svojom borbom i djelom treba da dokažu da su pravi sinovi hrvatskog naroda.
Osnivanje KP Hrvatske bilo je od velikog političkog i unutarpartijskog značenja. Ono je omogućilo KPJ da se s jasnih i principijelnih stajališta uključi u nacionalnooslobodilačku borbu potlačenog hrvatskog naroda, povezujući je s revolucionarnom borbom radničke klase. Osnivanje Komunističke stranke Hrvatske značilo je ozbiljan korak u suzbijanju monopolističkog položaja građanskih stranaka, u prvom redu HSS-a, koja ga je stekla u očima širokih slojeva gotovo dvadesetogodišnjom borbom na čelu nacionalnog pokreta.
Osnivanje nacionalnih komunističkih stranaka ubrzalo je i razvoj revolucionarnih radničkih kadrova i suzbijanje utjecaja socijaldemokrata i reformista u radničkom pokretu (u Hrvatskoj je HSS imao razmjerno znatan utjecaj na dio radništva, preko Hrvatskog radničkog saveza, upravo zbog svoje borbe za rješenje hrvatskog pitanja).
Osnivanje komunističkih stranaka Slovenije i Hrvatske pospješilo je i utvrđivanje stavova KPJ o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji u cjelini. Učvršćivanjem pokrajinskih vodstava u ostalim zemljama Jugoslavije, KPJ zapravo je u svom unutarnjem ustrojstvu počela provoditi one principe za koje se načelno zalagala u rješavanju nacionalnog pitanja, ali će taj proces trajati još razmjerno dugo, sve do kraja NOB-a i revolucije.

Stvaranje Stranke radnog naroda i antifašističkog pokreta

Da bi omogućila sudjelovanje revolucionarnog radničkog pokreta u Bloku narodnog sporazuma što su ga sklopile vođe HSS-a i SDS-a, te srbijanske Udružene opozicije, KPJ potkraj 1937. pokrenula je akciju za stvaranje legalne radničke stranke pod imenom Stranka radnog naroda. Poslije formiranja Gavnog inicijativnog odbora Stranke u Zagrebu, pod predsjedništvom dr. Božidara Adžije, u cijeloj Hrvatskoj započeo je rad oko stvaranja okružnih, kotarskih i mjesnih inicijativnih odbora. Stranka radnog naroda izložila je uglavnom isti program kao i Jedinstvena radnička partija 1935, dakle program Narodne fronte slobode. Ona je zamišljena kao politička osnova za stvaranje saveza između radništva i seljaštva i kao način da se odozdo stvori pučka, narodna fronta. Stranka radnog naroda doživjela je istu sudbinu kao i prijašnji pokušaj s Jedinstvenom radničkom partijom. Vodstva građanskih stranaka iz Bloka narodnog sporazuma odbila su suradnju s njome, a u stvarnosti su još uvijek djelovali oni isti motivi koji nisu dopuštali da ona obuhvati i samu radničku klasu, a kamoli i ostale pučke slojeve sela i grada.
Istom nakon hrvatsko-srpskog sporazuma (26. kolovoza 1939), do koga dolazi u prvom redu pod pritiskom početka rata u Europi, u burnom političkom procesu koji se tada razvio u Jugoslaviji poći će Komunističkoj partiji za rukom da u hrvatskom puku afirmira politiku antifašističkog, revolucionarno-demokratskog pokreta.
Nasuprot sve glasnijoj aktivnosti profašističkih grupacija i sve konfuznijoj natražnjačkoj politici vlade Cvetković-Maček i građanskih i seljačkih stranaka, KPJ usmjerila je napore naprednih snaga na stvaranje širokog antifašističkog revolucionarno-demokratskog pokreta za borbu sve očitije fašističke opasnosti iznutra i izvana, izražavajući zahtjeve radničke klase i siromašnog seljaštva za rješavanje socijalnih pitanja, za rješavanje nacionalnog pitanja potlačenih naroda, a svih slojeva za demokratizaciju zemlje, za mir, kruh i slobodu.
U zbilji vodila se napregnuta i žestoka ideološka politika i organizaciona borba za utjecaj u pučkim slojevima, pri čemu je vladajuća buržoazija sa svojim starim građanskim i seljačkim strankama sve više gubila političke pozicije.
Političke snage vladajuće buržoazije naroda Jugoslavije bile su dezorijentirane; ideološko-politički vezane za koncepcije »klasičnog« građanskog poretka, one su se svakodnevno nalazile u sve nepovoljnijem položaju zato što je državno-politički sustav i sam društveni poredak monarhističke Jugoslavije zapadao u sve težu krizu zaoštravanjem unutarnjih suprotnosti, a i zbog toga što su gubitkom pozicija zapadnih sila u Europi ostale bez oslonca, a paktom Hitler-Staljin bile zaplašene i zbunjene, ne snalazeći se i podvajajući se u dilemi vanjsko-političke orijentacije prema Velikoj Britaniji, SAD ili prema osovinskim silama. Našavši se po logici svojih ideološko-političkih podloga i stranačkih programa u središtu između desnih, profašističkih, i lijevih, revolucionarno-demokratskih kretanja, stare građanske i seljačke stranke nastojale su zadržati svoje

PROČITAJ I DAJ DRUGOME DA PROČITA.

PROL

Cijena: Jugoslavija 1 Din. — Francuska

God. XIII. OKTO

ŽIVJELA KOMUNISTIČKA

U junu o.g. održan je konstituirajući kongres Komunisticke Stranke Hrvatske. Time je sproveden u djelo zaključak IV. Konferencije Komunističke Stranke Jugoslavije (decembra 1934 g.) o reorganizaciji K.S.J. Taj historijski čin došao je doduše sa zakasnjenjem od preko dvije godine, ali kada se uzmu u obzir sve zapreke koje su hrvatski komunisti imali da savladjuju i svi udarci koje im je u toku tih dviju godina protunarodna i reakcionarna vlada Stojadinovića zadavala, onda je značaj toga čina još veći. To dokazuje da je naša stranka nepobjediva, jer poslije svih udaraca i nejednake borbe ona je postala još snažnija i otpornija.
Osnivanje K.S.H. treba da dade nov potstrek hrvatskim komunistima, da učine snažan preokret u pravcu zbliženja sa širokim masama hrvatskog naroda, sa kime su oni krvno vezani. To zbliženje može se ostvariti samo tako ako hrvatski komunisti budu posvetili sve svoje sile i sposobnosti u interesu i na dobrobit svoga naroda. Osnivanjem K. S. H. stvorene su najviše mogućnosti za razvitak vlastitih nacionalnih kadrova, koji će umjeti voditi svoju klasu i svoj hrvatski narod u borbi za nacionalno i socijalno oslobodjenje.
Komunistička Stranka Hrvatske ispisala je na svojoj zastavi kao **prvu i najpreču zada-u: borba za nacionalnu sloboou hrvatskog naroda.** Stotinama godina trpio je hrvatski narod ugnjetački jaram. Gazili su našu lijepu domovinu njemački i madjarski osvajači, turski i srpski nasilnici. Pijedili su iz hrvatskog naroda njegove najljepše sokove i nisu mu dali da razvije svoje materijalne i kulturne snage koje su žive u njemu. Ponižavali su ga i vrijedjali, pljuvali na njegovo nacionalno ime i htjeli su da ga već stave u muzej. Mislili su da mogu silom ugušiti jedan narod kojega sve historijske bure i vihori nisu mogli iščupati iz korjena. On je ostao tu, vjeran sebi, nikad ne gubeći nadu u pobjedu svoje pravedne stvari, u pobjedu čovječnosti i pravice. On je ostao tu uprkos svim nasiljima i pljački, uprkos izdaje koju su prema njemu učinila njegova vlastita gospoda i izrodi. Danas, više nego ikada sav je naš hrvatski narod prožet voljom da borbu za svoju nacionalnu slobodu dovede do kraja.
Hrvatski komunisti, sinovi toga napaćenog ali nepobjedivog naroda idu u prvim redovima te borbe, jer je sva njihova djelatnost diktirana bezgraničnom ljubavi prema svome narodu. Tu svoju ljubav i odanost narodnoj stvari oni su dokazali u doba najveće i najcrnje reakcije. Oni će je dokazivati i u buduće, ne plašeći se nikakovih žrtava, ne žaleći ni svoje živote radi pobjede svoga naroda.
Druga zadaća za koju će se boriti K.S.H. jesu **gradjanska prava i slobode.** Ona hoće da našu zemlju pretvori u zemlju slobodnih gradjana, koji će sami upravljati svojom sudbinom. Samo narod koji ima ustavom zajamčena prava gradjanina i čovjeka može razvijati svoju materijalnu i duhovnu kulturu. Samo takav narod može se oduprijeti kugi našeg vremena — fašizmu, koji hoće da u interesu šačice krupnih bogataša podjarmi čitave narode i da ih gurne u novi rat. Borba protiv fašizma i svake reakcije, a za demokratska prava i slobode — to je jedna od bitnih zadaća K.S.H.
Malo je koji narod toliko prepatio od rata kao narod

A REVOLUCIJE

SAO POBJEDE REVOLUCIJE U
SKOJ (2)

OMUNISTIČKE HRVATSKE

ističkih stranaka pospješilo
polet masa

TUĐMAN

PROLETERI SVIJU ZEMALJA UJEDINITE SE!

ETER

Belgija fr. 0.75. — Ostale zemlje 5 centi.

BAR 1937 Broj. 11.

STRANKA HRVATSKE !

hrvatski. Stotinama godina tjerani su sinovi hrvatskog naroda po svim razbojištima Evrope da liju svoju krv za tudjinske interese! Koliko je puta tudje kopito gazilo njive i vinograde naše domovine! Radi toga on svom svojom dušom mrzi rat kao kugu koja uništava ljudske živote i materijalna dobra stvorena rukama radnog naroda. Radi toga će K.S.H. **voditi najodlučniju borbu za mir, a protiv fašističkih potpaljivača rata**, koji danas naročito ugrožavaju male narode. Boriće se za što veće učešće samog naroda u vodjenju spoljne politike, tražeći da se naša spoljna politika vodi u duhu mira i u savezu sa onim demokratskim zemljama koje danas brane mir u svijetu.

K.S.H. boriće se protiv raspirivanja nacionalnog šovinizma, a za bratski sporazum sviju naroda Jugoslavije. U tom cilju ona će se u duhu proglasa CK K.P.J. zalagati za slobodu izbora za Konstituantu, koja će suvereno i bez majorizacije riješiti pitanje državnog uredjenja. To uredjenje mora biti zasnovano na ravnopravnosti sviju naroda Jugoslavije. **Slobodna zajednica slobodnih naroda** — to mora postati Jugoslavija. Samo takova Jugoslavija može biti garancija svim narodima Jugoslavije od fašističke najezde. Samo u takovoj Jugoslaviji mogu se svi narodi osjećati kao u svom vlastitom domu.

K.S.H. jeste stranka radničke klase. Ona je stjegonoša socijalizma u našoj domovini. Ona je borac za jedno bolje i pravednije društveno uredjenje u kome neće biti nacionalnog ugnjetavanja, neće biti ugnjetavanja čovjeka po čovjeku, neće biti robova. Ona je borac za društveno uredjenje u kome će ljudi rada moći da razviju sve svoje sposobnosti, u kome neće biti mjesta društvenim trutovima i izjelicama.

Boreći se za taj ideal, vaspitavajući i pripremajući i radničku klasu i ostali narod u tome duhu, ona će se svom snagom boriti za svako poboljšanje i svaku reformu u granicama ovog društvenog poretka. Svjesna da radnička klasa može uspješno da brani svoje svakodnevne interese i da se bori za svoje konačne ciljeve samo ako je jedinstvena, K.S.H. neće žaliti truda u borbi za jedinstvo radničke klase u Hrvatskoj i u čitavoj Jugoslaviji. To jedinstvo radničke klase pomoći će borbu i hrvatskog i ostalih naroda Jugoslavije, jer je radnička klasa svagdje, pa i kod nas, najdosljedniji borac za sve što je slobodoumno i napredno. Ona je protiv ugnjetavanja ma koje vrste i zato će s porastom njene snage rasti i snaga čitavog naroda u borbi za nacionalne i čovječanske pravice.

Osnivanje K.S.H. ima značaj ne samo za hrvatski narod. Njome je sve ono što je pošteno i napredno u Jugoslaviji dobilo vjernog i lojalnog saveznika u borbi protiv reakcije i fašizma, protiv nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja, protiv rata i mržnje medju narodima. Ali ona se u prvom redu obraća svome hrvatskom narodu i onim pokretima i strankama koje se danas bore za slobodu hrvatskog naroda i njegova narodna i ljudska prava. Iako se od njih razlikuje po svome programu i svojim konačnim ciljevima, K.S.H. je spremna da saradjuje po svim pitanjima koja su im danas zajednička. Glavno od njih —: to je borba protiv velikosrpske hegemonije, koja je danas ne samo neprijatelj hrvatskog naroda, već sviju naroda Jugoslavije. U tu borbu K.S.H. neće unijeti samo svoju brojčanu snagu, već svoje

Josip Kraš

političke pozicije borbom na objema frontama, tako da je težište njihove akcije bilo upereno protiv revolucionarno-demokratskog pokreta pod vodstvom komunista, i to u toliko više u koliko su zbog jačanja njegovih snaga po naravi svoje klasne i konzervativne političke usmjerenosti i same bile spremne na primjenu reakcionarnih i profašističkih metoda vladavine, radi čuvanja građanskog društveno-političkog poretka i suzbijanja revolucionarno-demokratskih tendencija.

Značenje Pete konferencije KPJ

Ocjenjujući da je u svjetskom opsegu neizbježan sukob fašističkih sila i SSSR-a, te da se Jugoslavija zbog zaoštrenih unutarnjih političkih suprotnosti i zbog približavanja ratne opasnosti nalazi u predvečerju sudbonosnih događaja, što objektivno stvara novu, revolucionarnu političku situaciju, KPJ na svojoj Petoj konferenciji (listopada 1940) u velikoj je mjeri već formirala svoju političku liniju stvaranja akcionog programa prema konkretnim političkim prilikama u Jugoslaviji. Pod novim, Titovim vodstvom KPJ učinila je u posljednje tri godine pred tu konferenciju velik korak u oblikovanju vlastite politike, nastojeći da se konstituira u samostalnog političkog čimbenika, sposobnog da sve odlučnije utječe na politička zbivanja. Peta konferencija odražava orijentaciju KPJ prema unutarnjim problemima svoje zemlje i sposobnost njezina vodstva da s većom samostalnošću određuje politiku revolucionarne akcije radničke klase svoje zemlje prema stvarno internacionalističkim i formalnim obvezama provedbe politike Kominterne. U tom smislu dokumenti Pete konferencije govore o nesumnjivoj spremnosti KPJ da slijedi liniju Kominterne i SSSR-a, da svoje zadaće promatra i svoju politiku gradi polazeći od tzv. općih interesa revolucije i SSSR-a, što je ostavilo traga u stanovitim shematskim ocjenama, poglavito međunarodne situacije, ali je već u velikoj mjeri prisutno oblikovanje vlastite politike u skladu s bitnim interesima svoje radničke klase i svoje zemlje, na osnovi vlastitih analiza i ocjena unutarnje i međunarodne situacije.

Počeci stvaranja revolucionarno-demokratskog pokreta

Afirmacijom takve politike KPJ pospješivala je proces raslojavanja građanskih političkih stranaka. Taj proces poprimio je u to doba, potkraj 1940, već vrlo velik opseg. Dok su se u Hrvatskoj već prije u očima demokratske javnosti dokraja bile kompromitirale sve režimske unitarističko-centralističke stranke i političke struje, poslije sporazuma Cvetković-Maček o rješenju hrvatskog pitanja stvaranjem Banovine Hrvatske kompromitirale su se i opozicijske stranke, koje su se usprotivile preuređenju države, a koje su do tada vodile borbu pod krilaticama građanske demokracije. Mačekovo vodstvo HSS-a naglo je gubilo utjecaj u pučkim, srednjim građanskim i seljačkim slojevima zbog neostvarenja potpunih nacionalnih prava hrvatskog naroda, a još više zbog neizvršenja demokratskog i socijalnog programa. Politički utjecaj srbijanskih opozicijskih stranaka gubio je od značenja u demokratskoj javnosti zbog suprotstavljanja preuređenju države i zbog srozavanja na šovinističke pozicije Srpskog kluba. A sve građanske i seljačke stranke, koje su redom na djelu iznevjerile svoje demokratske programe, izbrisavši gotovo sasvim međusobne ideološke razlike i dotadašnje suprotnosti između režimskih i opozicijskih stranaka, kompromitirale su se sve više u očima naroda međusobnom borbom oko vlasti, razotkrivajući se svojom nedemokratskom praksom i svojim protunarodnim postupcima kao čuvari nepodnošljiva eksploatatorskog poretka i nesređena državno-političkog stanja. U takvim je prilikama Komunistička stranka Hrvatske, afirmirajući se svojom svakodnevnom borbom za neposredne interese radnih ljudi i za nacionalna prava hrvatskog naroda, postojala sve ozbiljnija politička sila. Svojim stavovima i djelatnošću komunisti su okupljali oko svog političkog programa napredne lijeve društvene snage i sve šire slojeve naroda, stvarajući u praksi revolucionarno-demokratski pokret na podlozi borbe za demokratizaciju zemlje i za dosljedno rješavanje nacionalnog i socijalnog pitanja, a protiv rata i fašizma. U tome je bila bitna značajka stvaranja revolucionarno-demokratskog pokreta u Hrvatskoj, a — prema ocjeni Tita — i bitna razlika u stvaranju narodne fronte u Jugoslaviji i u nekim drugim zemljama, gdje je ona stvarana na koalicijskoj osnovi. Na taj je način KPJ u cjelini, a to je posebno vrijedilo za KPH u Hrvatskoj, bila u usponu izgradnje svoje političke koncepcije i jačanja svog utjecaja upravo u doba kad su sve u zapadno-demokratskom smislu orijentirane građanske i seljačke stranke i struje okupacijom Jugoslavije doživjele potpun slom svoje politike.

Posebne prilike u NDH

Iako je većina stanovništva svih naroda koji su bili potlačeni u monarhističkoj Jugoslaviji primila njezino razbijanje kao svršen čin, jer je kao versajska tvorba i centralistička država velikosrpskog hegemonizma i šestosiječanjske diktature bila — prema ocjeni KPJ i Kominterne — ne samo »tamnica naroda« nego i zemlja s jednim od najreakcionarnijih režima u Europi, politika osovinskih sila da svoj »novi europski poredak« u ovom dijelu Europe grade na zamisli definitivna razbijanja zajedničke jugoslavenske države, u koju su svrhu posebnu ulogu namijenile marionetskoj NDH — imala je ovdje i neke druge posljedice, izazvavši veoma oprečna i složena politička kretanja. Ustaški pokret nije doduše dobio političku potporu u širim narodnim slojevima, usprkos svim naporima da uspostavu NDH prikaže kao povijesnu nužnost oslobođenja od velikosrpskog ugnjetavanja, kao rezultat dvadesettrogodišnje borbe cijelog hrvatskog naroda i kao posljednji čin nacionalne revolucije, ali je od svih profašističkih struja i kvislinških skupina u Jugoslaviji dobio najširu političku osnovu, pa čak i državnu podlogu u obliku »samostalne« vlasti, što mu je davalo najveće mogućnosti za mobilizaciju protiv NOP-a. Gradeći svoju politiku na razdoru između Hrvata i Srba, stvorenom potlačenošću hrvatskog naroda u monarhističkoj Jugoslaviji i prikazujući kako je u interesu Hrvatske da se uklopi u »novi europski poredak« pod vodstvom Njemačke, koja je zavladala cijelom Europom i u doba uspostave NDH imala još pakt sa SSSR-om, frankovačko-ustaški ideolozi dobili su potporu za NDH svih separatističkih elemenata iz redova hrvatske buržoazije i iz onog dijela puka što je bio pod utjecajem nacionalističke desnice, a za ustaški pokret, razumije se, potporu svih ideoloških pristaša fašizma, odnosno njegovih klerofašističkih i nacionalističkih izdanaka u Hrvatskoj. Svi ti elementi nisu doduše imali nekog dubljeg korijena i znatnijeg utjecaja u narodu, ali budući da su okupatori u razbijenoj Jugoslaviji jedino hrvatskoj buržoaziji dali mogućnost da oblikuje »svoju« »nezavisnu« i »nacionalnu« državu, dok je srpska buržoazija izgubila svoje vladajuće pozicije i perspektive jer je Srbija bila svedena u granice prije balkanskih ratova, a slovenskoj je, zajedno sa cijelim slovenskim narodom, prijetila opasnost nacionalnog uništenja, to su KPH i revolucionarno-demokratski pokret u Hrvatskoj u cjelini bili suočeni u ideološkom i u nacionalno-političkom smislu s najogorčenijom, a s državne i vojničke strane najorganiziranijom kontrarevolucijom, jer je NDH, osim što je naslijedila banovinski upravni aparat, imala i punu pomoć okupatora u izgradnji svog državnog, vojničkog i redarstvenog ustrojstva.

Tu pretpostavku potvrđuje već i sama činjenica da je Komunistička partija upravo u NDH pretrpjela najteže gubitke u prvim mjesecima okupacije.

Uz spomenute čimbenike u Hrvatskoj su u početku otežavale razvitak NOP-a i oružane borbe još neke okolnosti.

S obzirom na politički utjecaj koji je HSS još imala u narodu, Mačekov proglas što ga je 10. travnja potpisao na zahtjev predstavnika njemačke vlade Veesenmayera, u povodu Kvaternikova proglašenja »slobodne i nezavisne Hrvatske države« na »cjelokupnom historijskom i etničkom području Hrvatske«, isto tako i uloga Seljačke zaštite i držanje HRS-a podržali su iluzije u znatnom dijelu hrvatskog stanovništva da je NDH manje zlo od velikosrpske Jugoslavije. Kasnije odbijanje vodstva Mačekova HSS-a da surađuje s NOP-om pod izgovorom da »još nije vrijeme za borbu«, da se ne može goloruk protiv sile kao što je Njemačka« i da bi »sve žrtve bile uzaludne jer će na kraju rata ionako sve riješiti velike sile«, bilo je velika smetnja bržem uključivanju — osobito seljačkog puka — u oružanu borbu.

Okupatorsko-kvislinška politika razdora

Politikom njemačkog i talijanskog okupatora, ustaške vlade i četničkog pokreta na teritoriju NDH stvoreni su vrlo nepogodni uvjeti za razvitak narodnooslobodilačkog pokreta. Pod izlikom da se suprotstavlja pretenzijama velikosrpske buržoazije na hrvatske zemlje, ustaški pokret htio je iskoristiti uspostavu NDH i posebne prilike drugog svjetskog rata za oslobođenje svoje države od nehrvatskog stanovništva. Teorije da su Bosna i Hercegovina nekad bile čisto hrvatske i katoličke zemlje, da su izmijenjene silom turske i srpske penetracije i da je srpsko pučanstvo u Hrvatkoj bilo sredstvo strane (najprije mađarske, a zatim beogradske) hegemonije — služile su kao povijesno-emocionalno i racionalno-pravno opravdanje za zločinački ustaški plan prekrštavanja, raseljavanja i istrebljenja srpskog stanovništva u NDH.

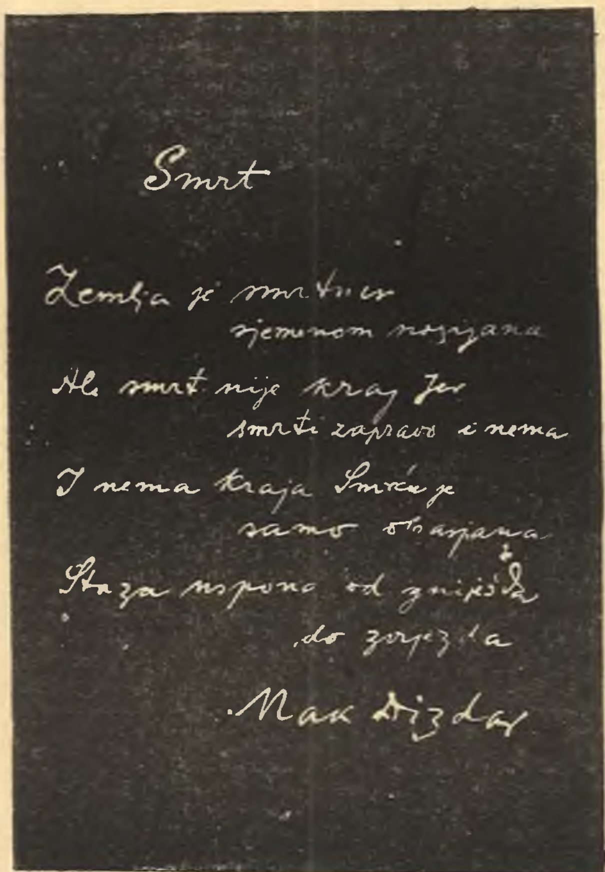
S druge strane, politika četničkog pokreta Draže Mihailovića i svih velikosrpskih, šovinističkih elemenata o potrebi osvete i odmazde nad svim Hrvatima zbog njihove tobožnje krivnje — najprije za propast Kraljevine Jugoslavije, a zatim i za zločine ustaša nad srpskim pučanstvom — dovela je do isto takvih progona nad pripadnicima i cijelim naseljima hrvatskog katoličkog i muslimanskog pučanstva, s planom čišćenja zemalja Velike Srbije od nesrpskog stanovništva.

Takva politika ustaškog i četničkog pokreta, koja je na teritoriju Bosne i Hercegovine poprimila oblike bratoubilačkog i vjerskog rata, produbljivala je razdor i sijala novo nepovjerenje između hrvatskog i srpskog naroda. Da su korijeni tom stanju bili duboki, a uzroci mnogostruki, govori već i sama činjenica što su i ustaški i četnički pokret sa svojim šovinističko-ekstremističkim idejama i akcijama najviše pristaša u širenju nacionalne i vjerske mržnje imali u krajevima s izmiješanim pučanstvom.

U osnovi NOP-a rješenje hrvatskog nacionalnog pitanja

Zbog takva stanja u cijeloj NDH, čemu treba dodati favoriziranje ustaša od njemačkog, a četnika od talijanskog okupatora, što je još više produbljivalo medunacionalne suprotnosti, NOP u Hrvatskoj stajao je pred posebnim problemima. KPH mogla ih je uspješno rješavati samo zbog toga što je već stajala na čelu razmjerno utjecajnog i jakog revolucionarno-demokratskog pokreta, koji je obuhvaćao znatan dio raničke klase i sve one antifašističke snage koje su na novim naprednim i demokratskim osnovama tražile rješenje drušveno-političkih i nacionalnih problema, i što je upravo taj pokret — koji je već do okupacije ujedinjavao klasno-revolucionarne težnje radništva i antifašističko-demokratske tendencije u borbi protiv fašističke opasnosti — postao tada, na titovskom programu razvitka NOB-a, ujedno i nosiocem rješavanja nacionalnog pitanja, u prvom redu u smislu rješavanja sudbine i budućnosti hrvatskog naroda, te obrane ugrožena srpskog pučanstva, a zatim i svih pitanja povezanih s mogućnošću ponovnog uspostavljanja zajedničke države južnoslavenskih naroda uopće.

(Nastavit će se)

Smrt

Zemlja je smrtnim
sjemenom posijana
Ali smrt nije kraj Jer
smrti zapravo i nema
I nema kraja Smrću je
samo otvarana
Staza uspona od gnijezda
do zvijezda

Mak Dizdar

NIKOLA MARTIĆ

Pjesan za Maka Dizdara

Što ima mladi narod do Tvoju Smrt.
I moju buduću smrt, kojom se, evo,
poigravam.

Ljeto je.

Još samo s nebom pregovara bez ucjene
Zemlje Humske.

I pejzaž, nalik tvojoj duši, svanjiva u
Vidovopoljskoj Noći.

Ponesi taj pregršt vedrine, molim te,
ponesi.

Tamo je studen.

Ovdje, uokolo, koplje vjetra ispisuje
Tvoje Riječi —
rukopis strašne nebeske poezije.

Tko će voljeti ovu zemlju tako muževno
kao Ti?

Sarajevo, noć između 14. i 15. srpnja 1971.

NOVE KNJIGE

LUTANJEM PREMA IZGUBLJENOM CILJU

Branka Janeković: ZALUTALA RIJEKA, Zora, Zagreb 1970.

Riječ je o tradicionalno pisanom romanu u kojem se kroz prizmu svijesti junakinje prelamaju zbivanja koja obuhvaćaju vrijeme ratno i poratno u krugu male obitelji što živi u nekom provincijskom gradiću Hrvatske. Nisu se uspomene, opservacije svakodnevnog života, pojedinosti koje označavaju duh vremena u kojem se radnja zbiva. a autorica ih brižno skuplja da bi ostvarila psihološku i povijesnu autentičnost atmosfere koju želi rekreirati na stranicama svog prvog romanesknog pokušaja.

Budimo iskreni: sve te namjere i želje ona ostvaruje vrlo korektno. roman je čitljiv. nije posve trivijalan, lišen je balasta one tipične ideološke nadgradnje naše tzv. problematske proze. spisateljica pristupa analitici ženske osjećajnosti i doživljaja svijeta za naše prilike dosta slobodno, pa tako pokriva i ovu, da tako kažem, **erogenu zonu** percepcije čitalaca — a ipak roman u cjelini ne djeluje naročito snažno. štoviše. tijekom čitanja javlja se jetko pitanje: a čemu sve to?

Jedino suvremeno svojstvo ove knjige sadržano je u ironiji. koja često prerasta u cinizam. Promatračko oko junakinje nije sentimentalno ni prema čemu. njezini roditelji kao i njeni potencijalni ljubavnici nikada je ne uspijevaju privući sebi. Čuvajući tu distancu, i lik protagonista i sama spisateljica ostvaruju stanovitu iluziju objektivizma. Roman obuhvaća ratne i poratne godine građanske obitelji koja se pod udarcima raznih promjena raspada. Otac pravoslavac bježi u Srbiju. majka stupa u intimne veze s njemačkim časnikom koji je svojom intervencijom spasio život njenom suprugu, a kći je svjedok svih tih perturbacija u obitelji, koja kulminaciju krize doživljava prvih poslijeratnih dana. Kroz svijest djevojčice. a zatim zrele djevojke (njezina zrelost sadrži nešto od one supstancijalne duhovne nezrelosti s kojom nas je svojedobno obdarila Françoise Sagan) prelamaju se uspomene s konkretnim zbivanjima.

Nakon završetka rata obitelj se vraća u normalne kolotečine, ali isto tako zapada u duboke krize. U dilemama pred prvim životnim kušnjama junakinja romana **Zalutala rijeka** Branke Janeković ne želi se oduprijeti racionalitetom građanskog odgoja, nego se prepušta hirovima svoje ironične i cinizmu sklone naravi. Njezin pogled na pojave, koje zadiru i u vlastiti život. analitičan je, ali istodobno i površan. Jedini izlaz njenoj nestalnoj naravi otvara se u mogućnosti odustajanja od odgovornosti i donošenja bilo kakvih odluka — osim bijega od okrilja drugih u osobno izabranu nesigurnost.

Svaki je mladenački otpor patetičan, kao što su patetične i prve knjige pisaca, koji žele i koji osjećaju neodoljivu potrebu da sva konkretna iskustva usidre u nemiranim vodama prvih književnih poticaja i nadahnuća. Tako je i Branka Janeković prišla analizi prostora svog literarnog i životnog iskustva s dvojakim razlozima. Kao prvo željela je markirati konkretan prostor zbivanja svog romana. Elementi te povijesne i društvene zbilje javljaju se u funkciji zaštitnih znakova — nadutost njemačkog časnika. gradanska neodlučnost oca koji radije odabire skrivanje i bježanje nego li otpor. majčina slabost, atentat omladinaca na njemačkog pukovnika u kojemu pogiba majčin ljubavnik. očev povratak iz izbjeglišta. bojkot građana prema obitelji koja se u ratu nije časno ponašala, itd. — sve to spisateljica preuzima kao zaštitne znakove jasno artikuliranog psihološkog, socijalnog i ideologijskog značenja. Ona sve te argumente nužne za stvaranje romaneskne atmosfere ne kreira, nego ih preuzima iz magazina književnih rekvizita. Jasno. taj dio posla ne možemo smatrati vrijednim; međutim, percepcija zbivanja u krugu svijeta koji se proširuje usporedno sa sazrijevanjem djevojčice u djevojku mnogo je kreativniji i upravo on omogućuje onu ironičnost koju u poslijeratnoj hrvatskoj prozi gotovo po pravilu češće zamjećujemo u djelima spisateljicâ. Bez obzira na individualne vrijednosti, proze Mirjane Matić-Halle, Mirjane Buljan. Aleksandre Nučić-Gudelj temelj su ove opservacije. Svaka od spomenutih spisateljica otkriva novi svijet, novu sredinu. novu psihologiju i svaka ta otkrića argumentira prema svojim stvaralačkim mogućnostima ispunjavajući tako jednu od zadaća književnosti. Međutim. ono što je doista novo u njihovim pripovijestima i romanima, to je otkriće ženskog tijela. Žene pisci emancipirale su se, ali ne na način onih jalovih sufražetkinja koje, u želji da dokažu svoju nezavisnost. prekidaju s prošlošću koja ih je biološki pritiskala i pristaju da se preobraze u ljubavne strojeve. Ovo otkrivanje svoje vlastite putenosti ne predstavlja srž njihovih pripovjedačkih ambicija. ali kao prilog suvremenoj hrvatskoj književnosti upravo ta komponenta postaje najznačajnija i najindividualnija.

Prkos protagonistkinje prvog romana Branke Janeković, njezino neslaganje potvrđuje da je riječ o još jednom buntovniku koji ne zna razloge tom osporavanju svijeta koji u ime reda i perspektive odustaje od svega čemu na prvi pogled ne prepoznaje svrhu.

Branimir Donat

INTIMNE PRIČE JEDNOG LISTONOŠE

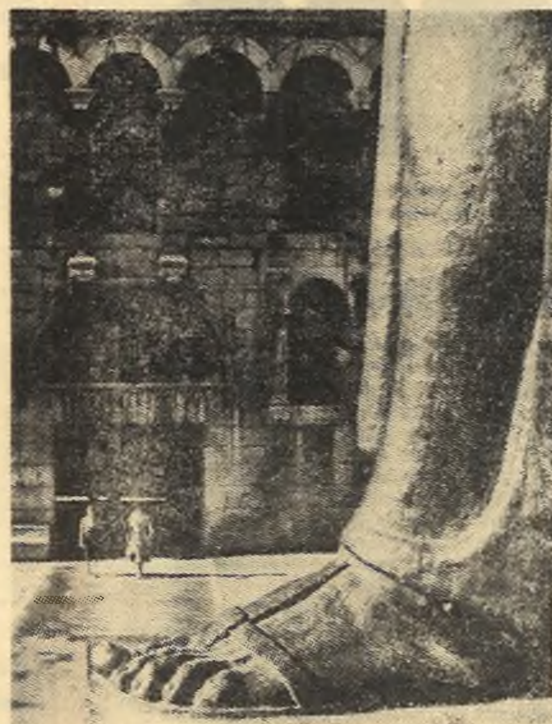
Ivan Kovačić, SMIJ I SUZE STAREGA SPLITA; uredio i informacijom popratio dr. [illegible]an Vidović, predgovor [illegible] D. Kečkemet, 270 str., 60 ilustracija, naklada autorova, Split 1971.

U Splitu se ovih dana pojavila neobična knjiga, koja se teško svrstava u ustaljene kategorije tiskanog papira, ali se lako i otprve zavoli i odlaže se s uvjerenjem da ćemo češće zavirivati u nju.

To je naime šarolik, po tematici i fakturi raznorodan mozaik posebnih i uvijek posebno zanimljivih opisa, anegdota, šala, stihova i razrađenih pripovjedačnih cjelina, kojima je zajednički samo čakavski jezik, izraziti »pučki« ton naracije i memoarski karakter, da taj naziv damo jednom i zapamćenjima sasvim skromna i samouka čovjeka.

Ivan Kovačić, sin težačke kuće iz splitskog Veiog Varoša pod Marjanom, a danas umirovljeni listonoša i krepak 74-godišnjak, nije »pisac« ni po profesiji ni po pretenzijama, ali ipak preko 50 godina piše, štokavski i u splitskoj čakavštini, svoj dnevnik i sjećanja, kroniku rodnog grada i svjetskih zbivanja, raspravice, novele, pa čak i romane, sve to urednim »negdašnjim« rukopisom, koji te tisuće stranica čini još intimnijima kad vam ih autor posudi na čitanje, a to on, naravno, vrlo rado čini. Takav uvid u taj silni »opus«, razumljivo nejednake vrijednosti, uvjeri svakog čitatelja da Kovačić nije ni pseudoliterat ni grafoman, nego prirodni pripovjedački talenat koji svoja zapažnja i emotivno-refleksivne asocijacije jednostavno ali živo i umješno prenosi na papir, ne izobličujući realnost koju opisuje nikada u neke svoje fikcije i nadgradnje.

Tako je njegova proza neobičan spoj strogo autentične dokumentarnosti i talentiranog kazivanja, koje može izdržati i književnu ocjenu, i jednako nas o koje čemu informira koliko i literarno zaokuplja. Pogotovo u ovom izboru, koji je izvršio iskusni erudit dr. Radovan Vidović, uzevši po nekoliko ogleda s različitih područja Kovačićeva zanimanja.

najranije ditinstvo (32 »zapamćenja« o sebi o svojoj užoj okoliin), II. Jema nas svakakvih (5 opširnije razrađenih portreta), i III. Vrimenski i blagdanski običaji i užance (20 socioloških, folklornih i ostalih zapisa i opisa).

Kroz te podjele odvija se neprekinuti film ljudi i života u još sasvim »starinskom« provincijskom Splitu na prijelomu stoljeća 1900-1915. Pojedini likovi, npr. pakosna baba Filomena ili dobra tet' Ane, prave su male umjetnine karakteriziranja. ali i svi ostali pojedinci i skupine, kao i svi svakodnevni i izvanredni događaji (rad u polju, blagdani, svadbe itd.) tako su plastično i živo prikazani da se upravo vizualno nameću.

Usporedba s »ćakulama« Marka Uvodića ne ispada na štetu Kovačića. jer ako Uvodić, izvježban u dnevnom reporterskom poslu, piše s više rutine, Kovačić je bogatiji građom, neposrednošću, istinom i humanošću, pa i u neizbježnu temu o stradanju tovara od strane surovih Splićana unosi nov, plemenitiji prizvuk pažnje prema tom vjernom suradniku južnjaka, kad onemoća . . .

Knjiga je opremljena savjesnije negoli koje naše izdanje klasika, jer joj je dodano šezdesetak reprodukcija, koje prikazuju stari Split i njegove ljude, a sačinjavaju i malu retrospektivu splitskih slikara, od već pokojnih A. Katunarića i V. Meneghella-Dinčića do još aktivnih A. Zuppe, I. Tijardovića i posljednjeg popularnog i simpatičnog predstavnika splitske slikarske boeme, kipara i slikara Ivana Mirkovića, koji je za knjigu izradio tri nova duhovita crteža. Upravitelj splitskog Gradskog muzeja dr. D. Kečkemet priložio je kratak povijesni osvrt »Split u vrijeme djetinjstva Ivana Kovačića«, a dr. Vidović sastavio je opsežan rječnih splitskih dijalektalnih izraza, koji pomalo postaju nerazumljivi i današnjim Splićanima, za neke bih čak rekao da sam im upamtio drukčije značenje. (Šteta što su za oznaku splitskih akcenata, a osobito toliko karakterističnih »dužina«, morali zadovoljiti nepodesni grafički znakovi koji ponekad zbunjuju i nas, što pravi izgovor nosimo čvrsto u uhu).

S obzirom na sve rečeno, knjiga »Suze i smij starega Splita« može zauzeti časno mjesto u našoj publicistici, ne samo kao nostalgična reminiscencija za nas »starije« Splićane i kao ugodna lektira nego i kao dragocjena podloga za proučavanje jezika i života najpopularnijeg i jednog od najznačajnijih starih hrvatskih gradova na Jadranu, pa je kao takva već doživjela svoje prvo izdanje među publikacijama Sveučilišta u Pennsylvaniji, što vrijedi zabilježiti ne samo KAO KURIOZITET. Treba dakle pozdraviti njenu pojavu, čestitati Kovačiću i Vidoviću i poželjeti drugi svezak!

Vojmil Rabadan

HRVATSKI JEZIK

»DA SE BOLJE RAZUMI ARVACKI«

Ispitujući korijene hrvatskoga književnog jezika, jezikoslovci ponajviše istražuju književnu baštinu, te naravski ne dosegnu zbiljskú davninu. A Poljički je statut živi primjer hrvatskoga jezičnog standarda već u 14. stoljeću! U to je doba bosančicom upisano drevno običajno pravo hrvatskih žitelja oko Mosora, koji su omeđeni prirodnim granicama kamena i mora, već po dolasku Hrvata na Jadran, imali uzakonjen svaki oblik društvenog ponašanja.

Onodobni pravni spomenici — nikad tako jezgroviti kao Poljički statut, koji imade za Poljičane znamen svetinje, te se vazda uza nj pridijeva poštovani, — bijahu pisani jezičnim standardom (ruskocrkvenoslavenski, latinski) ili pak jedinim govorom nekoga kraja. Nu, u Poljičkoj je župi ponajprije valjalo odrediti kojim će se književnim jezikom pisati zakonik. I današnje jezično stanje svjedoči raznolikost poljičkoga govora; na malenu prostoru od 250 četvornih kilometara, živo opstoji čakavica i bosanska štokavica, a u Srednjim Poljicima od njihova prožimanja izričaj biva poetičan. Trebalo bi samo ustvrditi, nije li ondašnji govor bio u cijelim Poljicima jednak jeziku Poljičkog statuta, ili je pak bio raznolik kao i danas?

U starini je statut pisan čakavski, a kašnja pretežnost štokavskih oblika ne može se objasniti nikakvim utjecajem izvana; Poljicima je bilo mrsko sve došljačko, ona nikad nisu trpjela izvanjskoga (za nj je bio drukčiji aršin u statutarnim odredbama). Zato valja ondašnje jezično stanje prispodobiti današnjemu, a najskoli s uzroka koji mnogi smeću s uma: Poljičkomu su statutu zrcalo onodobni bosanski tekstovi!

Već ovlašan pogled na Poljički statut i na zapise Tvrtka Kotromanića, Hrvoja Vukčića Hrvatinića, na ine listine ili uklese sa stećaka (koji uzgred nisu nikakva bosanska specijalnost, nego sežu u samim Poljicima sve do napogled mora) — posvjedočuje istoću jezika, nevjerojatnu podudarnost arhaičnih oblika. U takovim je istorodnim tekstovima što, šta — kao što su zacijelo i onda govorila Srednja i Gornja Poljica, — a Poljički statut starijega razdoblja rabi samo ča, koje je danas još posve očuvano u Donjim Poljicima. Iz rečenoga je očito, da su Poljičani nekoć imali svoje »prvotne Gaje«, koji su skupno i dogovorno, na zboru Poljica, razoputili i razvidili kojim bi se govorom poštovani statut pisao. Poljičani su vrlo osjetljivi glede jezika, ali su slušali razložne riječi staraca.

Tako su starohrvatski sjedobrki »Gaji« (zbor je bio na Gajinama!) iz bujne raznolikosti narječjā svoga kraja, složili hrvatski pučki jezični standard, takovom mudrošću i jasnoćom da je i danas svakomu Poljičaninu gotovo posve razumljiv. U Dodatku statutu, godine 1665, ovako piše rotni kančilir m. p. općine župe poljičke, Marko Žuljevič:

»Ovo neka se zna, kako pripisasmo ovi p. statut iz staroga u ovi virno i pravo, ni uzmaknuv ni primaknuv, nego da se bolje razumi arvacki . . .«

Premda raznolika, Poljica su vazda imala duhovno žarište, oko česa bi se okupljala. Ni rodovska strogoća podjele na tri plemena (»tri suci zakletveni od trih plemen«) nije mogla utrnuti osjećaj jedinstvenoga hrvatskog jezika koji se stere daleko na sjever od poljičke međe. Poljički je statut zrcalo svih kašnjih muka u razvoju hrvatskoga jezičnog standarda, samo što se to u Poljicima zbilo bezbolno, i naravnim je putem čakavicu odmjenila štokavska pretežnost već u 17. stoljeću. Poljički je puk, skupa s »plemenitima«, gospodario vlastitom sudbinom, i nikakav došljak ni vanjanin nije mogao odlučiti kakovim će govorom oni pisati, te se s takova uzroka i održala mnogostoljetna sveza među jezikom predaka i potomaka. Ne treba se roditi u Poljicima da bi se razumio ovaj glasoviti »Zakon od reda u mlinu«:

»81a. U mlinu se ima mliti po redu; kako je tko prija došao u mlin i žito donio, tako ima prvo i mliti. I ne more jedan drugome reda vazeti nitkor nikomur prez njegove dobre volje, odlože gospodar oda mlina voljan je samliti ujam, jednu kvartu preko reda, da veće ne; ni pak inoga žita, nego ujam, ki su u mlinu, odloživ kada donese ali pošalje gospodar vrieću u mlin, odolen mu red poteče.

81b. I pake ako bi se zgodio ki takovi uzrok, kako je sedmina ali brašno za vojnicu, ali ini koji podoban uzrok, more se samliti prez reda, jere nevolja nima zakona.

81c. I pake stari je zakon: more se kovaču samliti nikoliko priko reda, zač i u kovačnici mlinskom gvozdju red je neto dojde«.

Jozo Vrkić

PJESNIKU DINKU ZLATARIĆU UMRO JE PRVOROĐENI SIN...

Činilo se kao da će sve biti u redu. Nakon četiri godine studija u Padovi (1577-1581) vratio se u Dubrovnik, preuzeo dio očeva imanja i nastavio samostalnim gospodarstvom. Kad mu se pak, najprije sretnom ženidbom (1589) s bogatom jedinicom Marom Đonović, a zatim nasljedstvom nakon očeve smrti (1590) imanje znatno povećalo, svi u Dubrovniku smatrali su Dinka Zlatarića ne samo uglednim pjesnikom nego i najsretnijim čovjekom. To je i bio sve do jeseni, točnije do 3 »setembra« 1592, kad mu je nenadano umro prvorođeni sin za kojim je toliko čeznuo i kojemu se toliko radovao.

Nakon sinove smrti ojađenom ocu Dinku Zlatariću nije preostalo drugo nego da tuguje. U takvu stanju napisao je i posebnu pjesmu prigodnicu u kojoj, obavješćujući nas o tužnom događaju, oplakuje svoju sudbinu.

U poeziju hrvatskih renesansnih pjesnika motiv smrti nailazio je iz raznih strana, iz različitih izvora. Ipak, ako već želimo sistematizirati možemo se ograničiti na tri takva izvora. Bila je to u prvom redu srednjovjekovna poezija začinjavaca kao poetska emanacija stanovitog ideološkog koncepta i

odnosa prema kojemu je smrt predstavljala najvažniji, granični događaj u životu čovjeka; zatim petrarkističko produhovljavanje ljubavnog odnosa nakon što je draga »gospoja« umrla i otputovavši u nebo postala »čista« ideja; konačno, inspiraciju za temu smrti pronalazili su hrvatski renesansni pjesnici i u stvarnosti koja ih je okruživala a u kojoj je smrt bila čest gost.

Koliko se god na prvi pogled ovi izvori činili različiti i predstavljali posebne kvalitete u motivaciji, oni su se ipak u praksi redovito dodirivali. Javljaju se u refleksivno-filozofskim, u petrarkističkim i u prigodnim renesansnim pjesmama smrt je uvijek, i u osnovi i u pojedinim popratnim manifestacijama imala i zadržala nešto zajedničko, nešto od one dobro poznate »stare« njezine svemoćnosti i neumoljivosti, što je onda čovjeka i pjesnika dovodilo u stanje utučenosti i rezignacije. S druge strane smrt je u poeziju redovito sobom unosila i stereotipne konvencionalne elemente jedne već u srednjem vijeku utvrđene manire.

Dvije nas stvari u ovom času posebno zanimaju: koliko je i kakav bio doprinos stvarne i svakodnevne, obične smrti u hrvatskoj renesansnoj poeziji, odnosno u pojavi tog motiva i, drugo, koliko je i gdje je stvarna i »obična« smrt pomogla da se pojedinac pokaže ne samo kao tužni i ojađeni čovjek nego i kao pjesnik. Ovo pitanje iz hrvatske renesansne poetike dobiva značajnu težinu ako se ima u vidu kako se je ta poezija radala i razvijala u nadasve teškim historijskim uvjetima u kojima je skupa s požarima, potresima, pošastima, ratovima i gusarima smrt bila česti, svakodnevni hrvatski gost.

Hotimično smo u ovom času podijelili ove dvije manifestacije, tj. prisustvo stvarne smrti i njezinu umjetničku transformaciju, iako će zapravo najstigurniji putokaz do poezije biti u nekom »smrtnom« naricanju i danas poslije nekoliko stoljeća osjetimo običnu tugu čovjeka.

Čitajući Zlatarićevu pjesmu »U smrt Šimuna sina svoga . . .« ugodno smo iznenađeni. Bol koju je osjećao žalosni otac živi i danas u tim stihovima. Ovaj put ne smetaju nas ni teški i nezgrapni dvanaesterci, ne smeta nas nizanje »misli« i »podataka«, ne smetaju nas ni fraze na koje smo nailazili u drugim, petrarkističkim, zgodama i koje su nam na drugim mjestima često djelovale otuđeno (diko moja, mile razblude i sl.). Pjesma pokazuje kako izraz sam po sebi, pa bio ne znam koliko upotrebljavan ne će biti kompromitiran ako ima »ispod« sebe autentični doživljaj.

Upada nam u oči već sam naslov pjesme, njegova neobična duljina. Osim što se u tome naslućuje blizina marinizma (baroka), potankim nizanjem činjenica i preciziranjem podataka pjesnik kao da upozorava na važnost i ozbiljnost događaja, na cjelovitost doživljaja koji u ovom času u prvi, u apsolutni plan dovodi ono što je samom doživljaju prethodilo. A zatim slijede naizmjenične evokacije događaja i pjesnikovo naricanje. Dakako, samo iznošenje događaja nakon opširnog naslova svedeno je na diskretnu mjeru da u prvi plan stupi razmišljanje i plač tužnog oca.

Potpuna koncentracija oca na mrtvog, odnosno sjećanje za živog sina pomogla je sažetosti pjesme ali i uspjehu pojedinih slika i izričaja. Intimno uvjerenje kako je moralo biti obratno, kako je sin morao jednoga dana oca otpraviti na drugi svijet izvire iz vjekovima utvrđene logike što se stvarala u borbi za održanje vrste, ali je sada, eto, red stvari narušen. Misaone spoznaje oca prerastaju zatim u izljev tuga i sjećanje na nedavnu igru sa sinom, sliku punu nježnosti i obiteljske idiličnosti pri čemu u prvi plan dolaze nezgrapni i dragi dječji pokreti. Iluzija je, međutim, trajala kratko kao i sam život sina. Ostala je pjesma o tugi jednoga oca, tugi što nas uzbuđuje i danas nakon četiri stoljeća . . .

Rafo Bogišić

DINKO ZLATARIĆ

U SMRT ŠIMUNA SINA SVOGA PRVOROĐENOGA KOJI ŽIVJE GODIŠTE I DVA MJESECA I PETNAES DANA; UMRIJE NA TRI SETEMBRA GODIŠTA 1592.

Pridragi sinko moj, ki razlog ovo bî,
da oči ovakoj zatvorim ja tebi,
na mojoj što smrti od tebe prijat mnjah?
Evo mi umrije ti, a ja živ, jaoh, ostah.
Sunce svoj okoliš jednokrat obiđe
i mjesec još ne triš, ti k nami da priđe.
Malo ti postoja, hrlo t' nas ostavi,
o diko sva moja i moja ljubavi!
Ter brži od strile odletje u mal čas
i tvoje sve mile razblude skri od nas.
Već nećeš ćaćka zvat da te u svoj kril primi,
ni njegov grlit vrat rukami drazimi.
Prvo si veselje od srca moga bil;
jaoh, sad si dreselje i vječni plač i cvil.
Koli se promini moja ćes u kratko
i gorko učini ufanje prislatko!
Ne bude sunce zač ni isteć vas moj lik
što sa mnom neće nać i oči plač velik;
jer s tobom radosti umriješe sve meni,
i sa mnom svitlosti očiju mojijeh ni.

POGLED IZ NASLONJAČA

POKUŠAJI

Ljeto je već dobro odmaknulo i Televizija čini sve moguće pokušaje kako bi barem nekako udovoljila svojim pretplatnicima koji svaku večer pobožno sjedaju pred mali ekran. Bio je i prijenos nogometne utakmice iz Brazila (u kojem nismo vidjeli bogzna kakav nogomet, za što Televizija, naravno, nije kriva), prikazan je jedan stari, dobri »musical« (»Diži zavjesu«) s fenomenalnom plesnom točkom (»Lov na djevojku«), bilo je i mnogo vijesti, izvještaja i razgovorâ. Očito je da Televizija upinje sve snage kako bi dohakala uobičajenoj ljetnoj jednoličnosti i zamoru gledanja. Koliko će u tome uspjeti, još ćemo vidjeti.

Interview

U okviru emisije »Dijalozi« ostvaren je doista najbolji prilog rasporedu u proteklom tjednu. Razgovor što ga je Mirko Bolfek vodio s doktorom Vladimirom Bakarićem (u kojem je, kao što je čitateljstvu poznato, dr. Vladimir Bakarić veoma iscrpno iznio svoja osebujna gledanja na neka pitanja iz naše političke prošlosti, sadašnjosti i budućnosti) primjer je veoma dobro obavljenog posla u »najtelevizičnijem« a ujedno i najtežem TV-obliku, u razgovoru pred TV-kamerama, što će reći i pred milijunskim gledalištem. Bolfek je, pravilno shvativši demokratsku bit i demokratsko načelo televizije sjajno »eskivirao« i još sjajnije »provocirao« sugovornika priređujući na taj način pravi dramski vatromet na licu mjesta. Po vrsnoći i sadržajnosti njegovih upita, lucidnosti trenutnih zapažnja i okretnoj spremnosti da se snađe i u težim prilikama, Bolfek se nedvojbeno uvrstio među naše najbolje voditelje političkih razgovora, pa u tomu smislu donekle i natkriljuje već legendarnu pojavu u tom žanru beogradskog voditelja Jovana Ščekića. Osim svega toga, taj razgovor jasno svjedoči u prilog često osporavanoj tvrdnji da je na našoj Televiziji zajamčena i sloboda pitanja, a ne samo sloboda odgovaranja.

»VOS«

Započela je još jedna akciona serija. Što se tiče žanra, to je dobro, s obzirom na ljetnu opuštenost i logično priželjkivanje laganih tema i još lakših problema. Međutim, kao i u svakom poslu, odnosno kao i u svakoj televizijskoj vrsti, tako je i u akcionim TV-serijama potrebna stanovita razina kvalitete. Ne toliko u nekim nazovipsihološkim ili nazovihistorijskim zahvatima, koliko u poštovanju zadanoga cilja i jasno izražene svrhe. Sudeći po prvoj epizodi, TV-serija »VOS« (I. Ribičič, F. Štiglic) neće biti nikakva osobita novost niti u stilskome niti u žanrovskom smislu, jer osim klasične premise svih obavještajno-špijunskih intriga (izdajica je među nama, treba ga otkriti), u toj priči nema ništa novo. Nema ničega što bi u punome smislu riječi do krajnjih mogućnosti zaokupilo našu pažnju, osim gotovo mehaničke i sasvim normalne ljudske potrebne, odnosno znatiželje, da se na kraju otkrije »tko je taj i kako će završiti«. A to je premalo za današnjeg TV-gledaoca koji je već prihvatio i mnogo neobičnije i rafiniranije uzorke toga žanra.

Toj nevoljkosti mnogo pridonosi i dosta naivno, u biti crno-bijelo suprotstavljanje dramskih lica i niz zamornih, nepotrebnih opisa u kojima nedostaje pravog ugođaja i nezaobilaznog dramskog sažimanja. Možda će naredne priče biti bolje, ali bolje je da ništa ne proričem, jer sve može ispasti kao konvencionalno hrabrenje. A to nije previše popularno.

Veterani

Portret hrvatskog filmskog redatelja Fedora Hanžekovića što ga je za Školsku televiziju pripremio Rudolf Sremec bio bi mnogo sažetiji i pregledniji da je otpala ona blijeda »diskusija« s učenicima na kraju emisije. Dobro je što smo vidjeli odlomke iz tri još i danas zanimljiva Hanžekovićeva filma, ali nije dobro što se »večernji gledaoci« poistovjećuju s učenicima.

Vladimir Vuković

HVAR – 15. FESTIVAL DRAMSKIH AMATERA JUGOSLAVIJE

AMATERIZAM BEZ SVJEŽINE

Franjo Alvađ i ...

Zlata Turelli u »Bračnim ponudama« J. E. Tomića

Petnaesti po redu Festival dramskih amatera Jugoslavije u Hvaru završen je. Što se tiče dramskog repertoara, festival je bio standardan, dijelom amaterski ili onakav kakav se pod time razumijeva, a to znači snošljiv, dobar i sl. Kako nijedan od ovih atributa ne predstavlja u umjetničkom smislu pravu pohvalu, valja reći da je bilo i predstava koje su iskakale iz uhodanih, uobičajenih formi amaterizma u nas.

U pojedinim trenucima bilo je i savjeta i pokušaja da se receptima izvana ukalupi ili nametne određena i repertoarska politika, kao i sama izražajna forma. Na festivalskim diskusijama tako su se iskristalizirale pojave ili struje u ovom našem amaterizmu koje su, ako malo bolje promotrimo, zapravo odraz prilika, kulturnih i društvenih navika, kao i tradicije. U tom amaterizmu postoji tzv. tradicionalna struja, koja u prilog svojoj orijentaciji zaziva publiku u pomoć kao svjedoka, tvrdeći da tradicionalno kazalište i po izboru teksta i po formi zasad jedino ima svoju publiku, pa prema tome i svrhu svog postojanja. Takvim se kazalištem i počelo, tj s »Nikoletinom Bursaćem«, a nastavilo se Tomićevim »Bračnim ponudama«, koje su osvježile ovaj tekst novom formom, a zatim Cankarovim »Pohujšanjem u dolini Šentflorijanski«, koje je gotovo postalo primjer za ukočeni i preživjeli teatar. Festival je pokazao da su predstave klasičnog teatra, ili onog teatra koji se ugledao ili želio samo ugledati u profesionalna kazališta, napravile medvjeđu uslugu u prvome redu sebi i pružile dovoljno argumenata za suprotnu propagandu. Naime, ako je poznato mišljenje da je najveći šarm i najveća mogućnost dramskog amaterizma upravo u eksperimentu, u nekonvencionalnome, u novome, jer je i taj amaterski teatar neobvezatan i nekonvencionalan u smislu ovisnosti o dotaciji, publici i sl. Ako dakle amaterski teatar upravo zbog publike, repertoara i sl. izbjegava eksperiment, onda on u stvari izbjegava da bude amaterski.

Kompromisna rješenja moraju rađati kazališnog »bastarda«, mješanca kojemu ipak nedostaje onaj profesionalni »spleen« da bi uspio na sebi zadržati ozbiljnu pažnju duže od nekoliko trenutaka. Sasvim drukčija je slika ako amatersko »putešestvije« promotrimo iz drugog kuta u nas, čije je gledište na žalost često puta mnogo niže od naših riječi i koje se zadovoljava prizemnim gledanjem. »Prosvjetarska« uloga amaterskih kazališta ipak ne može donijeti samu zamisao amaterizma, a ta je u slobodnoj kreaciji, a nipošto u pouci, u svemu onom novome što čovjek u svojoj duhovnoj dokolici može smisliti unutar makar i zamišljenih pravila kazališne igre.

Što se tiče festivala, on je ove godine na Hvaru bio dosljedan u argumentima koji su pobijali svaku potrebu inovacije i svježeg daha. U svojoj nepomućenoj smirenosti neke su republike poslale na festival predstave koje to zaista ne zaslužuju i koje su na žalost i opet sklone u prvom redu nekom nastavljanju, odnosno ponavljanju, smirenosti u izrazu, bez šoka i bez duha. S druge strane moglo bi se reći da je festival više slučajno zabilježio predstavu kakva je bila »Eks kralj i ...« ili »Skice Kainaveljskog predanja«, tj. upravo su one potvrdile ono suprotno. Poseban osvrt svakako zaslužuje ova posljednja koja je zaprepastila prisutne i neugodno ih zatekla u njihovu festivalskom drijemežu, sileći ih na opredjeljivanje, aktivno sudjelovanje u predstavi, pa čak i na prilično uznemirivanje emotivnog metabolizma. Bila je to predstava u praiskonskom smislu te riječi, tj. ritual, praslavenska poganska gozba ljudskim mesom, na kojoj se goste povijest i vrijeme, sudbina i nagon. Kao jedan od iznimnih vrhunaca u ovom festivalu, ovaj teatar fizisa, kretnje i tek poneke neartikulirane riječi, ponekog stiha, bio je idealan primjer teatra kakav samo amateri mogu gajiti nesmetano, nevezano i iskreno.

Iako se iskreno može shvatiti tek kao pretpostavka za teatar, kako to neki kažu, ova je predstava svojom iskrenošću pokazala neke neiskrenosti i lažne vrijednosti umotane u plašt novih pristupa starim tekstovima, tzv. persiflaže, parodije i sl., što je, zapravo, sve zajedno izraz velike nemoći da se stvori originalno, vjerodostojno umjetnički, a onda i ljudski. Bilo je nekoliko predstava koje su koketirale upravo s takvim odnosom prema tekstu, igri i sebi samima. To je bila »Baš su ti muški prave lole«, u izvedbi amatera iz Kikinde a na tekstove Koste Trifkovića, pa »Vancage« u izvedbi Omladinskog pozorišta »Susret« iz Beograda, i još neke.

Najveću dozu ukusa i redateljskog otkrića pokazala nam je predstava »Mrlja« Željka Falouta u izvedbi Beogradskog pozorišta »Simonida«, među beogradskim predstavama, u prvom redu zbog iznimne ideje redatelja da jednu prilično statičnu igru s bogatim tekstom pretvori u dinamičnu dramsku radnju zamislivši je kao »karate« situaciju. Faloutov je komad donkihotski pohod protiv stoglave aždaje-dogme na planu unutarnjih sukoba u kojima nestaju humani ljudski odnosi!

I na kraju festivala, koji je ove godine imao manifestacijski karakter, a ne natjecateljski, pa je onda i atmosfera oko festivala bila nešto smirenija, ostala su i dalje otvorena organizacijska pitanja za budućnost. Zaista bi trebalo čestitati petnaestogodišnjaku, ali ne siliti ga da nastavlja škole ako nije potrebno, ili pak njegov odgoj prepustiti nekome drugom. Sigurno je jedno, a to je da republički ključ treba ukinuti i birati predstave po kvaliteti, a ne po ključu, sigurno je da festival treba preorijentirati da postane hvarski ljetni festival s predstavama koje bi privukle veći broj prisutnih gledalaca i turista. U tom smislu trebalo bi napraviti nekoliko carskih rezova, a ne samo jedan: a to je da organizaciju u potpunosti preuzme Hvar i Prosvjetni sabor Hrvatske s isključivim ciljem da organizira najbolji mogući festival. Tu bi u prvom redu bili zastupljeni interesi dramskog amaterizma i njegov razvoj.

Branimir Ježić

ZAVRŠEN FESTIVAL DRAMSKIH AMATERA U HVARU

»Murat Busar« djelo je starog hrvatskog pisca Marina Gazarovića. Izvedbom ovog djela završen je XV. hvarski festival. Na pozornicama Venerande i crkve Sv. Marka nastupilo je 16 ansambla sa 200 izvođača pred 5000 gledalaca. Žiri novinara RTV Zagreb svoju je nagradu dodijelio ansamblu Gradskog amaterskog kazališta iz Slavonske Požege za izvedbu komedije s pjevanjem »Bračne ponude« Josipa Eugena Tomića, u režiji Zvjezdane Ladike.

Nagradu zagrebačkog »Vjesnika« dobio je »Teatar kod sv. Nikole Golača« iz Skopja.

Beogradska »Politika« svoju je nagradu dodijelila za najbolju režiju. Nagradu je dobio Dejan Penčić-Poljanski za postavu »Mrlje« hrvatskog književnika Želimira Falouta u izvedbi ansambla »Simonida« iz Beograda.

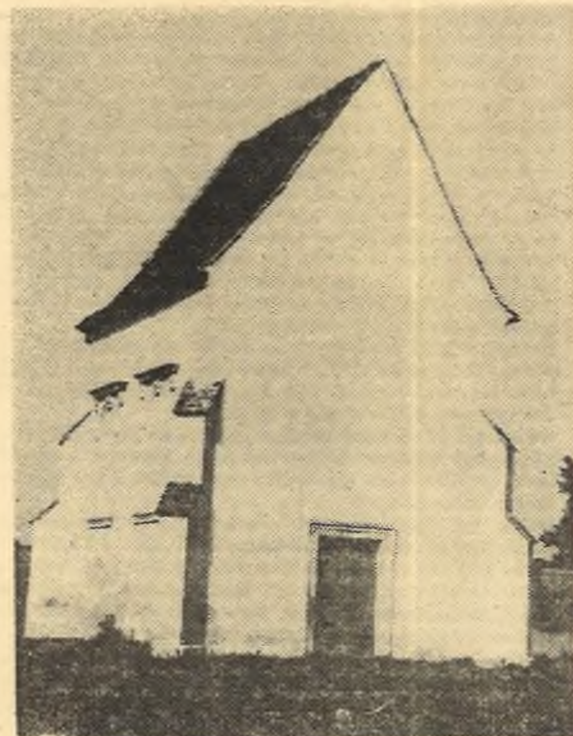
FRESKE U ZATVORU

Kako očuvati baštinu hrvatskog Sjevera?

Kulturna baština sjevernog dijela hrvatske domovine dio je »ostatka ostataka« onog kraja u kojem je tijekom nekoliko stoljeća bilo središte političkog, kulturnog i gospodarskog života Hrvatske svedenog u okvire varaždinske, zagrebačke i križevačke županije. Na području varaždinske županije i susjednog Međimurja nastala su vrijedna zdanja crkvenog i svjetovnog karaktera. Na tom tlu stvoreni su temelji hrvatskoj prosvjeti i obrazovanju, hrvatskoj kontinentalnoj umjetnosti. Ovdje je živjela velika obitelj Zrinskih, a sam Varaždin bio je tijekom dva decenija u XVIII. stoljeću političko središte tadašnje »banske Hrvatske«.
Iz toga i ranijih vremena ostala je takva kulturna baština na kojoj bi nam mogli pozavidjeti i kulturom i umjetnošću bogatiji narodi od nas. Međutim, šta smo mi učinili za tu baštinu? Šta smo učinili ne samo da ju spasimo od propadanja, već da ju unaprijedimo, prezentiramo javnosti i korisno upotrebljavamo? Ništa! Ili gotovo ništa! Ta baština propada zaboravljena u sjeni naših nadmudrivanja, neznanja i nehajnosti. Da je to tako argumentirat ću podacima, činjenicama i fotografijama samo o dva najvrednija spomenika prošlosti i umjetnosti tog kraja — Lepoglavi i Čakovcu sa Šenkovcem. Možda će ovi reci potaknuti savjest onih koji su dužni da brinu za te objekte, a širu javnost da potpomogne svaku akciju čija je svrha da se spasi ono — što se spasit dade.

Zašto šute lepoglavska zvona?

Riznica barokne umjetnosti u nas je crkva sv. Marije u Lepoglavi. Ova crkva sa gotičkim svetištem zatvorena je od 1952. godine zbog konzervatorsko-restauratorskih radova kojih se prihvatio Jugoslavenski institut za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, još u vrijeme kada je na čelu tog Instituta bio drug Vlado Mađarić. sadašnji direktor Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Stručnjaci Instituta puževim koracima obavljaju radove na obnovi crkve i njenog inventara. Radi se za vrijeme ljetnih ferija za nekoliko milijunčića starih dinara koliko kapne iz republičke blagajne. Dvadeset je godina pred hrvatskom kulturnom javnošću, pred generacijama školske djece zatvoreno ono, što je narod ovog kraja svojim novcem i umom, svojom ljubavlju i sposobnošću stvarao i gradio. Umuknula su lepoglavska zvona, skrivene su Rangerove freske i gotičko svetište, da bi se naša djeca, naši umjetnici i ljubitelji umjetnosti nadahnjivali na umjetninama i kulturnoj baštini stranih, susjednih naroda!?
I sada, kada narod Lepoglave i vjernici i oni koji u crkvi ne vide samo vjerski hram već i riznicu umjetnosti traže da se crkva već jednom otvori i postupno obnavlja, iskrsavaju razne prepreke vrlo lako rješive, ali na vrlo čudan način zamršavane. Najprije je to pomanjkanje sredstava, jer u Republičkom fondu izgleda nemaju razumijevanja za obnovu ovog prvorazrednog spomenika kulture. Zatim je tu dugo godina stvarani »tabu« zbog obližnjeg Kazneno-popravnog doma koji se koristi pavlinskim samostanom uz crkvu (samostan je prešao u ruke države i pretvoren u kaznionicu 1851. g.), koja je prema nekima u vlasništvu Republičkog sekretarijata za opću upravu i pravosuđe, a prema drugima u crkvenom vlasništvu, jer je navodno 1952. godine zatvorena na osnovu rješenja o početku konzervatorskih radova. Međutim, kada su i drugovi u KPD-u jasno i glasno izjavili da nemaju ništa protiv da se crkva uredi i otvori, sada se našla i treća prepreka. Stručnjaci u Zagrebu misle da bi crkvu nakon njenog uređenja, koje prema sadašnjem tempu pritjecanja sredstava ne bi bilo gotovo prije 1981. godine, trebalo držati samo kao muzej i koncertni prostor. Međutim, vjernici Lepoglave, a ima ih oko 4.000, traže da se crkva u što kraćem roku otvori i voljni su sufinancirati njeno uređenje. Koristili bi je samo nedjeljom i zapovijednim blagdanom. Za ostale potrebe izgradili bi kapelicu. Pri tome ističu da su zvona za crkvu za oko 200.000 dinara kupili 1924. g., kada su u tu svrhu i svoju stoku prodavali. Godine 1943. sačuvali su crkvu da ne postane žrtvom velikog požara, a 1945. godine utrošili su ogroman novac za njenu obnovu kada je bila oštećena od snažne eksplozije njemačke municije i baruta. Ako se ne prihvati njihova molba, gradili bi novu crkvu, što nije u interesu gospodarskog života i napretka, jer općina Ivanec u čijem sastavu je i Lepoglava, ubraja se među nerazvijene općine Hrvatske. A gradnja nove crkve koštala bi oko 400 milijuna starih dinara.

Gotička kapela sv. Jelene u Šenkovcu — grobnica Zrinskih

Zrinski grad u Čakovcu

Unutrašnjost kapelice sv. Jelene sa razbijenim sarkofagom baruna Kneževića (lijevo) i ostacima glavnog oltara

Uz takve probleme i nehajnost prema crkvi čime su u Lepoglavi i u Ivancu nezadovoljni, postoji i pitanje pavlinskog samostana. Kada bi se našla sredstva, KPD bi prepustio samostan i dobivenim novcem sagradio nove objekte. Tako bi se dobio ponovno stari kompleks pavlinske Lepoglave čiji su tokovi krenuli nizbrdo još 1768. godine kada je Josip II. ukinuo red pavlina. Eto prostora JAZU da otvori svoj institut za proučavanje kajkavske književnosti na čemu se ova uvažena institucija inače u verbalnom smislu jako zalaže. Eto prilike Hrvatskom sveučilištu da potpomogne rješavanju lepoglavskog problema i nađe svoj interes u tom kompleksu na koji su zaboravili prilikom nedavne proslave obljetnice Sveučilišta. U Lepoglavi je bila osnovana naša prva gimnazija 1503. godine a 1656. godine ovdje je osnovan naš prvi fakultet — studij filozofije dok se 1683. osniva i teološki fakultet. Međutim, u spomenutoj proslavi slabo je bio istaknut značaj Lepoglave za našu znanost i kulturu.

Zbog pataka ugrožen Zrinski grad u Čakovcu!

Događa li se igdje u kulturnom svijetu da se vrijedni spomenici kulture, vrijedne palače i burgovi na neznalački način prepuste propadanju i da nitko okom ne trepne nad činjenicom da je ugrožena ta vrednota? Ali eto, kod nas je to moguće. Kada bi se tako nešto kao što je sada slučaj Čakovca dogodilo u Mađarskoj ili Austriji vjerujem da bi rješavanje takvog slučaja preuzela vlada u svoje ruke. U čemu je taj najnoviji »biser« čuvanja baštine?
Čakovečki lovci odlučili su se uzgajati patke. Vodna zajednica izgradila im je i ostvarila projekt po kojemu bara za patke dobiva vodu iz istog izvora kojim se napaja i jezero oko Zrinskog grada u Čakovcu. Kada su patke dobile vodu, skoro je presušilo jezero kraj Starog grada i temelji su se nakon stoljetnih podvodnih uvjeta našli na suhom, pod utjecajem atmosfere što može izazvati naglo sušenje i rušenje »pilota« i potpornja. Konzervatori su došli, vidjeli i zatražili da se propust ispravi. Kako i kada tko zna?! A šta je Zrinski grad, kakav nam je to dragulj nije potrebno više govoriti. To zna između ostalih i onih 20.000 učenika Zagreba i drugih gradova koji su ga ovog ljeta posjetili pridružujući se tako proslavi 300-godišnjice urote. I ono što su inače vidjeli u tom gradu sigurno ih je potaklo da postave pitanje — zašto se taj Zrinski dvorac prepušta rušenju? Ni za njega Republički fond nema dovoljno novaca.

Lepoglavska crkva s gotičkim svetištem

Kosti Nikole Zrinskog i Nikole Sigetskog u blatu

Kao što je hrvatska javnost sa žaljenjem primila vijesti o neurednosti i zapuštenosti grobova A. Starčevića, S. Radića i drugih velikana novijeg doba, vjerujem da će s iznenađenjem primiti i vijest kako se postupalo i postupa prema kostima naših velikana Nikole Zrinskog, bana i pjesnika, začetnika Urote, kojeg su sluge Bečkog dvora ubile u lovu u Kuršancu 1664. g. i Nikole Zrinskog-Sigetskog, heroja koji je poginuo u boju sa Turcima. Dok smo ove godine opravdano i potrebno častili likove i grobove Petra Zrinskog i Krste Frankopana, nitko se nije pitao, a što je s ostalim velikanima obitelji Zrinski? Vjerujem, da naša javnost dobrim dijelom ne zna, gdje su im kosti. A kosti tih velikana kao i ostalih članova obitelji Zrinskih sahranjivane su u samostanu sv. Jelene u Šenkovcu kraj Čakovca. Uz taj samostan pavlina, dao je sredinom XVI. stoljeća Nikola Zrinski sagraditi posebnu kapelicu za grobnicu. U njoj je najprije 1561. godine sahranjena Katarina Frankopan, a poslije sigetske bitke i glava Nikole Zrinskog. Nedavno sam saznao od stručnjaka muzeja u Szigetwaru da postoje indikacije da je u tu kapelicu prenijeto i Nikolino tijelo. U kapelicu je kasnije sahranjen i Nikola Zrinski, začetnik Urote. Nakon ukidanja pavlina samostan dolazi u ruke države, a zatim mijenja gospodare. U početku XIX. stoljeća samostan se ruši, materijal se raznosi, a ostaje sačuvana jedino kapelica u kojoj si je tadašnji vlasnik tog imanja barun Vinko Knežević sagradio grobnicu, odnosno sarkofag uz oltar. Poslije I. svjetskog rata kapelica je bila razrušena i opljačkana. Godine 1924. kapelicu su istraživali inž. Savić-Nossan i Laszowxy koji su pri tim svojim istraživanjima nanijeli dosta štete otvaravši sarkofage.
A u kakvom je stanju danas ta kapelica-grobnica Zrinskih? Srećom je zatvorena, pa ju nitko ne može uništavati. Ali na tome je ostalo. U podu kapelice nalazi se otvor za kripte koje su pune zemlje, smeća iz kojeg proviruju razbacane kosti Zrinskih. Na gornjem dijelu kapelice zjape razvaljeni sarkofazi baruna Kneževića, a preko gotičkih freski iz doba grofova Celjskih nalaze se ispisani neumjesni ovovijeki napisi. Posred kapelice uskladišteni su odljevi iz gline čakovečkog kipara Luje Bezaredija. Tužna slika.
Možda će ovaj napis iznijeti na svjetlo našeg kulturno-nacionalnog sunca ovu baštinu hrvatskog sjevera koja nam propada na očigled, pa da se sjetimo i djelima pokažemo da je to i baština cijelog hrvatskog naroda.

Tomislav Đurić

KNJIŽEVNO I PUČKO STVARALAŠTVO BUNJEVAČKIH HRVATA

Geza Kikić: Antologija poezije bunjevačkih Hrvata;

Geza Kikić: Antologija proze bunjevačkih Hrvata;

Balint Vujkov: Cvjetovi mećave, Matica hrvatska, Zagreb 1971.

Hrvatska kultura što je stoljećima nastajala izvan granica Hrvatske, hrvatska kultura što i danas nastaje izvan državnih međa, sastavni je i neotuđivi dio sveukupne kulturne riznice hrvatskoga naroda u cjelini. I kao što hrvatskoj književnosti pripadaju, primjerice, pisci koji su u XVI. i XVII. stoljeću pisali na hrvatskom jeziku a arabicom, tako joj pripadaju i pisci što su potomci upravo onih naraštaja koji su baš, u tim vremenima dok se u Bosni stvarala hrvatska književnost na arabici (isto kao i na latinici i bosančici) izbjegli iz nje i bliskih joj krajeva na sjever, uglavnom zbog vjerskih razloga, u današnju Vojvodinu, Mađarsku, Rumunjsku, Austriju i Čehoslovačku. Temeljna odredbenica po kojoj to književno djelovanje držimo hrvatskim nije samo nacionalna pripadnost njezinih autora, već medij u kome stvaraju — hrvatski jezik. Nitko ne smatra Mehmeda iz XVI. stoljeća hrvatskim pjesnikom samo zato što je svome pjesmotvoru dao naslov »Hrvatska pjesma«, ili pak Hasana Kaimiju samo zato što je poistovjetio svoje antimletačke i hrvatske osjećaje, ili pak samo zato što su obojica bili Hrvati islamske vjere, nego su oni hrvatski pjesnici po svome jeziku i po duhu što su ga u tome jeziku ostvarili. Isto tako, pučko pripovjedalaštvo iz Gradišća ili pak pjesništvo i ina književnost Bačkih Hrvata ne pripadaju našoj književnosti tek zato što su plod pripadnika hrvatskoga naroda, nego i zato što se u njima, preko hrvatskoga jezika, očituje hrvatski duh.

Ovih nekoliko riječi napisano je u povodu triju knjiga koje su preda mnom, a koje zajednički čine kolekciju »Odabrana djela Bačkih Hrvata«. Rasudivši o jeziku kao o glavnom mjerilu za odredbu kojoj književnosti neko djelo pripada, ne bih se mogao složiti sa sastavljačem dviju knjiga iz te kolekcije, s Gezom Kikićem, koji je u svoju »Antologiju proze Bunjevačkih Hrvata« i u svoju »Antologiju poezije Bunjevačkih Hrvata« unio i dva-tri pisca koji (premda Hrvati-Bunjevci) ne pišu hrvatskim jezikom, ponukan, očito, njihovom nacionalnom pripadnošću. Ali, srećom, to je i jedan od rijetkih prigovora što bih ga mogao uputiti Kikićevim knjigama. Pa kad bi ti prigovori bili i znatni, potonuli bi ipak pod neumoljivom težinom suprotnih dokaza: jer Geza Kikić nam je prvi pružio antologijski uvid u hrvatsku prozu i pjesništvo što od selidbenih vremena do danas traje među Hrvatima-Bunjevcima. I upravo zahvaljujući tim dvjema knjigama, prvi put možemo steći predodžbu o dometima tog dijela hrvatske književnosti.

Svojim je antologijama Geza Kikić pružio antologičarima dragocjeno usmjerenje za buduće zbirke hrvatske poezije i proze. Osobno sam uvijek smatrao da je antologija hrvatske (moderne) poezije nezamisliva bez poneke pjesme Alekse Kokića, a sve su ga antologije (osim »Između dva rata«, DHK, 1942.) tako bešćutno zaobilazile. Držim da će svatko, pročitavši Kokićeve pjesme u »Antologiji poezije Bunjevačkih Hrvata«, uvidjeti da je riječ o ozbiljnom pjesniku, koji se razvijao između Šopovih i Tadijanovićevih utjecaja, a koji je, premda je umro u 27. godini, ostvario nekoliko zrelih, antologijskih pjesama. S obzirom da njegovo djelo dosta dobro poznajem, smatram da ga je Geza Kikić mogao bolje predstaviti, pa i većim brojem pjesama. Osim Kokića pozornost čitateljstva i kritike mogla bi pobuditi još nekolicina autora iz različitih razdoblja. Dakako, s pravom je autor uvrstio i poneke, također iz različitih razdoblja, koji ne znače drugo negoli ilustraciju književnoga stanja.

Ono što je rečeno za antologiju pjesništva, vrijedi uglavnom i za antologiju proze: ima i izrazitih osobitosti i prosjeka što ukazuje na stanoviti standard, bez obzira koje je doba posrijedi. Uglavnom, ispravan postupak antologičara! I još nešto zajedničko: i jedna i druga antologija završavaju zapravo istim, vrsnim piscem Petkom Vojnićem Purčarom (1939). Međutim, umjetnička proza Hrvata-Bunjevaca javlja se u XIX. stoljeću, a pisano pjesništvo u XVIII. stoljeću, nedvojbeno slijedeći Andriju Kačića-Miošića, što i antologičar napominje nazivom odjeljka. Nadalje, i ovdje će mnogi biti potaknuti da, na osnovi pojedinih tekstova, proniknu u štiva hrvatskih pisaca iz Bačke. Osobno me je neobično zainteresirao Ivan Antunović, rođen 1815. (u Bajskom trokutu, danas Mađarska, gdje živi znatan broj Hrvata i danas), svojedobno biskup bosanski, koji je napisao nekoliko zanimljivih putopisa. Isticanje ovog imena ne znači da preko ostalih prelazim.

Objema knjigama Kikić je napisao vrlo obavještajne predgovore, a također je, uz izbor iz svakoga pisca, naveo i osnovne podatke o njemu. I jedna i druga knjiga, uz već navedeno, sadrže i pučko stvaralaštvo Hrvata iz Bačke. Vrijednost toga pjesništva (pogotovu bunjevačkih groktalica) poznata je već, osobito iz desete knjige »Hrvatskih narodnih pjesama« u Matičinu izdanju, gdje su, uz njih, u redakciji Nikole Andrića, tiskane i tzv. haremske pričalice (opet slučajna povezanost dvaju dijelova hrvatskoga naroda!).

Hrvatske pučke pripovijesti iz Bačke manje su poznate, te nas to više začuđuje njihovo bogatstvo. Najveći dio skupio ih je Balint Vujkov. Čitajući ih, odmah uviđamo da ih taj subotički pravnik i pisac izvorno priopćuje, što samo po sebi znači nedvojbenu kvalitetu; naime, mnogi su se u nas povodili za Vukom Stefanovićem Karadžićem, srpskim skupljačem narodnoga blaga, pa su tako i oni došli u napast da »popravljaju« i prepravljaju pučku, odnosno usmenu književnost. Vujkovljeva je zasluga upravo u tome što je pruža — izvornu.

Isto tako Balint Vujkov postupa i u svojoj knjizi »Cvjetovi mećave« u kojoj je skupio hrvatske pučke pripovjesti iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke. Tu nam otkriva jednu nepoznatu riznicu, upoznaje nas s neobično bogatim svijetom naših ljudi što od davnina žive u tuđini, zadužívši tako hrvatski narod svojim istraživateljskim radom. Vujkov je dometom učinio pothvat sličan Delorkovoj djelatnosti na tom području. Uz to, u predgovoru svoje knjige ovaj nam autor iznosi neke dragocjene podatke o Hrvatima u Rumunjskoj, podatke koje je osobno skupio, pa ih ovdje prvi put i objavljuje. Vujkovljeva knjiga pripovijesti, legenda, anegdota itd., što još žive među Hrvatima izvan domovine, zanimljiva je i zato što u njoj nalazimo stari hrvatski leksik, koji će osobito privući jezikoslovce, potom što u njoj nalazimo i izrazite umjetničke tvorbe; no prvenstveno nas zanima kao knjiga hrvatskoga duha što se već stoljećima održava u tuđemu svijetu makar su njegovi nosioci prije gotovo pola tisućljeća napustili domovinu. Ostati svoj i nakon gotovo pola milenija u tuđini, pa zar i to ne svjedoči o našoj iznimnoj vitalnosti?

Dubravko Horvatić

Današnje »prigovaranje« na nedgašnje »ribanje«

ZBORNIK RADOVA O PETRU HEKTOROVIĆU, pos. izd. časopisa KRITIKA, Zagreb 1970.

Uspoređujući ovaj dosta opsežni zbornik u kojemu je objavljeno gradivo sa znanstvenih skupova organiziranih u povodu četiristote obljetnice tiskanja (1568.) »Ribanja i ribarskog prigovaranja« sa sličnim publikacijama o Držiću i Zoraniću, dakle bacajući pogled na rezultate savjetovanja što su posljednjih godina priređena u vezi sa značajnim književnim jubilejima iz hrvatske renesanse, utvrdit ćemo da se njihova osnovna intonacija a i domet odveć ne razlikuju.. To je i razumljivo, jer na takvim simpozijima sudjeluju manje-više isti autori, upravo jedna skupina zainteresiranih znanstvenika, prilično mala uzme li se u obzir da nju sačinjava gotovo sav kadrovski potencijal koji se na bilo koji način znanstveno bavi hrvatskom drevnom književnom baštinom. Kako su oni pretežito usmjereni prema historiografskom, književnopovijesnom istraživanju, ili pak djelima pristupaju sa stajališta svoje uže struke, dobiva se dojam da su zbornici u nečemu nedorečeni zbog nedostatka kritičkih interpretativnih zahvata i ambicioznijih preocjenjivačkih pokušaja.

Naime, ako smo očekivali da će obljetnički simpoziji biti zgodom da se naši stari pisci sagledaju sa stajališta suvremenih estetičkih pristupa, da se u skladu s tim iznesu nove spoznaje o njima i riješe otvorena pitanja interpretacije i umjetničke kakvoće pojedinih ostvarenja, u stanovitoj ćemo mjeri ostati iznevjereni.

Uzrok tome treba prvenstveno tražiti u jednostranosti općeg stava spram naše književnosti XVI. i XVII. stoljeća i smjera njezinog proučavanja, koji vuku korijen iz minulih dana, a kojih se hrvatska znanost nije još potpuno oslobodila, a niti se, što je posljedak toga, dostatno prilagodila i osposobila da toj književnosti prilazi modernim instrumentarijem, mjerilima i kriterijima.

Da ne bi bilo nesporazumka, ne želimo uopće nijekati vrijednost pozitivističkih istraživanja i faktografske obradbe, jer i u tom smislu preostaje još mnogo štošta neophodnoga obaviti. I ovaj zbornik pruža dosta takve građe korisne ne samo za poznavanje Hektorovića već i za uočavanje kulturnih i društvenih prilika vremena kojemu je pripadao. No, ponajviše nas dakako zanima ono što možemo izdvojiti kao nove spoznaje o Hektoroviću kao umjetniku, ono što u bitnom mijenja ili dopunjuje našu viziju toga pisca. Jer, iz dosadašnjih književno-znanstvenih ispitivanja, kojima se ovdje posebno pozabavio Nikica Kolumbić, oblikovala se podosta shematična predodžba Hektorovićeve literarne osobnosti: hvalio se njegov »realizam«, »demokratizam«, i to kao kvalitete same sebi dostatne, izvan estetičke valorizacije »Ribanja«; isticala se »originalnost«, i to uglavnom kao pohvalni primjer jednoga našeg onodobnog pjesnika koji nije podlegao oponašanju Talijana. »To je djelo«, kako dobro zamjećuje Kolumbić, »svatko prihvaćao kao nesumnjivu kulturno-povijesnu vrijednost, ali o njegovu umjetničkom dometu ili se zaobilazilo govoriti ili se izričito negativno pisalo.« Posebno je bila oštra ocjena vrsnog poznavatelja i neprijepornog autoriteta za starija razdoblja naše književnosti, Mihovila Kombola, koji za »Ribanje« tvrdi da se »u cjelini ne izdiže iznad opisivanja i kroničarskog bilježenja, zbog čega i ne djeluje kao istinska poezija« i gotovo nemilosrdno zaključuje prikaz Hektorovića u svojoj znamenitoj »Povijesti hrvatske književnosti do preporoda«: »Hektorovićevo djelo nije doduše bez poezije, ali se ona nalazi u bugarštici o Kraljeviću Marku i bratu mu Andrijašu, a donekle i u pjesmi o Radosavu Siverincu.«

Što se tiče izvornosti u onom pravcu u kojem se ona tradicionalno apostrofirala, ona je bez dvojbe nazočna, ali ipak ne u tolikoj mjeri da naš spjev, kako instruktivno pokazuje Josip Torbarina u raspravi »Hektorovićevo Ribanje u kontekstu evropske književne tradicije«, ne bi imao stvarnih dodira s latinskim i talijanskim ribarskim eklogama. To otkriće neće, razumljivo, nimalo štetiti Hektorovićevoj slavi, jer je metoda koja je ocjenu literarnog djela mehanički temeljila na utjecajima, izvorima, podudarnostima i sl. davno već u znanosti odbačena, isto tako kao što za modernu kritiku ni posvemašnja, »stopostotna« izvornost ustanovljena u kontekstu takvih tumačenja i proučavanja, ne bi značila mnogo, a još manje znači onaj Hektorovićev »realizam«, »demokratizam« kojima su neki interpreti pridavali gotovo socrealističku aureolu.

Vrijednost »Ribanja«, jasno, počiva u nečemu drugome, o čemu je u svim dosadašnjim radovima o Hektoroviću bilo veoma malo riječi. Neki su recentniji istraživači doduše isticali da u tom djelu ima »poetskih stihova i mjesta«, »nesumljivih umjetničkih kvaliteta«, izravno ili neizravno naznačivali potrebu opreza u pogledu Kombolove ocjene, ali ipak nije bilo cjelovitijih rasprava koje bi se meritorno, snagom interpretacije suprotstavile takvoj ocjeni, dovele je u pitanje, opovrgle. Proces revizije Kombolova mišljenja, tj. estetičke revalorizacije »Ribanja«, bio je dakle pokrenut, ali nije bio primjereno priveden kraju.

Postavlja se pitanje, koliko je u tom pogledu učinio ovaj zbornik? Svakako, to je bitan korak naprijed, ali ne i toliki koliki smo možda očekivali. Za taj korak u prvom redu pripada zasluga Frani Čali. Njegov referat, koji nosi karakterističan naziv: »O jedinstvu nadahnuća u Ribanju i ribarskom prigovaranju«. Suprotstavljajući se onima koji u »Ribanju« vide samo faktografsko-reporterski opis trodnevnog lova i koji izvornost tog djela svode na motiv za ono vrijeme netipično odobran, onima koji mu vrijednost izvode iz neke tobožnje nefeudalne, nearistokratične literarne orijentacije, Čale Hektorovićev spjev tumači, upravo inspiriranom interpretacijom, kao književno ostvarenje istinskog nadahnuća, cjelovite strukture i osmišljenje poetske simbolike, kao ostvarenje proizašlo iz tradicije hrvatske književnosti, ostvarenje kojemu se izvornost sastoji, napaja iz čvrste Hektorovićeve sraslosti s rodnom grudom i njezinim svijetom.

Čalinoj studiji najbliži je, poglavito po modernosti pristupa, Maroevićev esej »Hektorovićeva baščina«, i isto je tako uspješno nadopunjuju i neke teze iz izlaganja M. Franičevića, J. Torbarine i R. Bogišića.

Od ostalih rezultata Zbornika, koji mi se čine relevantnijima, valja istaći osvjetljavanje nekih zanimljivih pitanja koja se odnose na Hektorovićevu poetiku i na njegove veze s Dubrovčanima.

Ostaje na kraju navesti nespomenute autore priloga: Jakša Ravlić, Grga Novak, Nikša Račić, Lovro Županović, Cvito Fisković, Franjo Švelec, Ivan Bošković, Vinko Foretić, Aleksandar Mladenović, Frano Maroević, Bratoljub Klaić, Maja Bošković-Stulli, Petar Matković, te pohvaliti poduzetnost uredništva »Kritike«, koje je, omogućivši tiskanje ove knjige, obogatilo našu književnu kulturu, koja je inače veoma oskudna sličnim znanstveno-kritičkim edicijama, a posebice takvim edicijama o hrvatskoj literaturi do preporoda.

Mirko Tomasović

VRIJEME DUBROVNIKA

Moramo se odreći olakšanja što ih pružaju usporedbe: jer sličnost ili istovjetnost koju zagovaraju (u principu) vodi do pogrešnih predodžaba i krivih zaključaka. A značenje grada u civilizaciji, dramatičnost njegovog položaja u njenoj sudbini, stalno poziva na uspoređivanje. Tako se za Dubrovnik kaže da je hrvatska Atena ili Firenca, čime se površno sugerira čitav niz sadržaja i odnosa koji ne postoje. Ako je nastala kao želja za kratkim izricanjem uloge Dubrovnika u hrvatskoj kulturi, u hrvatskoj povijesti, ta usporedba ni nama ni strancima ne daje pravu sliku njegove sudbine.

Samo iz cijele povijesti Hrvatske moguće je odrediti i ocijeniti značenje Dubrovnika. Jer njegova neosporna veličina ne nastaje samotno ni istodobno s djelima na kojima se osniva. Veličanstveni pothvat naših glagoljaša — čak i da je legenda borbeni biskup Grgur Ninski (iz X. stoljeća) — započinje povijesni put našeg pučkog, narodnjačkog puntarskog duha: za koji je u jeziku sudbina naroda. Split je pozornica presudnog sukoba, pozornica s koje je taj duh ušao u našu povijest. I šest stoljeća kasnije, opet u njemu, s pojavom Marulićeve »Judite«, prvog djela hrvatske umjetničke književnosti, iz rada »začinjavaca«, rada izgubljenog u anonimnosti — gdje je čuvan hrvatski jezik po inspiraciji glagoljaša — započinje ono doba, koje je Dubrovnik ispunio svojom veličinom. Ta je veza izravno utvrđena odmah, već u trenutku svojih prvih posljedica: prvih djela koja su nastala preko nje.

A drugi putovi vode prema Italiji: s naše cijele obale! Samo im bogatstvo Dubrovnika, prikupljeno trgovinom, daje posebnu intenzivnost, ali i najoriginalnije i najvrednije rezultate. U divljenju i rvanju s jedinstveno raskošnim prizorom veličine na drugoj obali Jadrana, već u mnogim vještinama sjajan, otmjeno čedan i obdaren lucidnošću i ponosom, Dubrovnik odgovara burnom pozivu renesanse, snažnije i s neusporedivo više veličine od drugih naših gradova: Hvara, Splita, Šibenika, Zadra... On postaje stvarno središte hrvatske kulture, jedino veliko središte renesanse u njoj i u svih Slavena.

Nacionalno nasljeđe u njemu okupljeno s novom snagom pokazuje i svoje osebujne suprotnosti, suprotnosti koje su sve do danas prisutne u Hrvatskoj: aristokratizam nastao preko latiniteta i narodnjaštvo s njim u sporu. Te dvije, presudne, komponente našeg bića pokazuju se i u duhovnom obzoru i u razlikama među pothvatima koji su u Dubrovniku izvedeni. One razdvajaju ona djela u kojima buči puk — gdje je najveći Držić — od djela otmjene suzdržanosti — gdje je najveći Gundulić. Ali njih obuhvaća jedinstvo naše povijesne drame: otpor na sve strane i misli upućene s ljubavlju svim Slavenima i svijetu Zapada.

I upravo zato što taj spor nije dovršen u našoj sudbini, što još uvijek napinje luk obzora hrvatske kulture, Dubrovnik nije samo prizor prošlosti, prostor njene materije zaustavljene u muzeju, nije samo ljepota koja taj muzej održava i tako svjedoči. Pogođen mnogim promjenama i gubicima što su mu nanijele, on je ostao tiho živ u neprolaznosti svoje veličine. Ljetna seoba kulturnog života Hrvatske u Dubrovnik spada u običaje našeg vremena, ali nije samo traženje privlačnih vidika prošlosti usred svjetlosti Juga s njegovim turističkim poklonicima: gdje Jadran sudjeluje u stvarnim čudima naše obale. Svi su računi ovog nomadskog doba na okupu, zajedno s našom zahvalnošću, ali i sa živom srodnošću, koja nas još nosi kroz povijest zajedno.

Marin Držić

Danas je Zagreb naša metropola: gdje su konačno sjedinjeni Dubrovnik i Varaždin, Split i Čakovec, Hrvatsko zagorje i bezbrojni otoci s našeg mora. Ali pogled prema ovom gradu nije samo pogled na jedan od najvećih trenutaka vlastitog porijekla: to je i obnavljanje njegove prisutnosti u nama, u cijeloj Hrvatskoj; obnavljanje njegovih pouka u današnjici: pouka njegove ljepote, njegovog dostojanstva i našeg lica u njemu; s cijelom njegovom dramom.

Dubrovnik ne prezire buku ljetne bezbrižnosti i ono što mu sa sobom donosi: gradu stoljećima poslovnom i stoljećima slobodnom, stoljećima održavanom korisnim i mudrim odnosima sa svijetom. U njegovoj jednostavnoj ljepoti prava igre postaju veća i strasnija: podržavana suncem, dubokim mirisima, plavetnilom što u žegi blijedi i s njima omamljuje. Po njegovim ulicama, na njegovim trgovima veselje nije novost: tu se njegova buka širi kao porijeklo i kao nasljeđe Držićeva kazališta, Jeđupkinih doskočica, galantnih avantura... Ali, da bi na okupu bio sav Dubrovnik, njegove vještine i njegova lucidnost, da bi za nas sve postao vidljiv u svojoj cjelovitosti i njenoj bogatoj raznolikosti, seoba kulturnog života postaje neizbježna. I zato Zagreb nije u Dubrovniku gost: on tu samo nalazi i obnavlja razloge svog postojanja!

Cjelovitost Dubrovnika danas živi od cjelovitosti Hrvatske, kao što njegovo značenje i njegova veličina postaju određeni samo iz cjeline njene povijesti. Ali i mi svi dolazimo ovamo, jer bi ta cjelina bez ovog grada bila nešto drugo: ne bi se mogla razumjeti ni ona ni on! Trenutak ljepote nekad stvarane i trenutak ljepote koju danas stvaramo postaju naša sadašnjost, sadašnjost u kojoj prikupljamo i obnavljamo duhovnu moć domovine, ne samo da bi ona postojala nego i da bi za sve koji ovamo dođu bila dio svjetlosti jednog ljeta koje u snenosti oporavlja, pozlate koja pada na muke zemlje; kao strasna bajka s kojom se na Mediteranu prihvaćao život: kao čovjekova nada.

Vlado Gotovac

DUBROVAČKI OTVORENI PROSTORI

Ljetne igre — zahvalan motiv okupljanja ljudi sa svih meridijana i paralela, modernih hodočasnika željnih da im u tim umjetničkim obredima srce skupno zakuca i nadglasa prijeteće zvukove ove epohe.

Dvije su uzajamno uvjetovane i zapravo jedna od druge neodvojive vrijednosti kojima su preodređene osebujne estetske implikacije dubrovačkih kazališnih prostora.

To je prije svega njihova **historičnost** — da se u pomanjkanju adekvatnijeg termina poslužimo takvim nazivom — koja obuhvaća više relacija, ali se prvenstveno odnosi na povijest naše književne civilizacije i kulture uopće. Shvaćena tako, ta svojevrsna, povijesnim duhom prožeta emanacija našeg nacionalnog bića u stoljetnom kontinuitetu na području sretne oaze u nerijetko pustinjskoj sudbini naše prošlosti, ta historičnost dubrovačkih naravnih pozornica, determinirajući i oplođujući rezultate našijanske ali ujedno i univerzalne umjetnosti, do općečovječanskih razmjera proširuje svoj smisao i postaje vrednotom o kojoj svi umjetnici moraju voditi računa kad žele stvaralački vrednovati dubrovačke ljetne scene. Tom vrednotom, stoga, nije uvjetovana kao posebnost samo hrvatska dramska riječ od Držića do Vojnovića i dalje, nego i svjetska dramaturgija — obje podjednako zahvalan motiv okupljanja ljudi sa svih meridijana i paralela, modernih hodočasnika željnih da im u tim umjetničkim obredima srce skupno zakuca i nadglasa prijeteće zvukove ove epohe.

Njarnjas-grad

Potonje riječi već donekle aludiraju na drugu bitnu vrijednost, koja zajedno s onom prvom, prožeta njome, ispunja neobičnom sugestivnošću scenska poprišta dubrovačkih predstava. Iz godine u godinu sve izražajnija i smislom punija, ta je druga vrijednost postala poticaj da se pronađu izvanredno brojni među mnogim scenskim prostorima, dapače, da se Dubrovnik, za razliku od drugih gradova gdje se održavaju festivali, svijetu predoči kao grad-teatar, s velikim nizom otvorenih pozornica, kao jedinstveno ljetno svetište s mnogobrojnim oltarima za festivalska svetkovanja: budući da nije lako sažeto definirati o čemu je tu riječ, zadovoljimo se tvrdnjom da tu vrijednost tvori, u cijelome tom našem Njarnjas-gradu, osobit **duh svečanosti** koji ispunja gotovo dvomjesečne i već predajom posvećene ljetne *feriae*, duh prisutan u jedinstvu čovjeka i prostora, prošlosti i sadašnjosti, ukratko duh nekoga — euforičnog unanimizma koji je za trajanje svečanosti nadahnut cjelovitim bićem ovog Grada oplemenjena poviješću, prirodom i ljudima. Pri tom ne treba zaboraviti još dvije činjenice koje su neodvojive komponente tog raspoloženja: prva je osjećaj da je grad napućen ljudima različtih dobi, rasa jezika i uvjerenja, koje kao da povezuje ili može povezati u duhovno bogatstvo zajednički cilj radi kojega su u nj ušli kroz njegova širom otvorena vrata; drugu, osobito presudnu, čine ostale, nedramske priredbe, glazbeni spektakli velikih i malih, opernih, baletnih, simfonijskih, komornih, folklornih sastava, pomoćna sijela ispunjena starniskom ili modernom svirkom ili stihovima, u prezrenim sredinama, pred građevinama, u atrijima, u crkvama, na tvrđavama. I ako treba sintetično odrediti atmosferu što je posjetitelj dramskih priredaba u svijesti prenosi i u doživljaj dubrovačkih otvorenih prostora, unoseći tako u njih novu estetsku odredbenicu koju on prihvaćajući spektakl ne može isključiti, dodat ćemo mitovima modernog čovjeka još jedan, pa ćemo takvo raspoloženje nazvati **mitom festivalske svečanosti.**

Golema scenografija autentične prirode

Šire određenje pojma »historičnosti« dubrovačkih scena temelji se, dakako, na polaznom, užem određenju, koje proizlazi iz činjenice da se na tom povijesnom prostoru rodila i stoljećima razvijala relativno bogata i s obzirom na pojedine pisce i djela izvanredno važna kazališna baština, pa je iz posve razumljivih razloga najpodobnija da u tim ambijentima bude scenski oživljena i umjetnički aktualizirana. Primjer u kojemu sudioništvo historičnosti dostiže najviši stupanj jest znamenita predstava trećeg dijela Vojnovićeve **Dubrovačke trilogije**, dramolet **»Na Taraci«**, koju je Branko Gavella postavio na gotovo autentičnu mjestu gdje je pisac radnju zamislio i gustim didaskalijama situirao, jer se baš tu i nadahnuo, uvjetujući poetičnost teksta između ostaloga i evociranjem posve određenih mjesta koja u zbivanju sudjeluju neposredno i odlučujuće, u riječima junaka, u dometu njihova pogleda s tarace. Ne znam je li se ikad igdje dogodilo te se zahvaljujući specifičnim značajkama teksta, mjestu na kojemu se on uprizoruje i novatorstvu velikog redatelja jedna predstava održala u tako gorostasnom prostoru koji je obujmom veći od svih svjetskih pozornica zajedno, na prostoru scene koja se ne ograničava na terasu gruškog vlastelinskog ljetnikovca, na kapelicu, vilu i vrt pred njom, nego obuhvaća neizmišljenu golemu scenografiju autentične prirode, cio Gruž s lukom, Lapad na kojemu gospar Niko uzalud traži porušenog Lorka, groblje Mihajlo gdje će gospođa Mare zavikati ispod ploče: »Finalmente, eto nas između našijeh«, na Gospu od milosrđa. Očito je, dakle, da veličina umjetničkog događaja na toj taraci ne zavisi o tome što je ona od pravoga tvrdog kamena, što je objekt uza nju zaista kapelica, što pročelje kuće nije od kartona, — nego ga, što se scenskog prostora tiče, omogućuju na njemu nazočne one dvije komponente o kojima je bilo riječi: njegova, ovaj put idealna, historičnost i cijela svečana prigoda koja je i umjetnike i gledaoce dovela na taracu da tu historičnost ožive u jedinstvenoj, i povijesnoj i kazališnoj, evokaciji, da u umjetničkom obliku neposredno osjete duh izvornosti dubrovačke društvene i književne povijesti na samom poprištu.

Ne robovati jalovim načelima što vjernije »rekonstrukcije«

Prijelaznim stupnjem između netom ilustriranog najužeg smisla koji pridajemo pojmu historičnosti dubrovačkih prirodnih pozornica i šireg određenja tog njihovog svojstva zbog kojega su pogodne za postavljanje i drugih djela naše i svjetske dramaturgije, prvenstveno određenog tipa, možda bi se mogle smatrati predstave drugih dvaju dijelova Vojnovićeve **Trilogije** u Kneževu dvoru i u dvorištu Sponze. Te dvije Spaićeve predstave, koje su doživjele zaslužan uspijeh, možda su najbolja potvrda shvaćanju dviju gore objašnjenih uvjetovanosti onoga što determinira estetske specifičnosti dubrovačkih dramskih predstava. One su postavljene u ambijentima koji su, sami za sebe, ne samo strogo određeni, za dubrovačku povijest može se reći najbitniji spomenici, nego su, dapače, za razliku od gruške tarace, u izravnoj oprečnosti prema sadržaju Vojnovićevih tekstova: — **Allons enfants!** ne događa se u Dvoru, nego u Orsatovoj kući, a Orsat je čak u dramatičnu, da ne kažemo tragičnu, antagonizmu prema oronulom Knezu, koji se na opću sablazan vlastele usudio izaći u plaštu iz Dvora, što nije smio, i pojaviti se u Orsatovu salonu; **Suton** pak jedne pauperizirane aristokratske obitelji dubrovačke postavljen je upravo u dvorištu Carinarnice! Međutim, redatelj je, shvaćanjem šireg određenja pojma historičnosti i one druge specifične odredbenice koja u festivalskim danima osmišljava scenske prostore, uzeo sebi punu stvaralačku slobodu i majstorski osuvremenio Vojnovićeve drame, ne robujući jalovim načelima što vjernije »rekonstrukcije«, nego doživljavajući tu sredinu i tu prigodu kao posebnu, na klasičnoj pozornici neostvarljivu estesku dimenziju, kao »povijesnu kulisu« predstave.

Frano Čale

ČETIRI GENERALIĆEVA DESETLJEĆA

U POVODU RETROSPEKTIVNE IZLOŽBE IVANA GENERALIĆA (1931-1971) U GALERIJI HLEBINE

»MOJE SU SLIKE VIŠE IZAŠLE IZ MENE NEGO IZ PRIRODE« I. Generalić

U jesen 1931. godine, na Trećoj izložbi likovne grupe »Zemlja« u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, prvi su put izloženi radovi seljaka-slikara Ivana Generalića, sedamnaestogodišnjeg mladića iz podravskog sela Hlebina. Bio je to povijesni datum: uz radove poznatih i školovanih umjetnika ravnopravno su prikazana djela kasnijeg klasika naše (i svjetske) tzv. naivne umjetnosti. Danas, četrdeset godina nakon događaja koji obilježava početak i pojavu hrvatske »naive«, u rodnom selu Ivana Generalića otvorena je retrospektivna izložba koja obuhvaća veći broj značajnih slika iz svih njegovih razdoblja. Mnogima se, tom zgodom, ukazala povoljna prilika da progovore o mjestu i značenju Generalića i Hlebinske škole u okviru suvremene hrvatske umjetnosti, o njegovim osobitostima, dvojbama, promašajima i postignućima. Jubilej nas, doduše obvezuje na stanovite obzire, ali to ne znači da nas, umjesto istine o Generaliću, i dalje može zanimati samo legenda o njegovoj pojavi. Neumjereni zanos i mistifikacije ostavimo onima koji u njima vide jedini način razgovora o Generaliću!

Ne samo »jesenske magle« i »trula trava«

O Ivanu Generaliću napisano je do danas mnoštvo članaka, prikaza, studija, polemika i komentara. Djela mu se nalaze u uglednim muzejima i galerijama diljem zemlje i svijeta. Osobito se često (i ne bez isključivih strasti) raspravljalo o njegovim počecima, o izvorištima i odrednicama njegova slikarstva i »naivnog« stvaralaštva uopće. Bilo je, razumije se, i oprečnih tumačenja. Po jednima se Ivan Generalić, poput ostalih seljaka-slikara iz prvog pokoljenja naše naive, javlja kao svojevrstan izvod i rezultat stvaralačke, socijalno-psihološke i odgojne atmosfere u okvirima »Zemlje« (uz važan udio pouka Krste Hegedušića), dok drugi govore o samonikloj, izvornoj nadarenosti oslonjenoj isključivo na svoje slobodne i neopterećene unutarnje porive i sklonosti.

Pristup Generaliću nerijetko je obrazložen općim i načelnim pogledima na pojavu »naivne« umjetnosti, pa se u ocjeni njegova doprinosa lako otkrivaju razlike i suprotnosti pojedinih načelnih polazišta. Novinari i laici često su govorili o Podravini koja, »pokrivena gustim slojevima jesenskih magli, s izrazitim vonjem na trulu travu«, pruža idealne uvjete za pojavu i razvitak »naivnog« slikarstva. Pitamo se, međutim, kako to da u nekim drugim krajevima u kojima također ima »jesenskih magli« a i »trule trave« — nema naivne umjetnosti niti Ivana Generalića? U odgovoru moramo spomenuti njegovu osobnu umješnost, rad i vještinu, ali i (više ili manje izravno) djelovanje stanovitih racionalnih uzroka i motiva. Jer, pogledamo li već najranije radove na ovoj izložbi, vidjet ćemo da Ivana Generalića nikako ne bismo mogli uvrstiti među slikare koji »nikome ništa ne duguju«. Odjeke »Zemlje«, Breugela, Hegedušića, pučkog slikarstva na staklu, istočnjačkih minijatura i sl. Generalić je i primao i prerađivao, unoseći u njih mjeru svog osobnog izbora i odlučivanja. Nedostatak profesionalne umjetničke izobrazbe naknadio je postupnim svladavanjem tehničkih i oblikovnih problema, otkrivanjem sve složenijih slikarskih zadataka.

U početku radi akvarele i ulja kojima se pridružuje socijalno tendencioznom slikarstvu »zemljaša« (Zima, Rekvizicija, Pogreb Štefa Halačeka). U tim jednostavnim, ogoljelim i »primitivnim« kompozicijama zabilježeni su pojedini tipični (pa i dramatični) prizori iz života prijeratnog hrvatskog sela. Ilustrativni je pristup u Generalića, tada i kasnije, često prisutan i gotovo svaka njegova slika (osim, možda, mrtvih priroda) nosi u sebi neku priču, ispričanu linijama, bojama, ritmom pokreta i prostora pred kojim se nalazimo. Naivno se slikarstvo temelji na naglašenoj ikoničnosti i anegdotalnosti, iz čega jednim dijelom izvire njegova velika informacijska i komunikativna vrijednost, čak i u onim slučajevima kada su sama likovna rješenja ispod uobičajene razine. To se osobito odnosi na mnoštvo današnjih Generalićevih sljedbenika!

U ranijim radovima likovi i predmeti stilizirani su do krajnjih granica, a stilski se izraz približava otvorenosti i spontanosti djeteta i dječjih vizija. Boja je postavljena plošno, oblici su omeđeni »tvrdim« linijama koje ističu grubost prikaza i osamostaljuju svaki pojedini motiv. Od sumarnosti i pojednostavljenja Generalić uskoro kreće k umnožavanju i izdvajanju značajnih detalja, a istovrsne se pojedinosti zbrajaju i, uz neka realistička obilježja, prerastaju u fantastične i nestvarne odnose i ugođaje. Krajolik je još uvijek određen neposrednim iskustvom i opažanjem (Hlebine, 1939), ali već nosi u sebi jasnu težnju prema simbolu i znaku. Na djelu je postupak simbolizacije, uopćavanja, prijelaz u nestvarno i maštovito. U tome je Generaliću osjetno pomogao i novi način slikanja (ulje na staklu), koji nalaže i nešto drukčiji tehnički postupak i pruža brojne specifične mogućnosti, posebice u tonskoj kromatici. Taj je način karakterističan za najveći dio pripadnika Hlebinske slikarske škole.

Rascjep stvarnosti i sna

Manje sretna epizoda nastupila je u prvim poratnim godinama, s vladavinom i dogmom socijalističkog realizma, koji je »dodirnuo« i Generalića. Nastaju slike koje žele prikazati »preobražaj sela« u novim društvenim i političkim prilikama (Traktorist, 1949), ali njihova se programatičnost nalazi u obrnutom razmjeru s likovnim značenjem i stilskim domašajima. Kritički je odnos zamijenjen apologetskim komentarom, a »primitivnost« izraza sve dopadljivijim, već pomalo akademiziranim rješenjima. Tek u portretima (Starec, 1948), neopterećenim izvanjskim »angažmanom«, očituje se Generalićeva snaga i vještina. Na prvom je mjestu minuciozan veristički opis lika, izdvojenog iz okoline i postavljenog u središte slike. Sposobnost naglašavanja bitnog izrazita je u Generalića i predstavlja osnovnu zakonitost međusobnih odnosa elemenata. Tu ćemo sposobnost zapaziti i na kasnijim krajolicima i grupnim genre-motivima, koji su osobito česti u posljednjim godinama. Povećao se i broj **stalnih morfoloških oznaka** koje se ponavljaju iz slike u sliku. U tim djelima pomalo nestaje zanimanje za »svakidašnje« prizore i zbivanja i Generalić se opredjeljuje za bajku, legendu, fantastiku. Idealizacija, lirizam i romantičnost potiskuju raniju doživljajnu spoznaju i stilsku homogenost i odrješitost. Pored većeg broja rutiniranih (pa i sladunjavih) djela naći ćemo i nekoliko sugestivnih dramatičnih vizija u dubokim, kontrastnim rasvjetama. Javljaju se razmišljanja o životu, smrti, sudbini, a »motiv« je samo izlika kojom se postiže uvid u unutrašnjost, ljudski doživljaj svijeta, vremena i prolaznosti. Generalić postaje svjestan tog rascjepa između stvarnosti i sna, realizma i fantastike, i kaže: »MOJE SU SLIKE VIŠE IZLAŠLE IZ MENE NEGO IZ PRIRODE«. Ali to ipak nije neki »čarobni svijet prvobitnosti« (o čemu je, u povodu naivne umjetnosti, razmišljao Oto Bihalji-Merin), već odlučno osvojen izraz u kome nalazimo i dosta općih mjesta, ponavljanja i standardnih oblika. Teško bismo mogli govoriti o »ahistoričnosti«, jer je Ivan Generalić prošao kroz različita razdoblja, mijenjao svoje poglede i usvajao nove mogućnosti. Uz njega danas ravnopravno stoje i drugi »naivni« slikari (Rabuzin, Feješ, Večenaj, Kovačić, Lacković), ali Generalić je među njima, svakako, povijesno najkompletnija pojava.

Bez obzira na brojne polemike i nesporazume, sretnije i manje sretne trenutke, komercijalizaciju i banaliziranje »naivnog« slikarstva u našim i svjetskim razmjerima, osobne odnose, interese i poneke sporne ili nedovoljno razjašnjene činjenice, Ivan Generalić ostaje jedno od najvećih imena novije hrvatske umjetnosti. Hlebinska je izložba to nedvojbeno potvrdila!

Željko Sabol

Starec (1948)

Copernica (1957)

AKTUALITET NARODNE NOŠNJE I NJEZINIH ELEMENATA

Svi se slažemo u tome da su narodne nošnje jedne od nacionalnih obilježja i da su prekrasne tvorevine. Svi se slažemo i u tome da je neizbježna sudbina narodnih nošnji da nestanu, jer suvremeni način života zahtijeva drugi način odijevanja. Svi se, konačno, slažemo u tome da je izumiranje folklora velika šteta i vrlo žalosna stvar. Pa ipak, sve je to istina samo prividno. Nema, naime, razloga da naše narodne nošnje nestanu. Razmotrimo cijelo to pitanje malo šire.

Prizor iz Šestina kraj Zagreba

Na selu

Prvo. — Na selu, kod ljudi koji se isključivo bave poljoprivredom i koji pri tome nisu vezani na češće dolaženje u grad (jer bi inače svoju nošnju, većinom s mnogo bijelih elemenata, u suvremenim prijevoznim sredstvima uprljali), nema baš nikakva razloga da svoju dosadašnju seljačku, pučku nošnju zamijene tzv. gradskom. Jer, kao što im je ona dobro, prikladno i svrhovito stoljećima služila (uz neke sitnije izmjene), tako im može i dalje služiti: dokle god žive na selu i bave se poljoprivredom. Ali pod dvjema pretpostavkama:

— da nosioci te seljačke (narodne) nošnje ne budu kao do sada smatrani nekim socijalno nižim ljudima,

— da razlika u cijeni između seljačke (narodne) nošnje i uobičajene gradske nošnje ne bude velika, to jest da seljačka nošnja ne bude mnogo skuplja; a pri tom se ne smije gledati samo na nabavnu cijenu nego i na trajnost, jer trajnija je odjeća zapravo jeftinija, a seljačka nošnja svakako je trajnija od obične gradske.

Iz Imotske krajine

U svečanim i važnim prigodama

Drugo. — Za one koji su se odselili i danas žive u gradovima te se bave drugim zanimanjima a ne poljoprivredom, ovo pitanje dobiva drukčije značenje. Kao što znamo, mi ne proživimo ni 24 sata u istoj odjeći, a kamoli sav život.

Na radu nosimo radno odijelo ili uniformu. Putem do radnog mjesta i na povratku s njega, kao i za obične izlaske, nosimo tzv. hodno ruho (dnevno, svagdašnje). Kod kuće se oblačimo u kućni haljetak, a za spavanje oblačimo pidžamu ili noćnu košulju. Prva je zapravo jedna od indijskih narodnih nošnji, a druga je modificirana stara seljačka rubača. Dakako, po kroju, a ne po materijalu.

Osim toga — mislim na muškarce — kad idemo na neke važnije priredbe (sprovod, koncert, vjenčanje, svečana primanja), oblačimo tamnija odijela, kadikad smoking ili čak frak. Za planinarenje imamo drukčije ruho, za šport drukčije, za javno kupanje drukčije, za tenis opet drukčije, za jahanje drukčije, itd. Kad smo vatrogasci, imamo posebnu odjeću; kad smo rudari (na svečanostima), opet posebnu. Studenti u posebnim prilikama imaju opet svoje gala-odore. Više puta se kod nas čak oblači starorimska odjeća (katolički svećenici za neke crkvene obrede) ili stara bizantska (pravoslavni svećenici za istu svrhu). Dakle, gotovo cijeli dan i gotovo cijeli život oblačimo se i svlačimo. Zar u tom silnom svlačenju i oblačenju nema nigdje mjesta za našu narodnu nošnju? Životna stvarnost nas upućuje da ima. Sinjska alka, na primjer, ne može se izvesti drukčije nego dijelom u starinskoj viteškoj, a dijelom u suvremenoj pučkoj odjeći. Isto vrijedi i za korčulansku morešku, za kotorsku proslavu sv. Tripuna, itd. Za mnoge svečane prigode, kao što su doček kakva važnoga gosta u nekom kraju, uobičajena je uporaba narodnih nošnji. U nekim zemljama zapadne Europe žene i djevojke dolaze na nedjeljnu misu u pučkoj nošnji, premda su kroz tjedan odjevene na gradsku.

Slavonska »surka«

Prema tome, u čovječjem životu ima značajnih zgoda kad je odijevanje u narodnu nošnju potrebno i zgodno. Tek treba utvrditi koje su to zgode. To su u prvom redu svečane i radne sjednice organa vlasti npr. općinskih skupština i Sabora. Kao što je u zapadnim zemljama običaj da suci pri suđenju stavljaju na glavu periku ili talar i da se zaogrću plaštem (kako bi time označili da prestaju biti obični pojedinci i postaju izvršioci državne volje), tako bi i naše ljude kao općinske vijećnike ili saborske zastupnike narodna nošnja podsjećala da prestaju biti posebnici i da sada obavljaju javne poslove, poslove od općeg, zajedničkog interesa za cijelu općinu odnosno republiku. Naravno, u većim gradovima općinski vijećnici ne mogu oblačiti narodne nošnje, jer gradovi nemaju svoje narodne nošnje, ali vijećnici iz sela oko grada (kao npr. Šestinčani, Vrapčanci itd.) raspolažu njima.

Nadalje, narodna nošnja može se prikladno nositi i na raznim mjesnim priredbama: proslavama raznih godišnjica, svečanim komemoracijama, pa čak i na mjesnim društvenim zabavama.

Svakako postoji još niz raznih događaja i prilika u kojima bismo trebali biti odjeveni u narodnu nošnju. Japanci, npr., kod kuće nose kimono i u njemu čak primaju goste, a Japanke nose kimono ne samo kod kuće nego i prilikom svečanih izlazaka (u kazalište, na koncerte i sl.).

Sve ovisi i o tome hoćemo li si moći priuštiti narodnu nošnju kao odjeću za posebne prilike.

Najpogodnije — korištenje pojedinih elemenata

Treće. — Još više mjesta za narodnu nošnju nalazimo u slučaju da je koristimo samo djelomice, to jest njezine pojedine dijelove. I naša tzv. gradska nošnja u priličnoj je mjeri mješavina dijelova iz raznih narodnih nošnji. Kravata je jedan takav dio preuzet upravo iz hrvatske narodne nošnje. Tzv. francuska kapica jest baskijsko narodno pokrivalo za glavu. Tzv. dirndl, haljinica od bijela lagana platna s kratkim rukavima i šarenom pregačom što je nose naše djevojčice, jest dio bavarske ženske odjeće. Uski ženski sukneni »šosovi« stari su odjevni predmeti balkanskih žena. Tzv. hubertusi alpinske su kabanice, a dječačke kožne hlače s »preklopom« dio su tirolske narodne nošnje.

Naši Ličani i Dalmatinci glavu pokrivaju radije ličkom ili dalmatinskom kapicom nego nespretnim šeširom, pa čak i onda kad su inače odjeveni »po gradsku«. Kod Slavonaca prilično često vidimo kako na gradsko ruho u jeseni i zimi obuku i svoj slavonski modri kaputić. Što bi našim muškarcima smetalo da ljeti umjesto raznih majica i košulja, što se nose izvan hlača, obuku platnenu košulju seljačkog kroja s pasom?

Pri svemu tomu ne trebamo se bojati da bi time naši gradovi izgubili »europsko« obilježje, na što inače tako brižno pazimo.

Naprotiv, obilje turista, stranih radnika i domaćih ljudi odjevenih u narodno ruho koje susrećemo po svim europskim gradovima ionako razbijaju sliku uniformno odjevenog gradskog stanovništva. Nakon hipija i njima sličnih grupa koje, među ostalim, i nehajnim odijevanjem pokazuju svoje protivljenje previše ustaljenom, rekli bismo okoštalom, društvenom redu, europsko društvo mnogo širokogrudnije gleda i na način odijevanja. Taj psihološki momenat ide na ruku i usvajanju nekih elemenata iz naše narodne nošnje i svakodnevnom odijevanju.

Konavljanke

Vojska — primjeri i pouke

Postoji i mogućnost da neke dijelove naših narodnih nošnji preuzmemo i za uniforme naše vojske. Poznato je da su neke vojne jedinice u SSSR-u za vrijeme rata preuzele dijelove kozačke nošnje, a ruske narodne košulje (»rubaške«) oduvijek su sastavni dio uniformi sovjetske vojske (dakako u zaštitnoj, a ne bijeloj boji). Znamo, također, da u britanskoj vojsci neke jedinice nose škotske suknjice, a druge opet pokrivaju glavu keltskim kapama. Grčki vojnici zvani evzoni odjeveni su od glave do pete u jednu vrstu grčke narodne nošnje. Talijanski »barsaljeri« nose visoke šešire, preuzete od talijanskih gorštaka. I tako dalje. Zašto ne bismo i mi slično postupili? Nema sumnje da bi u tom slučaju vojni ekonomati imali nešto više posla, ali je vrlo vjerojatno da bi »nacionaliziranje« vojničke uniforme pojačavalo u vojnika osjećaj pripadnosti svom narodu i osjećaj dužnosti da taj svoj narod i domovinu brane.

Mi ovaj čas imamo, dakako, mnogo većih briga no što je problematika uporabe narodne nošnje. Pa ipak, bilo je potrebno i o tome reći nekoliko riječi. Valja osokoliti one koji još nose narodno ruho da ga olako ne napuštaju, i podsjetiti one koji su ga već napustili kako još uvijek postoje valjani razlozi za korištenje narodne nošnje.

B. Hrvoj

Program Kluba sveučilištaraca MH

Studenti — članovi radnici Matice hrvatske u Rijeci, povezani zajedničkim problemima i specifičnim mogućnostima izvršavanja plana i programa MH, osnovali su »Klub sveučilištaraca Matice hrvatske«.

Odbor Kluba sveučilištaraca MH, na temelju već započetih akcija i presjeka riječke situacije, ističe slijedeći program:

1. Osnovna zadaća Kluba sveučilištaraca jest izvršavanje plana i programa MH.

2. Konkretne akcije na našem području jesu:

— uklapanje u kulturni život grada, ali ne kao organizacija pored postojećih, već kao katalizator kulturne klime u gradu, zatim prožimanje kulture zdravim hrvatskim nacionalnim ponosom i osjećajem:

a) povezivanje i usklađivanje rada svih kulturnih društava, sekcija, grupa i institucija, u koju svrhu treba izdavati »Izvješće MH — Rijeka« i preko njih obavještavati javnost o uslugama što ih te zajednice kulture nude, te o stanju u kojem su se one našle;

b) bdijenje nad čistoćom hrvatskog jezika: u tu svrhu treba osnovati Studentski odbor za pregled i reviziju udžbenika i skripata u Rijeci;

c) povijest našeg naroda zapostavljena je i neizgrađena u nas mladih hrvatskih naraštaja, zato u okviru Stalne tribine MH predviđamo dva predavanja, a od njih jedno iz povijesti;

d) Stalna tribina MH — Rijeka, koju zajedno s Odborom riječke Matice želimo učiniti sredstvom pomoću kojega će se naše građanstvo izgrađivati i upoznavati s kulturnom, povijesnom, filozofskom i književnom baštinom hrvatskog naroda, očekuje predavače koji su spremni održati po koje predavanje iz spomenutih područja;

e) organiziranje susreta kulturnih radnika i davanje poticaja za usklađenu kulturnu aktivnost;

f) podupiranje svake pozitivne kulturne akcije (propagandom, fizičkim radom i financijski);

g) podmladak je ono što čini mladim svaki pokret i svaku organizaciju; zbog toga je Odbor Kluba sveučilištaraca odlučio primiti u svoje redove i srednjoškolce kao potporne članove MH, a među njima i među studentima osnivati će omladinska središta. Klub sveučilištaraca MH namjerava svoj podmladak odgojiti u duhu pripadnosti svom narodu, oblikujući zdravu nacionalnu svijest, bez ekstremnosti i bez nacionalnog ravnodušja;

h) kao studenti u Matici hrvatskoj, mi želimo sudjelovati i u »Tjednu brucoša«, unutar kojega predlažemo Dan sveučilištaraca MH;

i) povezanost sa Savezom omladine i Savezom studenata već postoji, i to je temelj za zajednička djelovanja.

Ovo je program koji, s našeg stajališta, obuhvaća i iscrpljuje naše područje rada. U novoj situaciji on doživljava izmjene i dopune, ali uvijek u skladu s općim programom MH.

Utvrđeno na sastanku Odbora Kluba sveučilištaraca Matice hrvatske u Rijeci (30. VI. 1971.).

Darko Deković

OSVRTI

ZADAR

Kada počinje povijest Hrvata?

Na inicijativu Povijesnoga društva Hrvatske zadarski znanstvenici, predavači povijesti u srednjim školama i školskim centrima i omladina raspravljali su o nastavnim programima i o udžbenicima povijesti u srednjim školama, a napose o zastupljenosti povijesti Hrvata u njima. Dr. Stijepo Obad, docent Filozofskoga fakulteta u Zadru i tajnik Društva povjesničara, iznio je ponajprije rezultate rasprava vođenih o istoj temi u Zagrebu, koje su zadarski povjesničari prihvatili u cijelosti, dopunjujući ih problemima i primjedbama s kojima se svakodnevno susreću u svome nastavničkom radu.

Zadarski povjesničari ne zahtijevaju samo dopune ili izmjene, već u cijelosti nove programe nastave i udžbenike povijesti u kojima će povijest Hrvata, kao i ostalih bratskih naroda, biti zastupljena onako kako to dolikuje jednomu narodu s tisućljetnom kontinuiranom državnošću.

Zar uistinu nije žalosno konstatirati činjenicu da naši srednjoškolci mnogo više znaju o pričama iz života Marije Terezije, o Filipu IV. Lijepom, o ... negoli o zbivanjima iz tisućljetne povijesti svoga, hrvatskoga naroda, o njezinim junacima i putu. Oni koji su slušali u srednjim školama povijest, često su »padali«, gubili školske godine, gubili sebe, stoga što nisu znali »nešto više o Tereziji, o Franji I., Bismarcku, o kojima (što je činjenica) mnogo manje znaju pripadnici njihova vlastita naroda; nađu se u teškom položaju kad ih netko upita istinu o Starčeviću, Radićima, Jelačiću, Kvaterniku, Supilu ... Oni znaju veoma malo. Ali kadri su satima raspravljati o Waterloou, Kongu, Biafri. Upitajte Engleza (onoga prosječnog), Nijemca, čak Austrijanca, prvoga susjeda, nešto o povijesti svojega naroda. Šutjet će i pitati: tko ste vi?

Na drugoj strani, sastavljači naših školskih nastavnih programa, po kojima se, na žalost, ravnaju stručnjaci-sastavljači udžbenika, zanemaruju svoju povijest forsirajući svim silama tuđu.

I našli smo se u situaciji kad možemo slobodno upitati: gdje je povijest Hrvata i kada ona počinje?

Zadarski stručnjaci argumentirano su išli po programu od stranice do stranice dokazujući nedostatke, utvrđujući pogrešan način informiranja, a da se i ne govori o »znanstvenom« pristupu sastavljača programa. (Što je ovdje nedostajalo: stručnost ili hrabrost, nije teško pretpostaviti.)

Nije točno da Hrvati nemaju stručnjake-povjesničare. Njima nije dano da sve kažu kako treba, u interesu Nečega ili Nekoga (koga?).

Stoga su, rečeno je u Zadru, upravo udžbenici tiskani u Hrvatskoj najviše jugoslavenski, engleski, njemački, svjetski (ničiji!), a najmanje nacionalni. Tko je to skrivao povjest Hrvata? Kako se može dogoditi da povijest jednoga ratničkog i hrabrog naroda počinje tek Pragramatičkom sankcijom, tek ilirskim preporodom? Ta nije valjda tek tada počela?

Što je s kulturnom poviješću Hrvata? Koji to udžbenik o njoj govori — kad već ne istinski, konkretno — barem korektno?

Čija je tisućljetna povijest Hrvata, povijest kulturna, gospodarska i politička — to će vjerojatno odgovoriti netko kad bude sastavljao nove programe, koji se inače zovu nastavni plan i program rada za srednje škole.

Jedno je točno: ne smije se dopustiti da se ne zna istina o svemu što se zbilo, što Hrvate čini narodom (a tako, dakako, i ostale narode u sklopu SFRJ). I to u prvome redu u interesu onih koji dolaze.

Stoga, zahtjev zadarskih povjesničara, znanstvenika i mladeži glasi: nove programe, nove znanstveno utemeljene udžbenike hrvatske povijesti!

Marko Vasilj

Lička narodna nošnja

Zašto se ne brinemo o ličkoj starini?

Nekad je Ličane resila lijepa starinska narodna nošnja, koja se zbog svoje ljepote nije imala zašto stidjeti ni najljepših drugih odora. Lijepo vezene natikače, hlače od domaćeg ličkog sukna, ječerma, brvenaci, 'aljinac, te uza sve to najljepši dio ličke nošnje — popularna lička crvenkapa s resama! Divota je nekad bilo vidjeti Ličanina u toj krasnoj odori, koja je tako lijepo i uzorno označivala zavičajnu vezu s krajem ispod Velebita.

Osim odjeće bilo je u Lici nekad obilje lijepih narodnih običaja: svatovski »vinac«, lička dangubica, »orcanje«, popularno ličko kolo i još poznatije ličko prelo...

Poznato je da određene navike i etnos proizlaze iz duha epohe, a isto se tako zna da je duh epohe zasnovan na određenom načinu života i na određenoj mogućnosti zadovoljavanja svakodnevnih egzistencijalnih potreba. Zato danas, kad je tehnika i s njom nošena civilizacija prodrla i do najzabačenijeg ličkog sela, nije čudo što nestaje lijepa lička starina.

Međutim, trebi li tom haračenju civilizacije po narodnom etnosu ostati ravnodušan? Treba li i smije li se sklopljenih ruku pasivno promatrati kako brzo i sigurno umire lijepa lička starina? Zasigurno ne! Osobito stoga što se ta starina uz malo dobre volje može održati s malo napora. Obnova i održanje te starine isplatilo bi se čak i s onog najvulgarnijega komercijalnog stajališta. Mnoštvo turista prolazeći Likom u ovim ljetnim danima, traže li bilo kakav lički suvenir, teško ga nalaze i na mjestima gdje bi suvenira trebalo biti! Ne bi li lijepa lička narodna nošnja, ili barem originalna starinska lička crvenkapa, mogla poslužiti kao suvenir, kao lijepa uspomena?

Lički turistički radnici mogli bi razmisliti o tome kako bi se lički folklor očuvao barem iz privrednih, turističkih razloga. Možda bi on mogao poslužiti i kao unosno vrelo deviznih prihoda za Liku!

Nikola Bićanić

OBLJETNICA

DRVENIK

Zrinski i Frankopani

U vinodolskom mjestu Driveniku priređena je u nedjelju, 11. ov. mj. akademija u spomen 300-te obljetnice junačke smrti knezova P. Zrinskog i F. K. Frankopana.

U kratkom proslovu istaknuti su opravdani povijesni razlozi za oživljavanje uspomene na Zrinske i Frankopane, jer su oni bili gospodari i driveničkog grada a i cijele župe Vinodol. Trojica predstavnika Driveničana sudjeluju pri sastavljanju Vinodolskog zakonika 1288. u Novom. Nekoliko povjesničara i publicista navodi Drivenik kao rodno mjesto znamenitog renesansnog sitnoslikara Julija Klovića (vjerojatno, hrvatskim imenom Jurna Klarića), što tvrdi i narodna predaja, a koji uz pomoć knezova Frankopana u svojoj 18. godini odlazi u Mletke radi daljnjih nauka. Stoga mu je u jesen 1969. u Driveniku podignut brončani spomenik.

Recitirana je poznata rodoljubna pjesma A. Šenoe »Na Ozlju gradu«, koja je u slušatelja — osjećajno interpretirana — izazvala baladičan ugođaj ispunjen ponosom na slavnu hrvatsku prošlost.

U opširnom i zanimljivom predavanju o radovima Zrinskih i Frankopana i značaju urote Zrinsko-Frankopanske prikazao je Julije Petrinović tako živom riječju i plastičnim izlaganjem ta dva slavna i junačka hrvatska roda i njihove najistaknutije predstavnike, da su ga nazočni mještani pomno slušali prateći slijed povijesnih događaja.

Na kraju je predsjednik Mjesne zajednice Mate Jerčinović predložio da se postavi mramorna spomen ploča na najveću kulu driveničkog kaštela s uklesanim tekstom: U spomen 300-te obljetnice Zrinsko-Frankopanske urote 1671—1971. — Driveničani.

I time će se vidno i trajno obilježiti ovaj vrlo značajan povijesni jubilej hrvatskog naroda.

Nadati se možemo da je akademija s predavanjem, prepunim povijesnih činjenica i protkanim prikazom junaštva i životnih zgoda pojedinih ličnosti, zapalila u mladine zapretenu iskru rodoljuba i pobudila u nje jače zanimanje za našu slavnu prošlost.

A. C.

Mihovil Pavlinović

Upravo se navršilo 140. godina od rođenja velikog sina naše dalmatinske Hrvatske — Mihovila Pavlinovića.

Obljetnica pada u pravom povijesnom času u kojem se isticanje Pavlinovićeve ličnosti i djela poklapa s prisutnim, prisutnijima no ikada, tokovima i nastojanjima što čvršćeg povezivanja svih hrvatskih krajeva. Takvim povijesnim nastojanjima i stoljetnoj težnji, prisutnoj na ovom lijepom hrvatskom tlu još od početaka ovog tisućljeća, i Pavlinović je prionuo svim žarom i dao cijelog sebe.

Mihovil Pavlinović rođen je u Podgori 28. siječnja 1831. godine, u vrijeme kad su u cijeloj Hrvatskoj, a Dalmaciji posebno, bile vrlo teške prilike. Potekao je iz istog onog podbiokovskog kraja u kojem se rodio i fra Andrija Kačić-Miošić, znameniti Pavlinovićev prethodnik u isticanju ideja o ujedinjavanju svih hrvatskih krajeva.

Dalmacija je u to vrijeme bila u vlasti protalijanskih elemenata, tzv. autonomaša, koji su pomoću tzv. autonomije nastojali da ovaj hrvatski kraj, u kojem je bila i kolijevka drevnog hrvatskog kraljevstva, što više od matice Hrvatske odvoje.

Služili su, dakako, tuđincu koji se prema nama uvijek odnosio po onoj poznatoj starorimskoj krilatici: »Podijeli (zavadi), pa vladaj!« U imovinsko-klasnom smislu autonomaši su bili bogati vlasnici i posjednici krupnih imanja i položaja, suprotstavljeni dalmatinskom puku, koji je bijedno životario, ne samo bez osnovnih životnih sredstava nego i bez najminimalnijih građansko-političkih prava. U Dalmaciji, npr., nije bilo općeg prava glasa, a škole su bile također u rukama autonomaša. Hrvatskih čitaonica i sredstava za javno djelovanje među narodom nije bilo, itd. A uza sve to, narod je čamio u vrlo teškim, upravo nesnošljivim ekonomskim prilikama.

Pavlinović se rodio upravo u vrijeme začetaka ilirskog pokreta čije je ideje o oslobođenju Hrvatske od tuđinca i o njenom ujedinjavanju u samosvojnu zajednicu hrvatskog naroda prigrlio svim svojim bićem neumornog borca i prosvjetitelja. Zajedno s nizom drugih istaknutih Hrvata onog vremena u Dalmaciji (među kojima posebno treba spomenuti: Klaića, Pucića, Biankinija i Natka Nodila) založio se Pavlinović za širenje prosvjete među hrvatske mase uz pomoć otvaranja novih škola i narodnih čitaonica, za opće pravo glasa i za gospodarsko i nacionalno oslobođenje dalmatinskih i svih drugih hrvatskih širokih slojeva.

Osobito je prosvjetiteljska i politička djelatnost ovih dalmatinskih preporoditelja bila intenzivna nakon listopadske diplome 1860. god., tj. nakon pada bečkog apsolutizma, kada su narodnjaci izborili ponajprije dobivanje općeg prava glasa, da bi na osnovu toga pridobili za sebe većinu dalmatinskih općina i dobili većinu u Dalmatinskom saboru. U svojim člancima i republikama u zadarskom »Narodnom listu« Pavlinović je zajedno s Nodilom, Biankinijem, Klaićem, Pucićem i drugim hrvatskim rodoljubima oštro razobličavao politiku autonomaša i sve zastupnike stranih interesa u Dalmaciji i uopće u Hrvatskoj. Osobito je sjajni Pavlinovićev stilski talenat dolazio do izražaja u oštroj borbi protiv talijanaških vođa u Dalmaciji — Lapene i Bijamontija.

Izvrstan pisac i stilist, svestran poznavalac domaćeg narodnog jezika, odrješit i oštar, isticao se Pavlinović i kao narodni zastupnik u Carevinskom vijeću u Beču, gdje se jednako uporno i neumorno zalagao za hrvatske interese.

Rodoljublje ovog istinskog Hrvata lijepo se vidi u njegovu sjajnom govoru na obljetnici slavne smrti hrvatskog junaka Nikole Šubića Zrinskog.

Na kraju ovog govora ističe Pavlinović: »Hrvatska preko sebe nije dala Tataru, nije dala Turčinu, dvaput je spasila kršćanstvo i civilizaciju. Od postanka pa do danas nije pregorila svoga državnog bića, vjekovi su na nju nanizali nesreće, ali nje se sramota nikad dotakla nije, sredica Hrvatske ostala je netaknuta, pravo hrvatsko ostalo je živo, slobode hrvatske nitko ne slomi.«

U svojim književnim djelima, u svojim putopisima po našim krajevima, pjesmama, u pripovijestima prebire Pavlinović po slavnoj hrvatskoj povjesnici ističući njene prvake na svim područjima ljudske djelatnosti i stavljajući ih kao uzor pred oči suvremenicima, osobito hrvatskoj omladini. U svim svojim djelima vodio se ovaj neumorni pregalac jednim ciljem, koji se može izraziti na više načina: ljubavlju prema Hrvatskoj, potrebom njenog neodložnog ujedinjavanja, slobodom njenog jezika, slobodom svega hrvatskog roda, gospodarskim, kulturnim, nacionalnim preporodom hrvatskog naroda pritiješnjenoga tuđinskim jarmom kroz stoljeća i stoljeća ...

Posvetivši se tom rodoljubnom cilju, žrtvujući na oltar oslobođenja svoje domovine energiju cijelog svoga bića, umro je Mihovil Pavlinović 18. svibnja 1887. god. u svojoj rodnoj Podgori, sa svega 57 godina.

Nikola Bičanić

KRATKE VIJESTI

O mogućnostima studiranja u SRH

Ovih je dana izišlo iz tiska, u nakladi Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, najnovije četvrto prerađeno i dopunjeno izdanje knjige »Izbog studija na fakultetima, akademijama, visokim i višim školama u SR Hrvatskoj«.

Ova knjiga koju je napisao inž. M. Rotar, stručni konsultant za školsku i profesionalnu orijentaciju, postala je već tradicionalni priručnik i vodič učenicima, roditeljima i nastavnicima o mogućnostima i uvjetima upisa na visokoškolske ustanove u našoj Republici.

Najnovije izdanje sadrži pregled svih fakulteta, akademija, visokih i viših škola u SR Hrvatskoj, uključujući i posljednje promjene po odjelima, odsjecima i smjerovima studija.

RIJEKA

Komemoracija hrvatskim velikanima

U ponedjeljak, 28. lipnja, grad Rijeka — koji je još Matoš nazvao »krvavom ranom pod srcem Hrvatske« — konačno je komemorirao tristotu obljetnicu pogubljenja hrvatskih velikana Petra Zrinskog i Krste Frankopana. U palači Povijesnog i pomorskog muzeja tog je dana na inicijativu Pododbora MH održan stilski koncert prigodom tristote obljetnice urote zrinsko-frankopanske. Općinstvo je burnim pljeskom pozdravilo vokalni oktet »Kvarner«, krasnoslovitelje starih tekstova Zdenku Trajer i Ivu Bibala, te glasovirsku pratnju Sonje Kraljić

Koncert je bio repertoarno uokviren: započeo je himnom »Hrvatska domovina«, a završio je istarskom »Krasna zemljo«.

Riječka kulturna javnost veoma je povoljno ocijenila izbor i vodstvo profesora Vladimira Fajdetića.

D. D.

Gdje orao gnijezdo vije

Članovi »Zrinskog« kulturno-prosvjetnog društva hrvatskih kajkavaca, ne miruju ni u ovim sparnim srpanjskim danima. Kako njihova rujanska »Karavana putovima Zrinskih i Frankopana« neće obuhvatiti staro sijelo Zrinskih — tvrđavu Zrinj, članovi tog društva organizirali su poseban izlet do te tvrđave, o kojoj su povjesničari rekli da je podignuta »tamo gdje orao vije svoje gnijezdo«.

Zrinj danas

Izletnici nisu naišli na orlove, već na jastrebove što kruže nad ruševinama tvrđave kojoj su udarili temelj Babonići još potkraj XIII. stoljeća.

Na ostatak zrinjskih utvrda položen je lovor-vijenac društva »Zrinski«.

T. D.

Mađarski književnici u Zagrebu

Nesumnjivo je rezultat decentralizacije što se posljednjih godina sve više proširuje i obogaćuje kulturna suradnja svih naših naroda sa susjednim i drugim zemljama. Jedan je od rezultata tog procesa i uspostavljanje suradnje između Društva književnika Hrvatske i Saveza književnika Mađarske.

Upravo ovih dana, od 21. do 24. srpnja, u Zagrebu je boravila delegacija Saveza književnika Mađarske u kojoj su bili Jozsef Darvas, predsjednik Saveza književnika Mađarske i podpredsjednik mađarske Narodne fronte, zatim István Simon, glavni urednik ugledne književne revije »Kortárs« (»Suvremenik«), te István B. Szabo, profesor suvremene mađarske književnosti u Institutu za književnost mađarske Akademije. Treba odmah naglasiti da su sva tri gosta iz susjedne Mađarske također i ugledni književnici.

Gosti su predstavnicima Društva književnika Hrvatske predali vrijedan dar: 7. broj revije »Kortárs« u kojemu je objavljena panorama suvremene hrvatske poezije u prijevodu Zoltána Csuke. S po jednom ili više pjesama u Panorami su zastupljeni slijedeći suvremeni hrvatski pjesnici: Jure Franičević-Pločar, Jure Kaštelan, Vesna Parun, Zvonimir Golob, Slavko Mihalić, Višnja Stahuljak, Josip Pupačić, Miroslav Mađer, Milivoj Slaviček, Ivan Slamnig, Vlado Gotovac, Nusret Idrizović, Krsto Špoljar, Zlatko Tomičić, Đurbravko Ivančan, Vesna Krmpotić, Đurbravko Škurla, Irena Vrkljan, Nada Iveljić, Tomislav Sabljak, Marija Čudina, Zvonimir Majdak, Igor Zidić, Dubravko Horvatić, Nikica Petrak, Ante Stamać, Antun Šoljan i Dalibor Cvitan. Dodajemo da je prije, svega mjesec dana u Mađarskoj objavljena vrlo reprezentativna Antologija poezije naroda SFR Jugoslavije u kojoj hrvatski pjesnici također zauzimaju važno mjesto. I ovu je Antologiju u cjelini preveo agilni Zoltán Csuka.

Općenito se može reći da se u Mađarskoj u znatno većoj mjeri prevodi suvremena hrvatska književnost nego što to činimo mi u Hrvatskoj s mađarskom književnošću. Sve to i nije slučajno. Na hrvatski jezik prevodi mađarsku književnost svega jedan književni prevodilac, Enver Čolaković. Ali, Zagrebačko sveučilište, na primjer, još nije otvorilo katedru za mađarski jezik i književnost. Imamo brojne rječnike za engleski francuski i njemački jezik, ali nam nedostaje hrvatsko-mađarski rječnik.

Kad naglašavamo potrebu poboljšavanja kulturnih veza između susjedne Mađarske i Hrvatske, onda istodobno mislimo na mnoge stotine godina ovakvog ili onakvog zajedničkog življenja, a posebno na više od stotinu tisuća Hrvata koji žive u Mađarskoj.

Početkom ove godine delegacija Društva književnika Hrvatske posjetila je Savez književnika Mađarske i u Budimpešti raspravljala o mogućnostima poboljšanja međusobnih književnih veza.

Sada su ti razgovori u Zagrebu nastavljeni. Sigurno je najzanimljivija odluka ovih dviju književnih organizacija da stvore zajedničku komisiju koja će stalno pratiti prevođenje hrvatske književnosti u Mađarskoj i mađarske književnosti u Hrvatskoj, davati sugestije što da se prevede, iznositi kritičke primjedbe itd. Prvi sastanak komisije, u koju je ušlo po pet književnika iz jedne i druge književničke organizacije, održat će se već u rujnu ove godine u Dubrovniku.

Premda su poteškoće velike, nesumnjivo je da mi u Hrvatskoj već sada možemo učiniti mnogo više za prevođenje mađarske književnosti. Imamo književnih revija kao malo koji narod u svijetu. Kad bi svaka od njih jednom na godinu posvetila samo desetak stranica prijevodima iz mađarske književnosti, mogli bismo brzo svladati zaostatke.

Međutim, činjenica je da mi u Hrvatskoj vrlo malo znamo o mađarskoj književnosti pa se i urednici književnih revija teško mogu orijentirati što bi najprije trebalo prevesti. Da bi ispunilo tu prazninu, Društvo književnika Hrvatske naručilo je od mađarskog kritičara i povjesničara književnosti Istvána B. Szaboa »Pregled mađarske književnosti XX. stoljeća«. Ovaj Pregled objavit će revija »Most«, koja je preuzela zadatak oko poboljšanja hrvatskih međunarodnih književnih veza.

I još nešto: nakon gotovo petnaest godina rada književnik i prevodilac s mađarskog Enver Čolaković dovršio je Antologiju mađarske poezije od početaka do danas. Za ovo svoje životno djelo Enver Čolaković u ovom trenutku još nije našao izdavača, no sada je Društvo književnika Hrvatske preuzelo brigu o izdavanju Antologije. Vjerujemo da će fondovi za kulturu podržati nastojanje Društva književnika Hrvatske da se što skorije ispuni još jedna praznina u našoj prevodilačkoj književnosti.

Razgovori između predstavnika Saveza književnika Mađarske i Društva književnika Hrvatske (Ivo Frangeš, Slavko Mihalić, Enver Čolaković) bili su dakle konkretni. Zbog toga i možemo vjerovati da će dati rezultate. Međutim, ovi razgovori također mogu biti i pouka: bilo bi neophodno da se utvrdi koji su sve dugovi naše književnosti prema svijetu. Jer kad kažemo da ne postji hrvatsko-mađarski rječnik, treba dodati da nemamo ni rječnika češkog, slovačkog, norveškog, švedskog, rumunjskog, bugarskog, portugalskog, ukrajinskog... i kolikih još drugih jezika. Vrlo malo znamo o suvremenoj rumunjskoj, finskoj, danskoj, grčkoj i turskoj književnosti. Time gubimo dvostruko: naš je duhovni život osiromašen nepoznavanjem svega vrijednog što se u svijetu stvara, a s druge strane, manje smo zanimljivi kao partner u međunarodnom kulturnom povezivanju.

A mogućnosti, ponavljamo, postoje. Trebalo bi samo nešto više sustavnosti u radu.

Dobro je što možemo reći: počelo je...

(M)

Iznimnost

U filmskom Zagrebu dogodilo se nešto lijepo. Čudno lijepo, možemo reći, jer je u nas svaki lijepi postupak sasvim čudan.

Pretprošlog naime četvrtka, 15. srpnja, u prostorijama FAS-a *Kruno Hajdler*, direktor samog FAS-a, priredio je prijateljsko primanje u čast dvojice mladih, tek diplomiranih filmskih režisera — *Rajka Grlića* i *Lordana Zafranovića*, svojih suradnika.

Najljepše i najčudnije u tome nije sama činjenica da se ovdje radi o *prvim diplomiranim filmskim režiserima akademskog ranga u Hrvatskoj*, nego je to pažljivost Krune Hajdlera, njegovo umijeće da ovu činjenicu opazi i ocijeni je značajnom, da je istakne i da pokaže ovim mladićima kako o njoj ovdje bar netko ipak sa sklonošću mari. Još je jedna lijepa značajka te večeri: odziv uzvanika, koji su — bez bliska interesa, jer je riječ o »malom« producentu i mladim režiserima neučvršćena ugleda i položaja — smatrali zgodnim doći na ovo primanje i posvjedočiti o svojoj pažnji.

Rajko Grlić (rođen 1947.) i Lordan Zafranović (1944.), obojica do tada filmski amateri (s napomenom da je Zafranović imao snimljen i profesionalni kratki igrani film), primljeni su 1967. godine u Pragu na jednu od svjetskih najčuvenijih filmskih Akademija — FAMU (Fakulta muzickih umĕni). Zahvaljujući valjanosti filmova s kojima su došli na prijemni ispit, obojica, i Zafranović i Grlić, bili su primljeni na drugu godinu, u klasu profesora Elmara Klosa, korežisera »Trgovine na korzu«, dobitnika »Oskara«. Petogodišnji su studij završili u rekordnom roku, s najboljim ocjenama, hvaljeni kao najbolji studenti Akademije, na ponos svojim profesorima (o svemu tome osobno sam se uvjerio za svojega nedavnog boravka u Pragu). Odlazak na filmski studij bio je pionirski posao, a to je značilo da se u sredini u kojoj ovjerene filmske kvalifikacije nisu nužne, sredini gdje se filmska kultura smatra darom ljudske prirode — taj studij ocijenio ipak kao potreban. Zahvaliti je *Zlatku Sudoviću*, ondašnjem tajniku Društva filmskih radnika, koji je, osjećajući potrebu za školovanim kadrom, upozorio Zafranovića i Grlića na konkretnu mogućnost odlaska u Prag i potakao ih da je iskoriste.

Međutim, još su se u većem pionirskom poslu našli diplomci kada su se vratili sa sustavnom filmskom naobrazbom u ovu sredinu koja tu naobrazbu ne poznaje, koja joj ne zna važnost. Pa dok su beogradski »Pražani« (s kojima su činili prvu grupu naših studenata na praškoj Akademiji nakon gotovo dva desetljeća) našli u svojoj sredini na veću mobilnost i bar neke propusne kanale (beogradska Televizija), dotle su njihovi zagrebački prijatelji našli u svojoj sredini uglavnom na krutu odbojnost koja ne samo da nimalo ne uvažava njihovu školovanost već uzima za zlo što ti mladići smatraju svoju školovanost za nekakvo važeće jamstvo, očekujući od drugih da ga uvaže i omoguće im naravan filmski razvitak. Kako to izgleda neka ilustrira nedavni primjer: Komisija Fonda za kratki film zatražila je pregled Grlićevih dosad snimljenih filmova, očito sumnjajući u njegovu spremnost realizacije predloženog scenarija — a sve to u prilikama u kojima bez problema dobivaju filmove (i to ne samo kratke već i *dugometražne*) ljudi što nisu djelatno nikada čak ni sudjelovali u snimanju, a kamoli prethodno režirali neki, makar i školski ili amaterski, film.

Nema dvojbe: kriterije školovanosti, znalaštva ova sredina trenutno doživljava kao opasne, jer ugrožavaju onaj blaženi filmsko-vrijednosni kaos koji omogućuje da filmom dominira drukčiji red: red čvrstih društvovnih veza i ispovezanosti. Tako će, međutim, biti već malo teže postupati kad se ovoj dvojici pridruže školovani režiseri sa zagrebačke Akademije: teško će tada biti čitavu mladu generaciju školovanih filmaša proglasiti nepotrebnom, mada je isto tako teško vjerovati da se to neće pokušati. Hrvatske nesnošljivosti — parafrazirajmo Matoša — bjelodano imaju više ukusa od hrvatskih prihvata.

Vjerojatno je sada i samome čitaocu lako vidjeti koliko je u tim okolnostima pažnja FAS-a, Krune Hajdlera — iznimna. No, iznimno za ovu sredinu, ona nije iznimna za samog Hajdlera: jer FAS, ma koliko »mala« kuća, ***jedina je u Hrvatskoj koja se sustavno brine za mlade filmske kadrove*** — što u nas nitko, od drugih producenata pa do Fonda, ne čini.

HRVOJE TURKOVIĆ

IZJAVA MARIJE PEAKIĆ-ŽAJE

Želim izvijestiti čitateljstvo HT da je prof. Lj. Jonke svojim »Objašnjenjem« tiskanim u br. 14 jasno i korektno osvijetlio moj istup na »Šimićevim susretima« te tomu nemam što dodati.

U istom broju javio se svojom »Napomenom« S. Vučićević. Energično odbijam dovođenje moje osobe u bilo *kakvu vezu* s nekim prigovorima koji se odnose na ovogodišnje »Šimićeve susrete«, a nalaze se u tom tekstu.

Voditi polemiku sa ostalim dijelovima onako sročene »Napomene« i s onakvim insinuantnim rječnikom dovelo bi me, možda, u pitanje i kao osobu i kao književnicu.

Netko u ovom slučaju *ipak može* sačuvati dostojanstvo književne riječi. Ja tu priliku jasno vidim i koristim, da bih se ovom »Izjavom« sačuvala.

karte na stol

PITANJA

Drugu Zvonku Špoljaru, članu Izvršnog vijeća SR Hrvatske

Prema posljednjim vijestima, osigurana su sredstva za izgradnju mosta preko Dunava kod Iloka i Bačke Palanke, koja je ovih dana i započeta. SR Hrvatska navodno je osigurala dio sredstava u ime udjela općine Vukovar.

Budući da je većina slavonskih i vojvođanskih općina odlučila da se konačno izgradi most preko Dunava između Erduta i Bogojeva, jer se njime skraćuje udaljenost između Vojvodine i Slovenije za 145 km u odnosu na sadašnje zaobilazne veze. i budući da je općina Osijek već izgradila odgovarajuću pristupnu cestu, ne odgađa li se izgradnjom mosta kod Iloka i Bačke Palanke odluka o mostu kod Erduta i Bogojeva?

Ako se ne odgađa, kada treba početi izgradnja erdutsko-bogojevskog mosta? U Slavoniji novoizgrađenu cestu za vezu s Vojvodinom već zovu »udičarskom« ili »pecaroškom« cestom, jer ona zasad služi samo njima, budući da je erdutski kombinirani most 16 sati na dan zatvoren za cestovni promet zbog prolaska vlakova.

Iz kojih će se sredstava izgraditi most preko Dunava Erdut-Bogojevo?

Radničkom savjetu poduzeća »Jelsa«

Predstavnici vašeg poduzeća donijeli su odluku o kupnji zemljišta od korisnika koji su ih prije dobili bez naknade. Riječ je o kupnji zgrada i kompleksa zemljišta koji su poslije rata predani na uporabu Saveznom izvršnom vijeću, a ono je te zgrade predalo na korištenje SR Srbiji i konačno Upravi grada Beograda za dječje odmaralište. Sada se vaše poduzeće obvezalo da će riješiti pitanje iseljenja na svoj teret i da će Upravi grada Beograda predati u posjed 20.000 m^2 zemljišta bez naknade, a preko 5.000 m^2 zemljišta uz naknadu od 30 din po 1 m^2, te o svom trošku provesti struju i izgraditi dalekovod do zemljišta, montirati trafo-stanicu, provesti vodovod i izgraditi asfaltni put, širok 5 metara, radi spoja s magistralnim putem. Budući da troškovi pribavljanja zemljišta za potrebe izgradnje hotela, za vaše poduzeće predstavljaju preveliko opterećenje, koje neće biti lako naknaditi niti budućim prihodima, ne biste li trebali zatražiti reviziju sklopljenih ugovora a od korisnika odgovarajuću naknadu, umjesto da skupo plaćate zemljište koje su njegovi korisnici ranije dobili bez naknade?

Pravila i »iznimke«

U Pravilima za osiguranje motornih vozila Osiguravajućeg zavoda »Sava« iz Ljubljane (izdana 1970), a taj zavod ima podružnice i u mnogim mjestima u Hrvatskoj, stoji:

»Ova je pravila donio Radnički savjet Zavoda na svojoj sjednici održanoj 27. prosinca 1969. i važe za područje NR Hrvatske, osim za područja poslovne jedinice Čakovec i Koprivnice.«

Zbog nekih nejasnoća u formulacijama molimo drugove iz »Save« da nam objasne:

1. Zašto su područja Čakovca i Koprivnice izuzeta iz Socijalističke Republike Hrvatske (a ne NR Hrvatske!)? I koja to pravila vrijede u ovim graničnim područjima ako ne ona koja se odnose na SR Hrvatsku?

2. Donosi li Radnički savjet »Save«, koja — kako pretpostavljamo — slobodno djeluje na čitavom području Jugoslavije, za svaku republiku posebna pravila, ili možda donosi jedna pravila za Sloveniju, a druga za sve ostale republike?

»Pikant serviert« à la Yugotours

Yugotours je za »Jugoslavene spreman sve učiniti«. Yugotours ne brine brigu »za Jugoslavene« samo kod kuće, Yugotours ih zabavlja i u Njemačkoj. Yugotours u tu svrhu, spremno i ljubazno dovodi sa sobom »jugoslavenske pevače«. U svom pak bogato opremljenom turističkom katalogu tiskanom na njemačkom jeziku Yugotours poziva Nijemce u Istrien, Kvarner Bucht, Nord-Dalmatien, Mittel-Dalmatien, Süd-Dalmatien i najednom, hop, kojeg li čuda slijede: Montenegro i Slowenisches Bergland.

Yugotours je dakle raspoložen čak i primijetiti da postoje republike i narodi u Jugoslaviji — ukoliko, naravno nije riječ o Hrvatskoj i Hrvatima.

U Slavoniji žive – pastrmke i somovi

Turistički savez Slavonije i Turistički savez Hrvatske tiskali su katalog »Slavonija«. Popratni tekst tiskan je na hrvatskom, njemačkom, talijanskom i mađarskom jeziku. U tom tekstu saopćeno je zainteresiranim turistima, osobito lovcima, da je Slavonija zemlja »različite ljepote«. »burne historije«, u Slavoniji ima »baroknih dvoraca« i »graničnih karaula«. Posebno pak obilježje Slavoniji daje njezino »etnografsko bogatstvo«. Nadalje, u katalogu čitamo da u Slavoniji ima »slavonskih šuma«, »slavonskih jelena« »pastrmki i somova« i zato turisti-lovci »zadovoljni napuštaju slavonska lovišta«. Klima je pak u Slavoniji »veoma ugodna« jer »ljetni su dani topli a noći svježe«. Prometnice su dobre pa svatko može doći i uživati u »ljepotama Slavonije«.

U Slavoniji ima dakle svega i svačega — osim Hrvatske: ta riječ je, naime, u prospektu brižno izbjegnuta.

Künstlerei

Reklamirajući hotele »Olympia« i »Punta« u Vodicama »Veletrgovačko-ugostiteljsko poduzeće Vodice-Dalmacija« iskazalo je u svom prospektu pisanom na njemačkom jeziku zavidnu sposobnost reklamiranja. Čitamo tako u tom prospektu o »des Tourismus in Jugoslawien« o »dalmatische Spezialitäten«. Tu su zatim »dalmatische Klappen«, »dalmatische Kugelspiel«, »dalmatische Kolorit«, »dalmatische Heimes«, »dalmatische Küche«, »dalmatische Konoba«, »dalmatische Fisch«, »dalmatische Landschaft«, »dalmatische Zona« itd.

Uvod u ovaj nadahnuti tekst potpisao je »Aussen und Grosshandel — Gastwirtschaftsunternehmen — VODIČANKA dipl ök R. Roca.

Ona nezgodna riječ i ovom je prilikom, dakako, izbjegnuta.

Suverenitet konkurencije

Čitamo u »Vjesniku« od 28. srpnja 1971.: »Dunavski Lloyd iz Siska, luka »Tranzit« na Dravi u Osijeku, te ŽTP Zagreb preuzeli su posao koji svakom od njih donosi veliki devizni dolarski priliv. Riječ je o transportu željezne rudače koja je iz Brazila stigla u luku Bakar namijenjena za preradu u austrijskom gradu Linzu. Nosioci posla zatražili su dozvolu Sekretarijata Izvršnog vijeća Sabora za privredu, Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove i Općinske skupštine da brod pod inozemnom zastavom može uploviti do Osijeka, dobili je i prišli realizaciji posla. Jedan konvoj pod austrijskom zastavom uplovio je u osječke vode svega 18 kilometara od ušća Drave u Dunav i prevezao prvih 3200 tona željezne rude.

Nakon toga interveniralo je Jugoslavensko riječko brodarstvo iz Beograda. Taj kolektiv je tvrdio da Drava nema status internacionalne rijeke i da je time povrijeđen integritet naše zemlje. JRB je zatražilo intervenciju Izvršnog vijeća Srbije i sekretar za privredu tog Vijeća Ištvan Berdal je tim povodom izjavio da ne može prihvatiti tumačenje člana 38. Zakona o prelasku državne granice brodovima kojeg su dali njegovi kolege iz Sekretarijata za privredu SR Hrvatske

JRB uputilo je i pismo SIV-u u kojem ističe da je to presedan. Iako je u utorak bio praznik, u Osijeku su se sastali predstavnici Dunavskog Lloyda i luke »Tranzit«. Oni su istakli da su za uplovljenje austrijskog broda u naše vode dobili odobrenje nadležnih organa. Zbog toga predstavnici poduzeća iz Osijeka i Siska ne vide razlog uzbuni.

Čini se ipak da je riječ ne o narušenom integritetu i sigurnosti naše zemlje, već o konkurentskim razlozima. Kako će se sve završiti? — teško je predvidjeti. U svakom slučaju s rješenjem tog spora ne bi trebalo dugo čekati, jer željezna ruda iz Brazila čeka da bi se transportirala u Linz«.

30. OBLJETNICA REVOLUCIJE

POVIJESNO ZNAČENJE I SMISAO POBJEDE REVOLUCIJE U HRVATSKOJ (2)

OSNIVANJE KOMUNISTIČKE STRANKE HRVATSKE

Osnivanje nacionalnih komunističkih stranaka pospješilo revolucionarni polet masa

FRANJO TUĐMAN

Od osobita značenja za jačanje revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj bilo je donošenje odluke IV. zemaljske konferencije godine 1934. o osnivanju Komunističke stranke Hrvatske i Slovenije.

Sve dotadašnje iskustvo govorilo je da nacionalno pitanje u višenarodnoj jugoslavenskoj državi postaje temeljnim pitanjem svakodnevne političke borbe i socijalističke revolucije, a KP nije mogla u potpunosti, niti s potrebnim autoritetom, voditi borbu za ravnopravnost i za priznanje prava na samoodređenje ugnjetenih naroda ako je i sama bila organizirana na centralističkim principima još iz vremena kad je zastupala teoriju jugoslavenskog nacionalnog unitarizma.

Otpori i nerazumijevanja

Odluka o osnivanju komunističkih stranaka Hrvatske i Slovenije naišla je, ipak, unutar same KPJ na otpore i nerazumijevanje. Pišući o tome ljeti 1935. »Proleter«, organ CK KPJ, kaže da rješenje IV. konferencije »još nije provedeno u život, djelomično i zbog toga što veliki broj drugova nije shvatio praktično-politički značaj toga pitanja« i što je u vezi s tim »još u redovima samih komunista'. ostalo nerazjašnjenih pitanja«.

Na pitanje: »zašto stvaramo KP Hrvatske i KP Slovenije, »Proleter« odgovara: »Stvaramo ih prije svega zato, što radne mase Hrvatske i Slovenije traže da njihova partija nosi naziv njihove narodnosti ... Stvaramo ih zato, da i tim svojim aktom ... podvučemo našu borbu za slobodu hrvatskog i slovenskog naroda, da i time kažemo ugnjetenim narodima, da njihov nacionalni osjećaj, tj. njihova privrženost rodnoj grudi, svome zavičaju, nije tuđa proletarijatu i njegovoj partiji. Da mi volimo svoj narod i ne štedimo snaga i žrtava u borbi za njegovo oslobođenje od svakog ugnjetavanja i izrabljivanja ... Mi stvaramo KP Hrvatske i KP Slovenije da mobiliziramo inicijativu hrvatskih i slovenskih radnih masa u borbi za njihovo oslobođenje, da ničim, pa ni nazivom partije ne slabimo tu inicijativu za učešće radnih masa u izgradnji svoje partije.« Dalje se navodi da se time daje veća mogućnost za izgradnju domaćih kadrova i »vođa i boraca« iz redova hrvatskog i slovenskog revolucionarnog pokreta.

U odgovoru na prigovor zašto se ne stvara KP Srbije, rečeno je: »Prvi i glavni razlog: ne stvaramo je zato, što radne mase u Srbiji ne traže stvaranje KP Srbije«, jer »srpski narod nije nacionalno ugnjeten. Srbi su vladajuća nacija ... Prema tome ni klasna borba ne zauzima oblike borbe za nacionalno oslobođenje.«

Govoreći o tome da stvaranje KP Hrvatske i KP Slovenije ne znači federalizaciju KPJ, što je očito bio ustupak pobornicima unitarizma, glasilo CK KPJ piše: »Mi smo za slobodu i pravo samoodređenja ugnjetenih naroda. Ali mi ne tražimo cijepanje Jugoslavije pod svaku cijenu.« Ako Hrvati, Slovenci ili drugi narodi, izvojevavši pravo samoodređenja, »slobodno i bez svakog prisiljavanja ili prevare« odluče da ostanu u nekom obliku u državnoj zajednici, »mi nismo protiv toga, kao što nismo ni protiv odcjepljenja, ako je ono jedini put za oslobođenje tih naroda«. »Naziv KP Jugoslavije ni u kom slučaju ne znači priznanje neke nepostojeće 'jugoslovenske' narodnosti. On prosto označava da naša partija radi na teritoriju jedne države, koja se tako naziva.«

Sama činjenica što, usprkos odluci IV. konferencije iz godine 1934. i navedenim stavovima CK KPJ iz 1935, KP Hrvatske i KP Slovenije nisu osnovane sve do 1937, govori da su se nastavili otpori i nerazumijevanje, koji su očito imali svoje korijene u unitarističkim gledištima nekih predstavnika komunističkog pokreta i to ne samo iz redova vladajuće nacije. Ti unitaristički stavovi uporno su se održavali unatoč tome što su bili štetni za revolucionarni pokret u Hrvatskoj.

Govoreći u prigodi dvadesete obljetnice osnutka Komunističke stranke Hrvatske, na to je ukazao i Josip Broz Tito: »Zbog krupnih grešaka u nacionalnom pitanju prijašnjeg desničarskog rukovodstva KPJ, sa Simom Markovićem na čelu, postojale su kod radničkih masa u Hrvatskoj rezerviranost i sumnjičavost prema Komunističkoj partiji.«

Zbog tih unutrašnjih razlika u vodstvu KPJ, odnosno zbog neprestane prisutnosti jugoslavensko-integralističkih tendencija i zbog potcjenjivanja nacionalnog pitanja u teoriji i u zbilji revolucionarne klasne borbe, nastao je ozbiljan raskorak i nelogičnost između organizacijskog ustrojstva KPJ i njezinih idejno-programskih stavova. U doba kad se KPJ programski izjašnjava za razbijanje Jugoslavije (1924—1934), ona zadržava svoje unitarističko ustrojstvo, a kad se poslije 1934. izjašnjava za očuvanje Jugoslavije, ona i dalje priznaje načelo samoodređenja naroda, a kad pristupa osnivanju nacionalnih komunističkih stranaka, onda to ne čini dosljedno za sve narode. Tako se i na tom pitanju osjećalo s jedne strane miješanje pozitivnih i negativnih utjecaja Kominterne na KPJ, a s druge strane različiti pogledi predstavnika revolucionarnog radničkog pokreta vladajućeg i ugnjetenih naroda, pogledi koji su se neutralizirali više kompromisnim i protuuvjetnim negoli dosljedno načelnim rješenjima.

Povijesno značenje osnutka KPH

Ali, bez obzira na sve to, stvaranje nacionalnih komunističkih stranaka godine 1937. označilo je put organizacijskog i idejnog približavanja Komunističke partije nacionalno ugnjetenim slojevima i povezivanja revolucionarnog pokreta radničke klase s nacionalnooslobodilačkom i revolucionarnom borbom ugnjetenih naroda.

Slično manifestu osnivačkog kongresa KP Slovenije, i osnivački kongres Komunističke stranke Hrvatske uputio je proglas hrvatskom narodu u kome se konstatira da osnivanje KSH svjedoči o zalaganju KPJ za ideju nacionalne slobode, ravnopravnosti i bratstva među narodima, da je radnički pokret, kao dio svog naroda, krvno zainteresiran da hrvatski narod bude slobodan, da mu bude osiguran razvitak, da se poštuje sve što je lijepo i napredno u njegovim tradicijama i kulturi, da se on, boreći se za te ideale, bori ujedno protiv nacionalne zagriženosti (šovinizma) jer napredak i sloboda hrvatskog naroda mogu biti najbolje osigurani u bratskoj slozi i u suradnji s ostalim narodima Jugoslavije. U proglasu se govori da bez nacionalne ravnopravnosti nema opstanka današnjoj državi; da je radnička klasa Hrvatske dvostruko porobljena; da radnička klasa mora imati svoju političku stranku koja neće značiti cijepanje hrvatskih redova i slabljenje hrvatskog naroda. Pozivajući u borbu za svrgavanje nasilničkog režima Stojadinović-Korošec, a za nacionalna i demokratska prava, za sazivanje Ustavotvorne skupštine, Glavni odbor Komunističke stranke Hrvatske traži stvaranje Narodne fronte za slobodu i demokraciju koja bi imala obuhvatiti sve narodne i demokratske stranke: Komunističku stranku Hrvatske, Hrvatsku seljačku stranku i Samostalnu demokratsku stranku, — a u Jugoslaviji u cjelini uspjeh u borbi za slobodu, demokraciju i ravnopravnost naroda može se postići ako uz dvije velike demokratske političke grupacije: Seljačko-demokratsku koaliciju i Udruženu opoziciju, sudjeluje i radnička klasa kao ravnopravan faktor.

Hrvatski komunisti svojom borbom i djelom treba da dokažu da su pravi sinovi hrvatskog naroda.

Osnivanje KP Hrvatske bilo je od velikog političkog i unutarpartijskog značenja. Ono je omogućilo KPJ da se s jasnih i principijelnih stajališta uključi u nacionalnooslobodilačku borbu potlačenog hrvatskog naroda, povezujući je s revolucionarnom borbom radničke klase. Osnivanje Komunističke stranke Hrvatske značilo je ozbiljan korak u suzbijanju monopolističkog položaja građanskih stranaka, u prvom redu HSS-a, koja ga je stekla u očima širokih slojeva gotovo dvadesetogodišnjom borbom na čelu nacionalnog pokreta.

Osnivanje nacionalnih komunističkih stranaka ubrzalo je i razvoj revolucionarnih radničkih kadrova i suzbijanje utjecaja socijaldemokrata i reformista u radničkom pokretu (u Hrvatskoj je HSS imao razmjerno znatan utjecaj na dio radništva, preko Hrvatskog radničkog saveza, upravo zbog svoje borbe za rješenje hrvatskog pitanja).

Osnivanje komunističkih stranaka Slovenije i Hrvatske pospješilo je i utvrđivanje stavova KPJ o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji u cjelini. Učvršćivanjem pokrajinskih vodstava u ostalim zemljama Jugoslavije, KPJ zapravo je u svom unutarnjem ustrojstvu počela provoditi one principe za koje se načelno zalagala u rješavanju nacionalnog pitanja, ali će taj proces trajati još razmjerno dugo, sve do kraja NOB-a i revolucije.

Dr. Pavle Gregorić

Stvaranje Stranke radnog naroda i antifašističkog pokreta

Da bi omogućila sudjelovanje revolucionarnog radničkog pokreta u Bloku narodnog sporazuma što su ga sklopile vođe HSS-a i SDS-a, te srbijanske Udružene opozicije, KPJ potkraj 1937. pokrenula je akciju za stvaranje legalne radničke stranke pod imenom Stranka radnog naroda. Poslije formiranja Gavnog inicijativnog odbora Stranke u Zagrebu, pod predsjedništvom dr. Božidara Adžije, u cijeloj Hrvatskoj započeo je rad oko stvaranja okružnih, kotarskih i mjesnih inicijativnih odbora. Stranka radnog naroda izložila je uglavnom isti program kao i Jedinstvena radnička partija 1935, dakle program Narodne fronte slobode. Ona je zamišljena kao politička osnova za stvaranje saveza između radništva i seljaštva i kao način da se odozdo stvori pučka, narodna fronta. Stranka radnog naroda doživjela je istu sudbinu kao i prijašnji pokušaj s Jedinstvenom radničkom partijom. Vodstva građanskih stranaka iz Bloka narodnog sporazuma odbila su suradnju s njome, a u stvarnosti su još uvijek djelovali oni isti motivi koji nisu dopuštali da ona obuhvati i samu radničku klasu, a kamoli i ostale pučke slojeve sela i grada.

Istom nakon hrvatsko-srpskog sporazuma (26. kolovoza 1939), do koga dolazi u prvom redu pod pritiskom početka rata u Europi, u burnom političkom procesu koji se tada razvio u Jugoslaviji poći će Komunističkoj partiji za rukom da u hrvatskom puku afirmira politiku antifašističkog, revolucionarno-demokratskog pokreta.

Nasuprot sve glasnijoj aktivnosti profašističkih grupacija i sve konfuznijoj natražnjačkoj politici vlade Cvetković-Maček i građanskih i seljačkih stranaka, KPJ usmjerila je napore naprednih snaga na stvaranje širokog antifašističkog revolucionarno-demokratskog pokreta za borbu sve očitije fašističke opasnosti iznutra i izvana, izražavajući zahtjeve radničke klase i siromašnog seljaštva za rješavanje socijalnih pitanja, za rješavanje nacionalnog pitanja potlačenih naroda, a svih slojeva za demokratizaciju zemlje, za mir, kruh i slobodu.

U zbilji vodila se napregnuta i žestoka ideološka politika i organizaciona borba za utjecaj u pučkim slojevima, pri čemu je vladajuća buržoazija sa svojim starim građanskim i seljačkim strankama sve više gubila političke pozicije.

Političke snage vladajuće buržoazije naroda Jugoslavije bile su dezorijentirane; ideološko-politički vezane za koncepcije »klasičnog« građanskog poretka, one su se svakodnevno nalazile u sve nepovoljnijem položaju zato što je državno-politički sustav i sam društveni poredak monarhističke Jugoslavije zapadao u sve težu krizu zaoštravanjem unutarnjih suprotnosti, a i zbog toga što su gubitkom pozicija zapadnih sila u Europi ostale bez oslonca, a paktom Hitler-Staljin bile zaplašene i zbunjene, ne snalazeći se i podvajajući se u dilemi vanjsko-političke orijentacije prema Velikoj Britaniji, SAD ili prema osovinskim silama. Našavši se po logici svojih ideološko-političkih podloga i stranačkih programa u središtu između desnih, profašističkih, i lijevih, revolucionarno-demokratskih kretanja, stare građanske i seljačke stranke nastojale su zadržati svoje političke pozicije borbom na objema frontama, tako da je težište njihove akcije bilo upereno protiv revolucionarno-demokratskog pokreta pod vodstvom komunista, i to u toliko više u koliko su zbog jačanja njegovih snaga po naravi svoje klasne i konzervativne političke usmjerenosti i same bile spremne na primjenu reakcionarnih i profašističkih metoda vladavine, radi čuvanja građanskog društveno-političkog poretka i suzbijanja revolucionarno-demokratskih tendencija.

Josip Kraš

Značenje Pete konferencije KPJ

Ocjenjujući da je u svjetskom opsegu neizbježan sukob fašističkih sila i SSSR-a, te da se Jugoslavija zbog zaoštrenih unutarnjih političkih suprotnosti i zbog približavanja ratne opasnosti nalazi u predvečerju sudbonosnih događaja, što objektivno stvara novu, revolucionarnu političku situaciju, KPJ na svojoj Petoj konferenciji (listopada 1940) u velikoj je mjeri već formirala svoju političku liniju stvaranja akcionog programa prema konkretnim političkim prilikama u Jugoslaviji. Pod novim, Titovim vodstvom KPJ učinila je u posljednje tri godine pred tu konferenciju velik korak u oblikovanju vlastite politike, nastojeći da se konstituira u samostalnog političkog čimbenika, sposobnog da sve odlučnije utječe na politička zbivanja. Peta konferencija odražava orijentaciju KPJ prema unutarnjim problemima svoje zemlje i sposobnost njezina vodstva da s većom samostalnošću određuje politiku revolucionarne akcije radničke klase svoje zemlje prema stvarno internacionalističkim i formalnim obvezama provedbe politike Kominterne. U tom smislu dokumenti Pete konferencije govore o nesumnjivoj spremnosti KPJ da slijedi liniju Kominterne i SSSR-a, da svoje zadaće promatra i svoju politiku gradi polazeći od tzv. općih interesa revolucije i SSSR-a, što je ostavilo traga u stanovitim shematskim ocjenama, poglavito međunarodne situacije, ali je već u velikoj mjeri prisutno oblikovanje vlastite politike u skladu s bitnim interesima svoje radničke klase i svoje zemlje, na osnovi vlastitih analiza i ocjena unutarnje i međunarodne situacije.

Počeci stvaranja revolucionarno-demokratskog pokreta

Afirmacijom takve politike KPJ pospješivala je proces raslojavanja građanskih političkih stranaka. Taj proces poprimio je u to doba, potkraj 1940, već vrlo velik opseg. Dok su se u Hrvatskoj već prije u očima demokratske javnosti dokraja bile kompromitirale sve režimske unitarističko-centralističke stranke i političke struje, poslije sporazuma Cvetković-Maček o rješenju hrvatskog pitanja stvaranjem Banovine Hrvatske kompromitirale su se i opozicijske stranke, koje su se usprotivile preuređenju države, a koje su do tada vodile borbu pod krilaticama građanske demokracije. Mačekovo vodstvo HSS-a naglo je gubilo utjecaj u pučkim, srednjim građanskim i seljačkim slojevima zbog neostvarenja potpunih nacionalnih prava hrvatskog naroda, a još više zbog neizvršenja demokratskog i socijalnog programa. Politički utjecaj srbijanskih opozicijskih stranaka gubio je od značenja u demokratskoj javnosti zbog suprotstavljanja preuređenju države i zbog srozavanja na šovinističke pozicije Srpskog kluba. A sve građanske i seljačke stranke, koje su redom na djelu iznevjerile svoje demokratske programe, izbrisavši gotovo sasvim međusobne ideološke razlike i dotadašnje suprotnosti između režimskih i opozicijskih stranaka, kompromitirale su se sve više u očima naroda međusobnom borbom oko vlasti, razotkrivajući se svojom nedemokratskom praksom i svojim protunarodnim postupcima kao čuvari nepodnošljiva eksploatatorskog poretka i nesređena državno-političkog stanja. U takvim je prilikama Komunistička stranka Hrvatske, afirmirajući se svojom svakodnevnom borbom za neposredne interese radnih ljudi i za nacionalna prava hrvatskog naroda, postojala sve ozbiljnija politička sila. Svojim stavovima i djelatnošću komunisti su okupljali oko svog političkog programa napredne lijeve društvene snage i sve šire slojeve naroda, stvarajući u praksi revolucionarno-demokratski pokret na podlozi borbe za demokratizaciju zemlje i za dosljedno rješavanje nacionalnog i socijalnog pitanja, a protiv rata i fašizma. U tome je bila bitna značajka stvaranja revolucionarno-demokratskog pokreta u Hrvatskoj, a — prema ocjeni Tita — i bitna razlika u stvaranju narodne fronte u Jugoslaviji i u nekim drugim zemljama, gdje je ona stvarana na koalicijskoj osnovi. Na taj je način KPJ u cjelini, a to je posebno vrijedilo za KPH u Hrvatskoj, bila u usponu izgradnje svoje političke koncepcije i jačanja svog utjecaja upravo u doba kad su sve u zapadno-demokratskom smislu orijentirane građanske i seljačke stranke i struje okupacijom Jugoslavije doživjele potpun slom svoje politike.

Posebne prilike u NDH

Iako je većina stanovništva svih naroda koji su bili potlačeni u monarhističkoj Jugoslaviji primila njezino razbijanje kao svršen čin, jer je kao versajska tvorba i centralistička država velikosrpskog hegemonizma i šestosiječanjske diktature bila — prema ocjeni KPJ i Kominterne — ne samo »tamnica naroda« nego i zemlja s jednim od najreakcionarnijih režima u Europi, politika osovinskih sila da svoj »novi europski poredak« u ovom dijelu Europe grade na zamisli definitivna razbijanja zajedničke jugoslavenske države, u koju su svrhu posebnu ulogu namijenile marionetskoj NDH — imala je ovdje i neke druge posljedice, izazvavši veoma oprečna i složena politička kretanja. Ustaški pokret nije doduše dobio političku potporu u širim narodnim slojevima, usprkos svim naporima da uspostavu NDH prikaže kao povijesnu nužnost oslobođenja od velikosrpskog ugnjetavanja, kao rezultat dvadesettrogodišnje borbe cijelog hrvatskog naroda i kao posljednji čin nacionalne revolucije, ali je od svih profašističkih struja i kvislinških skupina u Jugoslaviji dobio najširu političku osnovu, pa čak i državnu podlogu u obliku »samostalne« vlasti, što mu je davalo najveće mogućnosti za mobilizaciju protiv NOP-a. Gradeći svoju politiku na razdoru između Hrvata i Srba, stvorenom potlačenošću hrvatskog naroda u monarhističkoj Jugoslaviji i prikazujući kako je u interesu Hrvatske da se uklopi u »novi europski poredak« pod vodstvom Njemačke, koja je zavladala cijelom Europom i u doba uspostave NDH imala još pakt sa SSSR-om, frankovačko-ustaški ideolozi dobili su potporu za NDH svih separatističkih elemenata iz redova hrvatske buržoazije i iz onog dijela puka što je bio pod utjecajem nacionalističke desnice, a za ustaški pokret, razumije se, potporu svih ideoloških pristaša fašizma, odnosno njegovih klerofašističkih i nacionalističkih izdanaka u Hrvatskoj. Svi ti elementi nisu doduše imali nekog dubljeg korijena i znatnijeg utjecaja u narodu. . ali budući da su okupatori u razbijenoj Jugoslaviji jedino hrvatskoj buržoaziji dali mogućnost da oblikuje »svoju« »nezavisnu« i »nacionalnu« državu, dok je srpska buržoazija izgubila svoje vladajuće pozicije i perspektive jer je Srbija bila svedena u granice prije balkanskih ratova, a slovenskoj je, zajedno sa cijelim slovenskim narodom, prijetila opasnost nacionalnog uništenja, to su KPH i revolucionarno-demokratski pokret u Hrvatskoj u cjelini bili suočeni u ideološkom i u nacionalno-političkom smislu s najogorčenijom, a s državne i vojničke strane najorganiziranijom kontrarevolucijom, jer je NDH, osim što je naslijedila banovinski upravni aparat, imala i punu pomoć okupatora u izgradnji svog državnog, vojničkog i redarstvenog ustrojstva.

Tu pretpostavku potvrđuje već i sama činjenica da je Komunistička partija upravo u NDH pretrpjela najteže gubitke u prvim mjesecima okupacije.

Uz spomenute čimbenike u Hrvatskoj su u početku otežavale razvitak NOP-a i oružane borbe još neke okolnosti.

S obzirom na politički utjecaj koji je HSS još imala u narodu, Mačekov proglas što ga je 10. travnja potpisao na zahtjev predstavnika njemačke vlade Veesenmayera, u povodu Kvaternikova proglašenja »slobodne i nezavisne Hrvatske države« na »cjelokupnom historijskom i etničkom području Hrvatske«, isto tako i uloga Seljačke zaštite i držanje HRS-a podržali su iluzije u znatnom dijelu hrvatskog stanovništva da je NDH manje zlo od velikosrpske Jugoslavije. Kasnije odbijanje vodstva Mačekova HSS-a da surađuje s NOP-om pod izgovorom da »još nije vrijeme za borbu«, da se »ne može goloruk protiv sile kao što je Njemačka« i da bi »sve žrtve bile uzaludne jer će na kraju rata ionako sve riješiti velike sile«, bilo je velika smetnja bržem uključivanju — osobito seljačkog puka — u oružanu borbu.

Okupatorsko-kvislinška politika razdora

Politikom njemačkog i talijanskog okupatora, ustaške vlade i četničkog pokreta na teritoriju NDH stvoreni su vrlo nepogodni uvjeti za razvitak narodnooslobodilačkog pokreta. Pod izlikom da se suprotstavlja pretenzijama velikosrpske buržoazije na hrvatske zemlje, ustaški pokret htio je iskoristiti uspostavu NDH i posebne prilike drugog svjetskog rata za oslobođenje svoje države od nehrvatskog stanovništva. Teorije da su Bosna i Hercegovina nekad bile čisto hrvatske i katoličke zemlje, da su izmijenjene silom turske i srpske penetracije i da je srpsko pučanstvo u Hrvatkoj bilo sredstvo strane (najprije mađarske, a zatim beogradske) hegemonije — služile su kao povijesno-emocionalno i racionalno-pravno opravdanje za zločinački ustaški plan prekrštavanja, raseljavanja i istrebljenja srpskog stanovništva u NDH.

S druge strane, politika četničkog pokreta Draže Mihailovića i svih velikosrpskih, šovinističkih elemenata o potrebi osvete i odmazde nad svim Hrvatima zbog njihove tobožnje krivnje — najprije za propast Kraljevine Jugoslavije, a zatim i za zločine ustaša nad srpskim pučanstvom — dovela je do isto takvih progona nad pripadnicima i cijelim naseljima hrvatskog katoličkog i muslimanskog pučanstva, s planom čišćenja zemalja Velike Srbije od nesrpskog stanovništva.

Takva politika ustaškog i četničkog pokreta, koja je na teritoriju Bosne i Hercegovine poprimila oblike bratoubilačkog i vjerskog rata, produbljivala je razdor i sijala novo nepovjerenje između hrvatskog i srpskog naroda. Da su korijeni tom stanju bili duboki, a uzroci mnogostruki, govori već i sama činjenica što su i ustaški i četnički pokret sa svojim šovinističko-ekstremističkim idejama i akcijama najviše pristaša u širenju nacionalne i vjerske mržnje imali u krajevima s izmiješanim pučanstvom.

U osnovi NOP-a rješenje hrvatskog nacionalnog pitanja

Zbog takva stanja u cijeloj NDH, čemu treba dodati favoriziranje ustaša od njemačkog, a četnika od talijanskog okupatora, što je još više produbljivalo međunacionalne suprotnosti, NOP u Hrvatskoj stajao je pred posebnim problemima. KPH mogla ih je uspješno rješavati samo zbog toga što je već stajala na čelu razmjerno utjecajnog i jakog revolucionarno-demokratskog pokreta, koji je obuhvaćao znatan dio raničke klase i sve one antifašističke snage koje su na novim naprednim i demokratskim osnovama tražile rješenje drušveno-političkih i nacionalnih problema, i što je upravo taj pokret — koji je već do okupacije ujedinjavao klasno-revolucionarne težnje radništva i antifašističko-demokratske tendencije u borbi protiv fašističke opasnosti — postao tada, na titovskom programu razvitka NOB-a, ujedno i nosiocem rješavanja nacionalnog pitanja, u prvom redu u smislu rješavanja sudbine i budućnosti hrvatskog naroda, te obrane ugrožena srpskog pučanstva, a zatim i svih pitanja povezanih s mogućnošću ponovnog uspostavljanja zajedničke države južnoslavenskih naroda uopće.

(Nastavit će se)

PROČITAJ I DAJ DRUGOME DA PROČITA. — PROLETERI SVIJU ZEMALJA UJEDINITE SE!

PROLETER

Cijena: Jugoslavija 1 Din. — Francuska ; Belgija fr. 0.75. — Ostale zemlje 5 centi.

God. XIII. — OKTOBAR 1937 — Broj. 11.

ŽIVJELA KOMUNISTIČKA STRANKA HRVATSKE !

U junu o.g. održan je konstituirajući kongres Komunističke Stranke Hrvatske. Time je sproveden u djelo zaključak IV. Konferencije Komunističke Stranke Jugoslavije (decembra 1934 g.) o reorganizaciji K.S.J. Taj historijski čin došao je doduše sa zakasnjenjem od preko dvije godine, ali kada se uzmu u obzir sve zapreke koje su hrvatski komunisti imali da savladjuju i svi udarci koje im je u toku tih dviju godina protunarodna i reakcionarna vlada Stojadinovića zadavala, onda je značaj toga čina još veći. To dokazuje da je naša stranka nepobjediva, jer poslije svih udaraca i nejednake borbe ona je postala još snažnija i otpornija.

Osnivanje K.S.H. treba da dade nov potstrek hrvatskim komunistima, da učine snažan preokret u pravcu zbliženja sa širokim masama hrvatskog naroda, sa kime su oni krvno vezani. To zbliženje može se ostvariti samo tako ako hrvatski komunisti budu posvetili sve svoje sile i sposobnosti u interesu i na dobrobit svoga naroda. Osnivanjem K. S. H. stvorene su najviše mogućnosti za razvitak vlastitih nacionalnih kadrova, koji će umjeti voditi svoju klasu i svoj hrvatski narod u borbi za nacionalno i socijalno oslobodjenje.

Komunistička Stranka Hrvatske ispisala je na svojoj zastavi kao **prvu i najpreču zadaću: borba za nacionalnu slobodu hrvatskog naroda.** Stotinama godina trpio je hrvatski narod ugnjetački jaram. Gazili su našu lijepu domovinu njemački i madjarski osvajači, turski i srpski nasilnici. Cijedili su iz hrvatskog naroda njegove najljepše sokove i nisu mu dali da razvije svoje materijalne i kulturne snage koje su žive u njemu. Ponižavali su ga i vrijedjali, pljuvali na njegovo nacionalno ime i htjeli su da ga već stave u muzej. Mislili su da mogu silom ugušiti jedan narod kojega sve historijske bure i vihori nisu mogli iščupati iz korjena. On je ostao tu, vjeran sebi, nikad ne gubeći nadu u pobjedu svoje pravedne stvari, u pobjedu čovječnosti i pravice. On je ostao tu uprkos svim nasiljima i pljački, uprkos izdaje koju su prema njemu učinila njegova vlastita gospoda i izrodi. Danas, više nego ikada sav je naš hrvatski narod prožet voljom da borbu za svoju nacionalnu slobodu dovede do kraja.

Hrvatski komunisti, sinovi toga napaćenog ali nepobjedivog naroda idu u prvim redovima te borbe, jer je sva njihova djelatnost diktirana bezgraničnom ljubavi prema svome narodu. Tu svoju ljubav i odanost narodnoj stvari oni su dokazali u doba najveće i najcrnje reakcije. Oni će je dokazivati i u buduće, ne plašeći se nikakovih žrtava, ne žaleći ni svoje živote radi pobjede svoga naroda.

Druga zadaća za koju će se boriti K.S.H. jesu **gradjanska prava i slobode.** Ona hoće da našu zemlju pretvori u zemlju slobodnih gradjana, koji će sami upravljati svojom sudbinom. Samo narod koji ima ustavom zajamčena prava gradjanina i čovjeka može razvijati svoju materijalnu i duhovnu kulturu. Samo takav narod može se oduprijeti kugi našeg vremena — fašizmu, koji hoće da u interesu šačice krupnih bogataša podjarmi čitave narode i da ih gurne u novi rat. Borba protiv fašizma i svake reakcije, a za demokratska prava i slobode — to je jedna od bitnih zadaća K.S.H.

Malo je koji narod toliko prepatio od rata kao narod hrvatski. Stotinama godina tjerani su sinovi hrvatskog naroda po svim razbojištima Evrope da liju svoju krv za tudjinske interese! Koliko je puta tudje kopito gazilo njive i vinograde naše domovine! Radi toga on svom svojom dušom mrzi rat kao kugu koja uništava ljudske živote i materijalna dobra stvorena rukama radnog naroda. Radi toga će K.S.H. **voditi najdolučniju borbu za mir, a protiv fašističkih potpaljivača rata,** koji danas naročito ugrožavaju male narode. Boriće se za što veće učešće samog naroda u vodjenju spoljne politike, tražeći da se naša spoljna politika vodi u duhu mira i u savezu sa onim demokratskim zemljama koje danas brane mir u svijetu.

K.S.H. boriće se protiv raspirivanja nacionalnog šovinizma, a za bratski sporazum sviju naroda Jugoslavije. U tom cilju ona će se u duhu proglasa CK K.P.J. zalagati za slobodu izbora za Konstituantu, koja će suvereno i bez majorizacije riješiti pitanje državnog uredjenja. To uredjenje mora biti zasnovano na ravnopravnosti sviju naroda Jugoslavije. **Slobodna zajednica slobodnih naroda** — to mora postati Jugoslavija. Samo takova Jugoslavija može biti garancija svim narodima Jugoslavije od fašističke najezde. Samo u takovoj Jugoslaviji mogu se svi narodi osjećati kao u svom vlastitom domu.

K.S.H. jeste stranka radničke klase. Ona je stjegonoša socijalizma u našoj domovini. Ona je borac za jedno bolje i pravednije društveno uredjenje u kome neće biti nacionalnog ugnjetavanja, neće biti ugnjetavanja čovjeka po čovjeku, neće biti robova. Ona je borac za društveno uredjenje u kome će ljudi rada moći da razviju sve svoje sposobnosti, u kome neće biti mjesta društvenim trutovima i izjelicama.

Boreći se za taj ideal, vaspitavajući i pripremajući i radničku klasu i ostali narod u tome duhu, ona će se svom snagom boriti za svako poboljšanje i svaku reformu u granicama ovog društvenog poretka. Svjesna da radnička klasa može uspješno da brani svoje svakodnevne interese i da se bori za svoje konačne ciljeve samo ako je jedinstvena, K.S.H. neće žaliti truda u borbi za jedinstvo radničke klase u Hrvatskoj i u čitavoj Jugoslaviji. To jedinstvo radničke klase pomoći će borbu i hrvatskog i ostalih naroda Jugoslavije, jer je radnička klasa svagdje, pa i kod nas, najdosljedniji borac za sve što je slobodoumno i napredno. Ona je protiv ugnjetavanja ma koje vrste i zato će s porastom njene snage rasti i snaga čitavog naroda u borbi za nacionalne i čovječanske pravice.

Osnivanje K.S.H. ima značaj ne samo za hrvatski narod. Njome je sve ono što je pošteno i napredno u Jugoslaviji dobilo vjernog i lojalnog saveznika u borbi protiv reakcije i fašizma, protiv nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja, protiv rata i mržnje medju narodima. Ali ona se u prvom redu obraća svome hrvatskom narodu i onim pokretima i strankama koje se danas bore za slobodu hrvatskog naroda i njegova narodna i ljudska prava. Iako se od njih razlikuje po svome programu i svojim konačnim ciljevima, K.S.H. je spremna da saradjuje po svim pitanjima koja su im danas zajednička. Glavno od njih — : to je borba protiv velikosrpske hegemonije, koja je danas ne samo neprijatelj hrvatskog naroda, već sviju naroda Jugoslavije. U tu borbu K.S.H. neće unijeti samo svoju brojčanu snagu, već svoje